

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YAŞAR AYAŞLI

TÜRKİYE'DE BURJUVA DEVRİMLERİ VE LİBERAL-KEMALİST TARİH İDEOLOJİSİ

epos

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TÜRKİYE'DE BURJUVA DEVRİMLERİ VE LİBERAL-KEMALİST TARİH İDEOLOJİSİ • YAŞAR AYAŞLI

epos

———— Türkiye’de Burjuva Devrimleri ———— **ve Liberal-Kemalist Tarih İdeolojisi**

Yaşar Ayaşlı (1950–Kızılcahamam, Ankara) Ankara Gazi Lisesi’nden mezun oldu. 1968 yılında BYYO’ya (AÜ İletişim Fakültesi) girdi. Aynı yıllarda 1995 yılına kadar aktif olarak yer alacağı politik mücadeleye katıldı. Politik eylemi nedeniyle uzun süre hapisanede tutuldu.

sendika.org ve *Teori ve Politika*’da makaleleri yayımlandı. Yayımlanmış iki kitabı bulunmaktadır. İşkencede direnişi anlatan derlemesi *Adressiz Sorgular* (Yurt Yay.) 1989’da, 12 Eylül faşizmine karşı direnişi anlatan *Yeraltında Beş Yıl* (Yordam Yay.) 2011’de yayımlandı.

EPOS YAYINLARI-86
İnceleme-47

Yaşar Ayaşlı
Türkiye'de Burjuva Devrimleri
ve Liberal-Kemalist Tarih İdeolojisi

Yayıma Hazırlayan
M. Serdar Kayaoğlu

© Yaşar Ayaşlı, 2014
© Epos Yayınları, 2014

Düzeltili:
Cem Kaan Gürbüz

Kapak Tasarımı: epos
Uygulama: Cem Kaan Gürbüz

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10, Ankara
İvedik OSB 1518. Sk. Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40
Yenimahalle, Ankara

Birinci Basım, Ağustos 2014
ISBN: 978-605-4822-10-2
Sertifika No: 16468

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara,
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21
eposkitap@eposyayinlari.com

Ücretsiz PDF Kitap Arama: <https://ranter.org>

Yaşar Ayaşlı

**Türkiye’de Burjuva Devrimleri
ve Liberal-Kemalist Tarih İdeolojisi**

İÇİNDEKİLER

Sunuş	9
I. İLK BURJUVA DEVRİMİ: 1908	13
1908: Darbe mi, Devrim mi?	15
Kuşbakışı 1908	25
1908 Devriminin Aşamaları	30
ve Devlet Burjuvaziyi Yaratma	36
ya Jakoben ya "Tepeden"	49
Liberal Jargonda Her Devrim "Tepeden"dir	57
Anadolu'nun ve Sermayenin Türkleştirilmesi	62
2. 1919-1923 BURJUVA DEVRİMİ ve KEMALİZMİN ANLAMI ..	67
Ulusal Mücadele ve Mustafa Kemal	68
Ulusal Mücadelede Hegemonya Kavgası	72
Ulusal Kurtuluş Savaşı mı, Türk-Yunan Savaşı mı?	81
Kemalizm ve Jakobenizm	86
Bonapartizm Enflasyonu	91
Cumhuriyet ve Yeniden Yapılanma	100
Türkiye Tarımının Gelişme Yolu	107
Kemalist Diktatörlük	114
Atatürk ve Pozitivizm	119
"Burjuvasız Burjuva Devrimi" Masalı	123
Devlet Yaratmadı, Önünü Açtı	132
1950: Ne Devrim, Ne Karşı Devrim	142
TKP'ye Karşı Kemalizm, Kemalizme Karşı TKP	151
EK 1	
Osmanlı Toplumunu ve Feodalizm	157
EK 2	
Türk Burjuvazisinin Gelişme Süreci Üzerine On Ham Not ...	164

Otuz yıl önce
ölüm orucunda (1984) kaybettiğimiz
Mehmet Fatih Öktülmüş
anısına.

Bu çalışma, 1908 ve 1919-1923 burjuva devrimlerini güncel gelişmeler ve sonuçlar ışığında yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır.

Neden böylesine çok işlenmiş bir konunun seçildiği sorulabilir. Bu memlekette, Türkiye'ye ve dünyaya ilişkin neredeyse bütün tarihsel değerlendirmeler, entelijensiya ya da hegemonik *solun* nüfuzuyla daha doğrusu idealizmiyle ilerliyor –egemen olanın egemenliğini yansıtmaya kudretini elbette *işlemekte olan süreçte* aykırı bulmuyorum–. Ama bugün hegemonik solu ya da aslında entelijensiyayı oluşturan cemaatlerin hegemonyasının 1970'li yıllardan başlayarak tesis edildiğini biliyoruz. Şimdi olduğu gibi akademiler, liberal-Kemalist ideolojilerin yeni dönemdeki egemenleşme sürecinde neredeyse başroldeydi. Militan sol, entelijensiya ya da hegemonik *solun* –Türkiye akademisinin ideolojisine ve nüfuzuna bağışık kalamadı: Genellikle Marksist, Marksist eğilimli kabul ettiği Liberal ve Kemalist ideolojiden –eleştiriye tâbi tutmadan– yararlanmakta beis görmedi. Nihayet Türkiye'de 1908 ve 1919-1923 burjuva devrimlerine dair tespitler, yorumlar ve kanaatler bugünkü dönemde AKP ile uzlaşma salınımına giren entelijensiya ya da hegemonik *solun* ideolojisi aracılığıyla belirlenmeye devam etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, militan solun kısıtlı bağışıklığına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yeni bin yıla girildiğinde yerel ve uluslararası egemen çevreler TC'nin geleneksel resmî ideolojisi Kemalizmin işleyiş tarzlarının eskidiğini ve sorunların çözümünü engellediğini tartışıyorlardı. Elverişli bir konjonktürde geniş bir sağ koalisyon desteğiyle 2002'de iktidara gelen AKP, aranan niteliğe sahip bir aday olarak tecessüm etti.

Geleneksel Kemalizme alternatif olarak uluslararası egemenler ve Ankara ortak tasavvuru olan “İlmî İslâm” modelinin gündeme getirilmesi, dış ve iç dinamiklerin konjonktürde rastlaşmasının bir sonucuydu. Geriye doğru bir tarih okuması geliştirerek kendini İttihatçı-Kemalist geleneğe muhalif muhafazakârların, Osmanlı sultan-

larının meşru mirasçısı gibi kabul eden ve gösteren AKP, devletin geleneksel aktörleriyle ciddi bir hesaplaşmaya girdi. Hesaplaşmanın ciddiyeti, iktidarın siyasî dilinin anlaşılmasıyla –siyasal gündemini ve uzun vadeli projelerini meşrulaştırmak için kullandığı yakın tarih aracılığıyla– da mümkün olur hale geldi. Bu, Fransız tarihçi Michelet'in, “Şimdiki zamanda, güncelde tutunmak isteyen, günceli anlayamayacaktır” sözünü de doğrulamaktadır.

Bugün ihtiyaç duyulan sınıf mücadelesine set çeken, görünüşte sosyalist, ama gerçekte Liberal ya da Kemalist olan tarih yorumları değildir. Mesele sınıf mücadelesini ve tarihi onların idealist paradigmasıyla anlamaya çalışmaktır. Dolayısıyla sınıfsal ve materyalist açıdan resmî ve “gayriresmî” tarih yazımlarının çarpıtmalarını açığa çıkarmak, bugün her zamankinden daha önemlidir. Türk burjuva devrimlerini son tartışmalar ışığında, mümkün olduğunca geniş bir bağlam içerisinde, daha doğrusu sosyo-ekonomik bir oluşum süreci olarak inceleme gayretindeki bu çalışmanın amacı da budur.

Sol çevrelerde akademi usulü olay anlatıcı, hikâyeleştirici ampirist tarih yazımı hayli yaygındır. Bu çalışma, kronoloji ve anlatı çerçevesini büsbütün terk etmemekle birlikte, alışılmış türde bir tarih anlatısı değildir. Akademinin disipliner kürsülerine özgü olan devlet ve büyük adamlar eksenli pozitivist tarih yazımına karşı, teorik-metodolojik yaklaşıma yönelmiştir. Postmodernizme özgü teori ve bütünsellik düşmanlığına karşı bir kontrast oluşturmak, anlamları değıştirilmiş ya da üzerinde oynanmış kavramları yeniden ayakları üzerine oturtmak ancak böyle mümkün olabilirdi. Türkiye'nin kapitalistleşmesinin ana hatlarının tarihsel maddeci bir tarzda ortaya konulması, her türden popüler ideolojik tarih kurgusuna monte edilebilecek kronolojik-olgusal anlatıdan daha önemliydi. Ancak bu hacimde bir çalışmanın bütün yönleri ve bütün dönemleri ortaya koyması mümkün değildir. Dolayısıyla bu güne kadarki çalışmalara bir tuğla koymayı başarabilir, daha derin, daha sistemli çalışmalar için bir arzu yaratabilirsek amacımıza ulaşmış sayılırız.

Polemik tarzı bizim için tercihten çok hesaplaşma ihtiyacının yarattığı bir sonuçtur. Sosyalist sola da bulaşmış, “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” tavrını, bir vurdumduymazlık belirtisi sayıyoruz. Polemikten kaçınmak, bugün sol üzerinde egemenlik kurmuş sap-

malara yarar. Yıllarca muhafazakâr Müslümanlık pazarlamacılığı yaptıktan sonra kabahati açığa çıkınca süt dökmüş kedi gibi sessizce kenara çekilen liberal “sol”dan pay çıkarılmalıdır.

Mevcut yüksek gerilimli ortamın sebebi evvelsi günkü yerel seçimler değildi, dün sağ koalisyonlardan birinin yitirdiği, HDP adayının %10’a yaklaştığı Cumhurbaşkanlığı seçimleri de değildir. AKP iktidarının temel sorunu, hegemonyasını 2023’lere ve sonrasına taşıyacak paradigma değişimini tamamlamaktır.

Bu süreç ilerledikçe daha çok gürültü çıkaran diktatörlüğe karşı uyanıklığın sınırları Kemalizm ve Liberalizmle araya konacak meseleyle başlar. Bugün önemli olan muhafazakâr, Liberal ve Kemalist kanatlar arasında durmaksızın şekil ve pozisyon değiştiren kapışmalarda taraf olmak veya çıkar yolmuş gibi bir “*üçüncü yol*” aramak değil, bunların hepsine karşı doğru bir duruş sergilemektir. Tutamaklardan birisi –yani eski ve yeni rejimlerin meşrulaştırılmasının bir parçası olup olmayacağımız meselesi– tarihi nasıl yorumladığımızla yakından alakalıdır.

Entelektüel-akademik camiadaki üstünlüklerini, önce 1970’li yılların, sonra 12 Eylül’ün sol döküntülerinin devşirilmesine ve iktidarla uzun süren flörtlerine borçlu olan liberaller, on yıl boyunca muhafazakâr hegemonyanın İdeolojik Büro görevini üstlenmelerini, “dün dündür, bugün bugündür” deyip geçiştiremezler.

“Haziran İsyanı” ve öteki gelişmeler, iktidarın “sabit suçlu” niteliklerini “hukuken” bile açığa çıkarınca çark etmek, suçun kendisini ve sonuçlarını ortadan kaldırmıyor. Çark edenlerin mazereti basitti, “suç bizim değil, AKP çark etti!”. Bu çocukça mazeret ikna edici değildir. Önemli olan “kullanışlı liberal”in köşesine çekilmesi değil, yeni ak atlı prensini bekleyen “kullanışlı teori”nin çeşitli asil ve akademik biçimlerde halen tedavülde olmasıdır.

Kemalist kanada gelince, ayağının altını oyan AKP’ye karşı cepheden muhalif pozları takınması kimseyi aldatmamalıdır. Sağın bir çeşidine karşı başka çeşitlerine yaslandıkça, hatta darbeden umut bekledikçe geleneksel Kemalistler kendini tüketmekten kaçınmayacaktır. Eski günler geride kalmıştır, mum eridikçe ışığı da fersizleşecektir. “I. Cumhuriyet”in anti tezi “İkinci Cumhuriyet” değildi, “İkinci Cumhuriyet”in anti tezi de “I. Cumhuriyet” olmayacaktır.

Denenmiş bir daha denemek gerekmiyor. Türkiye militan solu,

artık Kemalizmle az ya da çok eklemlenme durumuna bir son ver-melidir. Bugüne kadar Kemalizmin 1971’de, 1980 öncesinde ve sonrasında aşıldığı, sosyalistler üzerinde bir etki ve bulaşıklığının kalmadığı çok söylenmiştir. Bu doğru değildir, Kemalizmin etkisi, Türkiye solunun 90 yıllık sorunudur. Üstelik önceki yıllardan ileriye değil geriye doğru gidilmektedir.

Bu iki akımın yakın tarihi nasıl yorumladığına kuşbakışı bir göz atmak yararlı olacaktır. Tabî Şeyh Sadi’nin dediği gibi: “Kuş bakışı bakmak güzeldir, ama kuş gibi bakmamak şartıyla.”

Bu çalışmada, hiç ifade edilmemiş meseleleri dile getirdiğimi iddia etmiyorum. Fakat eskinin tekrarıyla yetinmemeye gayret ettiğimi de belirtmeliyim.

I

İLK BURJUVA DEVRİMİ: 1908

Her tarihi çalışma, güncel bir sorun için geriye dönüştür.
M. Bloch

1908: Darbe mi, Devrim mi?

Asker siyaseti, Üçüncü Dünya'da olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de, bu yüzden siyasetin özel bir türü değildir; aksine, olağan siyasetin yokluğunda doğan boşluğu doldurur. Olağan siyaset şu ya da bu sebeple işlemez hale geldiğinde onu kurar veya eski durumuna getirir.

Gelişmiş ülkelerde bu müdahale, siyasetin olağan sürecinin (avantajlı durumların çoğunda geçici) krizine alamettir veya statükonun yıkıcı ya da devrimci baskıları artık kontrol altına alamadığına işaret eder.

E. J. Hobsbawm

Son otuz küsur yılı II. Abdülhamit istibdadı altında geçmiş 609 yıllık bir hanedanın sonunu haber veren 1908 Devrimi, iki çağ arasına sıkışıp kalmış geç Osmanlı gericiliğine indirilmiş ağır bir darbedir. Modern tarihe yön vermekle kalmayıp izleri günümüze kadar uzanan birçok önemli olay ve siyasal oluşum bu döneme aittir. 1908'i farklı türde siyaset ve tarih anlayışlarının kapışma noktalarından biri yapan da budur.

2000'e doğru meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerini darbeler ve asker-sivil karşıtlığı üzerinden açıklayan muhafazakâr bir tarih anlayışı boy gösterdi. AKP, Askerî vesayete karşı mücadele ve AB'ye üyelik vaadinde, bu tarz yorumu fon olarak kullandı. Bu alanda en

büyük entelektüel desteği, burjuvazinin egemenliğini anmayan, kapitalizm, emperyalizm, emek, sınıf mücadelesi ve devrim gibi kavramları dışlayan, onların yerine “vesayet”, “normalleşme”, “sivilleşme”, “otoriterleşme” gibi “*sınıflar üstü*” tarihsel demokrat terimleri ikame eden “hegemon sol” söylemden aldı. Eğer liberal entelektüeller geçmişlerinden gelen sol kimliği de kullanarak AKP’ye oy tabanını aşan bir meşruiyet alanı açmasalar, muhafazakâr hükümet, ne dünya ve Türkiye kamuoyunda “reformcu” algısı yaratabilir, ne de hegemonyasını o denli genişletebilirdi. Gelgelelim, iktidara meşruiyet üreten “hegemon sol” hem kendini tüketmekten, hem de kitleler nezdinde yerleşikleşen verili “sol”culuk vasfını (başka bir liberalizm lehine) yitirmekten kaçınmamıştır.

Bu özel olguyu hatırlatmamızın nedeni, genel olarak hegemon solun ordunun siyasetin kumanda odasına resmen “1908 darbesi”yle yerleştiğini ve bir daha da burayı terk etmediğini iddia etmesidir. Murat Belge’nin, *Militarist Modernleşme* adlı kitabında modernleşme, militarizm ve iktidar buluşması, 1908 ve onu hazırlayan olaylar sürecinde gerçekleşir: “Bürokrasi cephesi ilkin 1908’de bir hükümet darbesi yaparak 1923’te başarılı bir Bağımsızlık Savaşı sonunda bir cumhuriyet ilân ederek iktidar olmuştu.”¹ İdris Küçükömer’in *Düzenin Yabancılaşması*’ndan beri yabancıısı olmadığımız bilindik hikâyenin devamı şöyledir: 1908–1923 sürecinde Askerî bir diktatörlük kuruldu (“*filî vesayet dönemi*”). 1950’de demokrasiye geçildiyse de, ordu 1960’da darbeyle iktidarı tekrar geri aldı. Onu, her on yılda bir demokrasi sürecini kesen 1960, 1971, 1980, 1997 darbele-ri (“*kurumsal vesayet dönemi*”) izledi. AKP 2007’de yaptığı burjuva demokratik devrimle Askerî vesayete son verince “I. Cumhuriyet”ten rövanşı aldı² ve muhafazakâr otantik “Türkiye burjuvazisi

¹ Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 624. Yazar, kitabını AKP’ye destek için yazdığını saklamaz: “Çünkü bunun gizlisi saklısı yok, ordunun bu yerine karşı demokratik mücadeleye omuz vermek için yazdım bu kitabı.” (A.g.e., s. 25).

² “AKP’nin seçim zaferi bizce Türkiye’de gerçek bir burjuva devrimi yaşanmış olduğunu gösteriyor. Süreç içinde bir burjuva devrim tamamlandı ve oturdu. Türkiye’nin otantik burjuvazisi, geleneğiyle, göreneğiyle yüz yıldır iktidar mücadelesi verdiği askerî, sivil bürokrata karşı verdiği savaştan gali-

yüzyıllık iktidar mücadelesindeki ‘nihaî zaferi’ne ulaştı.³ “Askerî vesayet”in kısa tarihi işte böyledir.

“Askerî vesayet”le mücadele, bir yanıyla, AKP ve liberaller arasındaki “tarihsel uzlaşma”nın mazeretidir. Çünkü, AKP’yi, Anadolu eksenli, halkın değerlerine bağlı, devlete karşı sivil toplumdan yana, kısaca “muhafazakâr demokrat” diye tarif eden “sol” liberaller, sivil toplumcu stratejilerini, bu partinin AB’ye üye olması ve onun desteğiyle vesayete son vermesi üzerine kurgulamışlardır. Güya sol da destek verirse, sivil toplumun önündeki engel aşılmış ve gerçek demokrasiye geçilmiş olacaktır. Bu gerekçeyle, Tayyip Erdoğan-Fetullah Gülen ikilisinin devleti tekeli altına almaya yönelik operasyonları kayıtsız şartsız desteklenmiştir. Oysaki on yıllık icraatta bu desteği hak edecek en ufak bir şey yoktur. “Vesayetsiz demokrasi”, vesayetin el değiştirmesine perde olarak kullanılmıştır. Yakın dönemdeki “Haziran İsyanı” ve “17 Aralık Operasyonları” da göstermiştir ki, “ileri demokrasi” dedikleri, faşizmin yolunu döşeyen polis diktatörlüğünden başka bir şey değildir.⁴

Diğer yanıyla da AKP’nin muhafazakâr tarih anlatısını, kendi zaferiyle bitecek bir asker-sivil iktidar çatışması üzerinden kurgulayabileceği bir reçete olarak tasarlanmıştır. Temel çelişki, her iki taraf

biyetle ayrıldı.” Ömer Laçiner ile söyleşi, “Sosyalizmin Tarifine Çalışacağız”, Birgün, 14 Eylül 2007.

³ Ömer Laçiner, Birikim, “Şimdi Alternatif Zamanı”, Ağustos-Eylül 2007, Sayı: 220-221, s. 49.

⁴ Haziran Ayaklanması bir dönüm noktasıdır. Muhafazakârların liberallerle ittifakı “Gezi”yle, Cemaatle ise 17 Aralık Operasyonuyla sonra ermiştir. Yarı yıla sığmış bu iki tarihsel olay, muhafazakâr partinin demokratik bir dinamik olduğu, mağdurları temsil ettiği, Askerî vesayete karşı mücadele ettiği türü liberal-muhafazakâr efsanelerin üstüne konmuş bir çarpı işaretidir. “Burjuva demokratik devrim partisi”nin foyası dökülünce altından dinsel faşizme yönelmiş totaliter niyetleri olan bir parti çıkmıştır.

Gelgelelim, “orduya ve yargıya kumpası paralel devlet kurdu, bizi kandırdılar” diyen Tayyip Erdoğan operasyonları üstlenmeyince liberalleri ofsayta düşürmüştür. Sonuçta AKP, 2013 Haziran’ında solundan, 17 ve 25 Aralık’ta ise en yakın müttefikinden gördüğü kırmızı kartla büyük bir meşruiyet kaybına uğramıştır. Liberal-muhafazakâr ittifakın ardından söylenecek tek söz kalmıştır: “Eğer kör köre kılavuzluk ederse, her ikisi de çukura düşer.” (Matta İncil’i).

için de “aktif Batıcı azınlık” ile “hakkı yenmiş, sessiz mütedeyyin kitle”, başka bir deyişle “bürokratik oligarşi” ile halkı temsil eden muhafazakâr demokrasi bloğu arasındadır. Buradan hareketle, demokratikleşme mücadelesi, otoriter güçlerle liberal-muhafazakâr siyasetçiler arasında cereyan eden, kışlasından sık sık dışarı çıkan askerler tarafından önü kesilen bir süreç olarak tanımlanır. Net bir tanım verilme de, ‘*Askerî vesayet*’ten, ordunun siyaset sistemi üzerinde kurduğu koruyuculuk, yönlendiricilik ve müdahalecilik mekanizmasının anlaşıldığı çıkarılabilir. Liberal aydınlar, II. Abdülhamit’ten beri süregeldiğine inandıkları vesayet mekanizmasını sona erdirecek meydan muharebesini (kendi deyişleriyle “*sessiz devrim*”) Recep Tayyip Erdoğan’dan daha iyi yönetecek bir komutan bulunmadığına canı gönülden inanmışlardı.⁵

Türkiye’de ordunun ön planda rol oynadığı söylenince İttihatçı-Kemalist tarih anlayışı düzeltilmiş olmuyor. Çünkü, “Bütün dünya tarihinin bir istisnası olarak, Türk tarihinde ordu öncü bir rol oynar” diyen ilk kişi zaten Mustafa Kemal’dir. Demek ki, marifet bunu söylemekte değil, yerli yerinde, doğru bir bağlam içinde söylemektedir. Rejimin bekçisi, dışından tırnağına silâhlı, dünyanın en kalabalık ordularından biri olan Türk ordusu değil de kim olacaktı? 1908 ve 1919-1923 özgülünde ordunun oynadığı role yeri geldikçe değinilecektir. Fakat baştan söyleyelim ki, “Askerî vesayet” teorisini savunanlar, toplumları tarihsel gidişatları ve uzlaşmaz çelişkileri içinde ele almadıkları, darbeye devrimi ayırt edemedikleri, bir dönem burjuva devrimine katılan ordunun neden başka bir dönem faşist

⁵ Ahmet İnsel bunu şöyle dile getirir: “Bu yeni muhafazakâr-demokrat burjuvaziyi ve yükselen orta sınıfı temsil etmeye en yetkin kişiydi Erdoğan. Asaf Savaş Akat’ın yerinde benzetmesiyle, Ecevit, Demirel, Baykal, Derviş ancak halkçı olabilirlerdi, Erdoğan ise halktı... yeni orta sınıf, ... daha kabada-yı, daha otoriter ifadeli, nobran delikanlı tavrıyla bezenmiş bir muhafazakârlığı Erdoğan’ın şahsında merkeze yerleştirdi. Erdoğan’ın kişisel nitelikleri bu yeni muhafazakârlığın otantik olduğu kadar evrensel yanını da yansıtıyordu. Aynı zamanda, bu sessiz inkılâbın ivme kazandıracağı demokratikleşmenin imkânları kadar sınırlarını da ele veriyordu.” (“AKP ve Solun Ezberleri: AKP’yi Teshir Etmekle Yetinmenin Hafifliği”, Birikim, Sayı: 262, Şubat 2011).

darbe tezgâhladığını kavrayamadıkları, dolayısıyla ordunun ABD/NATO/tekelci burjuvazi ve muhafazakâr siyasetçilerle ilişkilerini gizlemeyi marifet bildikleri sürece, ağızlarıyla kuş tutsalar ikna edici olamazlar. Orduyu, Atatürkçülerin, liberallerin, İslâmcıların da desteğiyle, daima iktidarda olagelmiş muhafazakârların ABD planları çerçevesinde silâhlandıklarını, üst kademe komutanların çoğunun sağ ya da faşist eğilimde olduklarını ve sistemin sigortaları attığında aralarında konsensüs sağladıkları olgusunu atlayan bir militarizm eleştirisi değersizdir. Birkaç ufak karınca incitmez değinme dışında NATO'suz Türk militarizmi eleştirisi kitabı yazmak, Murat Belge gibi marifetli grand profesörlere mahsus özel bir yetenek olmalıdır.

Dolayısıyla, ne bu söylenenlerin, ne de askerin gözünü Türk sağ, muhafazakâr siyasetçiler ve mütedeyyin kitleler üzerinden ayırmadığı iddiasının bir inandırıcılığı vardır. Yalnızca Menderes, "Morrison Süleyman" ve "Targıt Özal"ın değil, RTE'nin de ABD'nin ve büyük burjuvazinin mevcut sürece tahvil olan icazetiyle iktidara geldiğini, ordunun da onları önlemek gibi bir niyet ve girişiminin bulunmadığını sağır sultan bile biliyor. Ordunun hedef tahtasında her zaman ya da çoğu zaman bir kolektif tehdit olarak kabul edilen komünistler, devrimciler, ilerici aydınlar, çalışan/ücretli/emekçi hakları ve Kürt muhalefeti olmuştur. "İrticaî hareketler"in gözetlenmediğini söylemiyoruz, ama madalyonun öbür yüzünde de liberal-muhafazakâr-İslâmcı cenahın ABD'nin "Yeşil Kuşak" stratejisinin parasız askerleri olduğu yazıyor. Ordu, 1946 sonrasında ağırlığını DP'den yana koymuştu. Çok partili dönem boyunca iktidarı elinde tutan (1960'lı yıllar, 9 Mart 1971 öncesi gibi bazı kısa fasıllar dışında) muhafazakâr siyaset, askerlerle kol kolaydı, devrimci harekete karşı "peygamber ocağı" dediği orduyu destekledi. 12 Mart ve 12 Eylül darbelerindeyse militarist faşist güçlerin yanında ideolojik aygıtlar kompartımanları halinde saf tutmuşlardı.

Ordu, tek Türkiye'de değil, emperyalist dünya sisteminin tümünde benzer refleksler gösterir. Bu, burjuva demokratik, faşist ya da antidemokratik ülkelerde orduların genel işlevleriyle ilgili bir olgudur: 'Dış düşman'a ve 'iç düşman'a karşı sistemi korumak. Şiddet tekeli elinde tutan kurum olarak siyasetin ukaandığı yerde (dev-

rim, kriz, iç savaş vs.) ordu devreye girer. “Batı demokrasisinde böyle şeyler olmaz” diyenler, sadece kendilerini aldatırlar. İleri ülkelerle, bağımlı, geri ülkeler arasındaki fark vesayette değil, sistemin daha korunaklı, daha sofistike ve daha iyi örgütlenmiş olup olmaması noktasındadır. Emperyalist merkezlerde kitleleri kontrol işlevini yerine getiren fren ve subap mekanizmaları, maddî hayatın/üretim ilişkilerinin tarihsel kendiliğinden kuruluşu nedeniyle daha iyi işler.

Askerî darbeler, toplumsal çelişkiler tabanı üzerinde gelişen sınıflar mücadelesiyle ilişkilendirilmedikleri, emperyalizmin ve yerli burjuvazinin çıkarlarından koparıldıkları ve her biri maddî hayata verili olan kendi konjonktürleri özgülünde ele alınmadıkları sürece doğru değerlendirilemezler. Dolayısıyla ordunun dışta ve içte kimin hizmetinde olduğunu, darbeleri ne maksatla yaptığını, sistemin güvencesi ve vasisi rolünü nasıl üstlendiğini anlamanın yegâne yolu budur. Aksi takdirde, mümin yoldaşların mini duaları gibi, dogmalaşmış eski nakaratlar tekrarlanıp duracaktır: “Darbelerin *nedeni* Osmanlı ‘ceberrut devlet’ geleneğini sonsuza dek yaşatma dürtüsüdür... *Arka planında* toplum üzerindeki Askerî hâkimiyeti sürdürme zihniyeti vardır... *Kaynağında* bürokrasi-burjuvazi, merkez-taşra, devlet-toplum çatışması yatar...” Bunların İdris Küçükömer’in “*Türkiye’de sağ soldur, sol sağdır*” amentüsünden tümdengelim yoluyla türetildiklerini söylemek bile gerekmez.

Tarihten güncel siyasete, ideolojiden sanata ve sosyal psikolojiye kadar her alanda joker gibi kullanılmakla kalmayıp, Osmanlı-Türk tarih yazımının eksenine haline de getirilen militarizm (Askerî vesayet) kavramsallaştırması, aslında basit akıl yürütme üzerine bina edilmiş bir şablondur. Murat Belge’nin görüşleri buna örnektir:

“Osmanlı’yı düşünün. Burada devletten başka kimse yok, ordudan başka da organize bir güç yok. O zaman ordu yapacak, bunun başka bir cevabı yok. Ordu yapınca da adı ‘Militarizm’ oluyor tabii. Bizimki gibi bir şey oluyor.”⁶

⁶ Murat Belge ile söyleşi, “Atatürk İlerici Değildi”, *Taraf*, 9 Ocak 2012. Mu-

Osmanlı toplumsal kuruluşundan çıkarılacak tek sonuç bu olmamalıdır. Ordu sadece görece iyi örgütlenmiş değil, hem “yeni”yle en çok teması olan, hem de eski sistemle çelişen bir kurumdur. Buysa ezeli bir durumu değil, imparatorluğun çöküş süreciyle çakışan bir konjonktürü ifade eder. Orduyu girdabına sürükleyen olayların arka planında mutlakıyetçiler ile meşrutiyetçiler, merkezî devlet ile ezilen uluslar, feodal gericilikle yeni toplumsal güçler arasında keskinleşen çelişkiler bulunuyordu. Dolayısıyla, 1908, İTC’yle [*İttihat ve Terakki Cemiyeti*] özdeşleştirilen ordunun tek başına kotardığı bir olay değildir. Böylesine karmaşık ve çok yönlü tarihsel bir olgu, ötekilerin elenmesiyle elde edilen *tek bir etkenle* açıklanamaz (açıklanırsa indirgemecilik olur). Bu, ne orduyu tutum almaya yönelten saikleri, ne de İTC’nin sivilleri de kapsayan, toplumda 1908 sonrası darbecilerin hiçbirinde görülmeyen hatırı sayılır bir örgütlülüğe ve toplumsal desteğe sahip siyasî bir parti olduğu gerçeğini açıklar. Liberal zihniyet, ordunun işlevini, parçası olduğu sistemden ve sınıfsal aidiyetinden değil, doğuştan sahipmiş gibi algıladığı genlerinden, öncesiz ve sonrasız özünden çıkarmaya kalktığı için bu hallere düşüyor.

Bu konuda Taner Timur’la Murat Belge arasında hiçbir görüş ayrılığı yoktur:

“Osmanlı Devleti’nde, Batı’da olduğu gibi sınıfsal bir başkaldırı koşulları oluşmadığı için, Abdülhamid despotizminin yarattığı genel hoşnutsuzluğa tepki ancak en organize güç olan ordudan gelebilirdi. İşte 1908’de ortaya çıkan devrimci konjonktürü darbeye dönüştüren somut durum da buydu.”⁷

Taner Timur, 1908’e sadece darbe demez, daha kötüsünü der: Alman İmparatoru II. Wilhelm, çıkarlarına daha uygun bulduğu askerleri iktidara getirmek için, Abdülhamit’i darbeye devirtmiştir. Bunu, Talat Paşa’nın anılarından aktardığı şu sözlerle açıklıyor:

rat Belge, ordu’yu neredeyse tanrı mertebesine yükseltir: “Türkiye Cumhuriyeti, son analizde, ordusu tarafından kurulmuş bir toplum.” Taraf, 8 Şubat 2014.

⁷ Taner Timur, *Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu*, Yordam Kitap, İstanbul 2012, s. 163. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

“Alman İmparatoru Wilhelm bize de hep ‘Meclis’e gidin, hürriyeti ilân edin’ diye baskı yapıyordu... Almanya orduda kuvvetliydi; buna mukabil Fransa ve Anglo-Sakson kültürü sivil elitler üzerindeydi. Oysa Abdülhamid’i devirecek, hürriyeti getirecek olan güçler askerlerdi. Yani II. Wilhelm, askerlerin ön plana çıkması için bir taşla iki kuş vuruyor, özgürlük kavgası senaryosu ile kendine yakın güçleri iktidara getiriyordu.”⁸

Liberallerin ve muhafazakârların ekmeğine yağ sürmekten başka bir şeye yaramayacak, “1908 bir *Alman komplosudur*” tespiti, fazlasıyla cüretkâr bir iddiadır. Bu, yazarın 1908’in arka planda bir Türk burjuvazisi ve “sınıfsal bir başkaldırı” olmadığı tezini gölgede bırakıyor. Burjuva devrimci hareketi Kemalizmle başlatan biri olarak öznellikten kaçınıyor.

Taner Timur, Abdülhamit’in neden direnmeden askerlerin darbesine teslim olduğunu, Enver Paşa’nın Talat Paşa’ya aktardığı II. Wilhelm’in şu sözlerine dayanarak açıklıyor:

“Telkin ettiğim fikri, büyük tecrübe ve maharetine rağmen Sultan Hamid benimsedi ve kan dökmekten de çok çekindiği için, kendi ordu ve milletin büyük kısmından gelen arzuya karşı koymadı.”⁹

Buna inanmak gerekirse, II. Wilhelm’in “tavşana kaç tazıya tut” politikası galip geliyor ve 1908’i tembihler ve telkinlerle Alman İmparatorunun yap(tır)mış olduğu ortaya çıkıyor. Bu arada, biz Türklerin her olayın arkasında aradığımız o meşhur “*dış parmak*” da suçüstü yakalanmış oluyor. Taner Timur gibi tarih üzerine kitaplar yazmış bir profesörün, öteki etmenleri bir yana bırakarak, olguları salt aktörlerin niyet ve arzularına dayandıran psikolojizme kaymaması gerekirdi.

Liberallere gelince 1908’e Askerî darbe demekle kalmazlar, bunu mantıkî sonuçlarına kadar götürürler. Bunları sarayın kışladan modern olduğunu kanıtlamak, AKP ile ittifaka tarihsel bir geçmiş

⁸ Taner Timur, Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 2007-2008, “II. Meşrutiyet’in Yakın Tarihimizdeki Yeri: Sorgulamalar”, (http://www.obarsiv.com/pdf/taner_timur.pdf).

⁹ Taner Timur, Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 162. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

icât etmek ve Osmanlı-Türk modernleşmesine alternatif güzergâh aramak olarak sıralayabiliriz. Ortak soy ağaçlarının İngiltere-sultan işbirlikçisi Hürriyet ve İtilaf grubu ve Ahrar Fırkası'ndan başlayıp, İkinci Grup, Terakki Perver Fırkası, Serbest Fırka, DP, AP olarak devam ettiği en azından İdris Küçükömer'den beri biliniyor. Her iki tarafın Osmanlı hanedanına ve aristokratik geçmişi iyi hisler beslemeleri, tek başına nostaljiyle açıklanamaz. Çağımız liberalizmi her çeşit gerici, anakronik ideolojiyle kardeştir. AKP'nin Mithat Paşa'yı zindanda boğduran Sultan Abdülhamit'i, "Ulu Hakan" diye yücelten Necip Fazıl Kısakürek'le aynı ufku paylaşması nasıl tesadüf değilse, sınıf mücadelelerinden günahı kadar hoşlanmadığı anlaşılan "sosyalist" Murat Belge'nin de kendisine yöneltilen "Türkiye, ordunun modernleşme zorlaması olmasaydı nasıl bir rota izleyecekti" sorusuna verdiği, "*Evrimle*, bugünkünden daha iyi bir devlet olurdu" cevabı tesadüf değildir. Söyleşide Atatürk adı geçince kaşları çatılan yazar, Abdülhamit¹⁰ ve Abdülmecit¹¹ adlarını duyunca reverans yapamadan edemez. Bunu aristokrasiye duyduğu hürmetle açıklayıp geçemeyiz. Çünkü yukarıda liberallerin ve İslâmî muhafazakârların mutabık oldukları bir Osmanlı-Türk modernleşme güzergâhı tarifi yapılmaktadır. Murat Belge, devrimler, sınıf mücadeleleri, müdahaleler olmadan ilerleyen bir tarih arzular, onun için toplumsal gelişmenin kendi haline bırakılmasından yanadır. Karşı bir soruyla bu açığa çıkarılabilir: 1908 ve 1919-1923'ü olmayan bir Osmanlı-Türk

¹⁰ "Halife, memleketin en iyi ressamlarından biriydi, içki içerdi. Abdülhamit de konyasını içerdi. Eğer hedef modernleşmekse, Batılılaşmaksa, Türkiye'deki aileler arasında Osmanlılar kadar Batılı bir aile herhalde yoktu." (Murat Belge ile söyleşi, "Atatürk ilerici değildi.", Taraf, 9.1.2012).

¹¹ "Bir de ben bir fantezi olarak şunu söylüyorum: Abdülmecit halife olarak kalmış, Türkiye'de en iyi resim yapan üç kişiden biri herhalde, halife. Akşamları konyasını içiyor. Onunla beraber mi devrim yapmak daha iyi yoksa adamları döve döve 600 yıllık bir adamdan sonra toplumun gözünde iktidarı gasp etmiş bir adamın modernleştirme yapması mı daha iyi? Atatürk'ün yanında olanlar: Yunus Nadi, Mahmut Esat, Fahri Rıfki, Şükrü Kaya gibi insanlar, Ermeni kıyımında da varlık göstermiş insanlar. Hepsisi de Mussolini hayranı." (Murat Belge ile söyleşi, "Militarist Modernleşme", 21 Mayıs 2012) Bkz: (<http://www.surecanaliz.org/article/murat-belge-militarist-modernlesme>).

modernleşmesi acaba hangi yönde gelişirdi? Muhtemelen başında (“konyak içen”) işbirlikçiliği altında yazılı bir padişah ile gayrimüslim burjuvazinin bulunduğu bir İngiliz-Amerikan sömürgesi olurdu ve Batılaşma *tam icazetli* bir rotada ilerlerdi. Tabii bu, emperyalist kölelik zincirlerine, monarşiye, komprador-feodal gericiliğe, saltanat ve hilafete dokunulmayan, değişimin onların niyet ve ölçülerine bırakıldığı, devlete dinin yol gösterdiği bir “modernleşme(me)” olurdu.

Karamzin’in *Tarih*’ine karşı Puşkip’in yazdığı söylenen mısralar Murat Belge “Tarih”ine de uyuyor:

Sürükleyerek gerçeği cellât kütüğüne
Kanıtladı bize tarafsızca
Cellâdın gerekliliğini
Ve istibdadın güzelliğini.

Yukarıdaki tarif Amerikan sosyolojisinin propaganda edip durduğu, örnekleri Orta Doğu’nun fosilleşmiş Amerikancı İslâm krallıklarında görülen devrimsiz, sıçramasız, kopuşsuz, çizgisel, evrimci modernleşmeciliğe tıpatıp uymaktadır. Burada, liberallerin, demokrasi-nin dinamiğini neden sömürenler ile sömürülenler arasında değil de, egemen sınıfların evriminde veya iç çatışmalarında aradıklarının cevabı da vardır.

İlk Meşrutiyetin anılarıyla dolu Jön Türkler devrimi ordu desteğinde padişahı değiştirmek olarak tasavvur etmiş olabilirler. Ancak sorunları basit bir saray darbesiyle çözmeyi umacak kadar saf olduklarını düşünmek de haksızlık olacaktır. Yangının çatıyla sınırlı kalmadığını, tabanı da sardığını gayet iyi biliyorlardı. Onun için çareyi Batı devrimlerinde aradılar. Avrupa’nın son imparatorluğunun günlerinin sayılı olduğunu tahmin ediyorlardı. Avrupa’dan Asya’ya uzanan burjuva devrimi rüzgârlarının 1905’te Rusya’da, 1906’da İran’da monarşileri salladıktan sonra Türkiye’ye uğraması sürpriz olmadı.

Kuşbakışı 1908

Bir sürü sanki koyundur millet,
Sürünün kurdu Hamid-i Sani;
Nice can yaktı, ocak söndürdü,
Düzaha gitmedi, hâlâ canı.

Hükümet vakıa kaht-ı ricale uğradı amma,
Muvazzaf şimdilik kırk bin hafiye çıktı millettten.

Şair Eşref

Avrupa'nın "Hasta Adam" dediği Osmanlı, eski feodal düzen ve emperyalizmin boyunduruğu nedeniyle hastaydı. Büyük güçlerin müdahaleleri, Askerî yenilgiler, ulusal bağımsızlık hareketleri iliklerine dek çürümüş, politik kriz ve malî iflastan yakasını kurtaramayan köhne devleti çöküşün eşiğine getirmişti. II. Abdülhamit, imparatorluğu 30 küsur sene boyunca istibdatla, hafiye ve muhbir ağıyla yönetmiştir.

Emperyalist devletler arasında cambazlık yaparak ve en gerici güçlere dayanarak ayakta duruyordu. Ne kendi ordusuna söz geçirebiliyor, ne de bürokrasi içindeki gelenekçi-yenilikçi, padişahçı-muhalif bölünmesinin büyümesine engel olabiliyordu. Despotizmden bir an evvel kurtulmak isteyen subay ve öğrencilerin sayısı gün geçtikçe artıyordu. Ordunun tavanıyla tabanı arasında da çatlaklar vardı. Ardı arkası kesilmeyen yenilgilerin yükünü sırtlarında taşıyan askerler artık savaşmak istemiyorlardı. 1906 yılı Haziran'ı başlarında Bulgaristan'daki 2. Kolordu askerleri subaylarıyla birlikte firar etmiş, İstanbul'da 800 asker, Trabzon'da da Yemen'e sevk edilmek istenen bir geminin askerleri ayaklanmışlardı.¹² 1907 Mayıs'ında Üsküp'te askerler karavanaları devirip telgrafhaneyi basmışlar, 1908 başında da Manisa ve Rumeli'de isyanlar çıkmıştır.

¹² Juriy Aşatoviç Petrosyan, Sovyet Gözlüyle Jön Türkler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 233.

İstibdadı en çok korkutansa kendi bağımsız ulusal devletlerini kurmak isteyen ulusların direnişleriydi. Bosna, Romanya, Yunanistan, Mısır ve Tunus ayrılmış; Bulgarlar, Arnavutlar ve Araplar ayrılmaya çalışıyorlardı. Dağlardaki Balkan komitacıları gibi Ermeni devrimci örgütleri de elde silâh savaşmaktaydılar. Hamidiye Alayları'yla Ermeni ulusal hareketini ezmeyi deneyen Abdülhamit binlerce kişiyi katlederek işi çıkmaza sokmuştu. 1903 yılı Ağustos'unda Makedonya'nın halklar arasında *eşitlik öngören bir toplum* özlemindeki Hristiyan ahalisi Osmanlı yönetimine karşı silâha sarılmıştı. 26.500 kişilik güce sahip *İlinden Ayaklanması* –5 bin kişi katledilerek– güçlükle bastırılabilmişti. İki yıl sonra da payitahtın göbeğinde Abdülhamit'in kıl payı kurtulduğu büyük Ermeni suikastı gerçekleşecektir.

Anadolu'nun Müslüman-Türk halkı da gidişattan hoşnut değildi. 1906 yılında, yalnız koyunlardan alınan vergiye bütün ehil hayvanlar dâhil edilince, Anadolu illeri ayağa kalkmıştı. Kastamonu'dan başlayıp, Sinop, Ankara ve Trabzon ile devam eden isyanlar, kısa sürede "Doğu Anadolu Vilayetleri"ne sıçradı. Direniş içinde doğan Canveren örgütünden güç alan Erzurum ayaklanması bir yıl sonra ancak bastırılabilirdi. Ardından Bitlis, Musul, Van ve Diyarbakır'da benzeri gelişmeler yaşandı. Cıvıllığına rağmen işçi sınıfı da İstanbul ve İzmir'deki grevlerle mevcut düzene tepkisini dile getirdi. 1905 Rus Devrimi'ni takiben patlak veren gelişmeler Abdülhamit'i hem korkutacak, hem de halk nezdindeki otoritesini sarsacaktır.

1876 Anayasası'nın rafa kaldırılması burjuva muhalefetin sonu olmadı. Askerî Tıbbiye ve Harbiye öğrencileri, ordu içindeki bir kısım subaylar ve sürgündeki aydınlar istibdat aleyhtarı eylemlerle sınırlı kalmadılar, gizli örgütler de kurdular. Bunların en önemlisi Askerî tıp öğrencilerinin 1908'de kurdukları, daha sonradan İttihat ve Terakki adını alacak İttihad-ı Osmanî Cemiyetidir. Avrupa devrimlerinden etkilenen askerler ve aydınlar çökmekte olan ülkelerinin bu gerilikten kurtulup modernleşmesini istiyorlardı. Talepleri, henüz oluşum aşamasındaki Müslüman-Türk burjuvazinin talep ve özlemleriyle çakışıyordu. 1908'de Selanik'te toplanan gizli kongrede siyasî fırkaya dönüşme kararı alan İTC, Türk subay ve memurlarının, tüccarların, büyük toprak sahiplerinin sınıf çıkarlarını temsil eden bir

blok partisi olarak şekillendi. İlk zamanlar gayrimüslim kesimlerle de temas halindeydi ve herkesi kucaklamaya çalışıyordu. Nitekim devrim kararı alınan 1907 Kongresine devrimci Ermeniler, Rum ve Bulgar milliyetçileri de katılmışlardı.

Jön Türklerin en güçlü oldukları yer, kapitalizmin daha gelişkin olduğu bir sürgün merkezi olan Selanik'ti. Padişahın emriyle 'ayrılıkçı' Yunan ve Bulgar komitacıları bastırmaya giden İttihatçı subaylar, Makedonya'da "düşman"larından gerillacılığı öğrendiler. Gün geldi silâh geri tepti ve namlunun ucu padişaha çevrildi: Resneli Ni-yazi (ardından Enver Bey) komutasındaki 200 asker, 200 sivilden oluşan kalabalık bir çete, 3 Temmuz 1908'de dağa çıktıktan sonra, cemiyetin genel merkezi 21 Temmuz'da meşrutiyeti ilân etme kararı aldı. 3. Ordu'da başlayan ayaklanma Edirne'deki 2. Ordu'ya sıçramakla kalmadı, Balkan şehirlerinde gösteri yapan halk tarafından da desteklendi. Frovzik'te toplantı halinde olan 30.000 Arnavut'u temsilen çekilen bir telgrafla padişahı meşrutiyeti ilân etmesi istendi.

II. Abdülhamit, 24 Temmuz 1908 tarihinde, 1876'da askıya aldığı Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymak ve parlamentoyu açmak zorunda kaldı.

Murat Belge "II. Meşrutiyet" diye andığı bu olayı şöyle yorumluyor:

"Makedonya'da birkaç kişinin oldukça gözü kara biçimde başlattığı bu girişim izole edilebilir, bastırılabilirdi. Ama herhalde başta Abdülhamit, rejim de yaşlanmış, enerjisini, mücadeleye gücünü kaybetmişti."¹³

Aslında, sonuç alıcı darbeyi askerlerin indirmesi, tabağı taşıran son kepçeye benzetilebilir. Buna rağmen Murat Belge, özetini naklettiğimiz toplumsal mücadeleleri tümünden bir yana atıyor ve meseleyi küçültmek için Makedonya olayını, moruk bir padişahla "gözü kara birkaç kişi" arasındaki kapışma gibi gösteriyor. Toplumunu orduya, orduyu da "birkaç kişi"ye indirgeyerek yazılan tarih neyi açıklar, ya da tarih böyle mi yazılmalıdır? 1908'in taraflarını bir futbol karşılaşmasının bile altına düşüren böyle bir tarih yazımının yeri, tarihi kralla-

¹³ Murat Belge, *Militarist Modernleşme, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2012, s. 572.

rın, büyük adamların, seçkin azınlıkların yaptıklarını savunan idealist tarih anlayışıdır.

Taner Timur ile Murat Belge'nin bu konuda da aralarından su sızması kayda değer:

"Kısaca 1908 hareketi bir halk devrimi şeklinde değil, '*Doğu Sorunu*' diplomasisinin son halkası olarak ortaya çıktı ve bir darbe ile gerçekleşti".¹⁴

Taner Timur'un aklı 1908'in Alman komplosu olduğuna yatıyor olabilir. Ama bağımsızlık mücadelesi veren ulusların direnişlerini, vergi ve asker isyanlarını "başkaldırı"dan saymaması, tarihi gerçeklere uymaz. Ortada dünya kamuoyu gözünde meşruiyetini yitirmiş, polisiye yöntemlerle ayakta duran, bürokrasisi bölünmüş, "yöneteme krizi" içinde debelenen bir istibdat rejimi var. Bu bağlamda Abdülhamit'i meşrutiyyetin ilânına götüren şey, ne mücadele gücünü kaybetmesi, ne II. Wilhelm'in "telkinleri", ne de yapacak başka şeyi olmamasıdır. Despot padişah, uzlaşmaz tutumun direnişi büyütmesinden ve önü alınamaz bir hale getirmesinden çekiniyordu. Geri adım atarak muhaliflerini yatıştırmak ve devlet içindeki mevzilelerini korumak istedi. Geriye doğru I. Meşrutiyyette, ileriye doğruysa 31 Mart Ayaklanması'nda görüleceği gibi, ilk fırsatta Jön Türkleri sırtından atmayı deneyeceğinden kuşku yoktur.

Karl Marx, '*burjuva monarşi*' olarak tanımladığı '*anayasal monarşi*'yi burjuva devletin bir biçimi (ilk biçimi) olarak değerlendirdi. 1908 yılında monarşiden anayasal monarşiye geçiş, gümbür gümbür olmasa da nihayetinde politik bir devrim sonucu gerçekleşmiştir. Burjuva bloğu monarşiyi büsbütün devirmemiş, ama iktidarı paylaşır duruma gelmiştir. Ne denirse densin 1908 tamamlanmamış da olsa bir burjuva devrimidir. Emperyalizm ve feodalizme karşı yeterli tavır alınmaması olsun, halkın temel beklentilerinin karşılanmaması olsun bu gerçeği ortadan kaldırmıyor. Osmanlı toplumunda o zamana kadar görülmemiş bir özgürlük ve kardeşlik havası yaşanması ve varlıklarını bugün de sürdüren seçimlerin, meclisin ve öteki bazı hukukî, kültürel kurumların temellerinin o dönemde atılmaları basit bir komployla açıklanacak meseleler değildir.

¹⁴ Taner Timur, *Marx-Engels ve Osmanlı Toplumunu*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 164. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Buna rağmen, “ideal devrim” maskesinin arkasına saklanan Murat Belge’nin burun kıvırdığını görürüz:

“İngiltere, Amerika ve Fransa’da olanlara ‘devrim’ derken, teorik bir yanlış yapma endişesi duymuyoruz.”

“Tabii bu bağlamlarda ‘devrim’ dediğimizde, ‘topyekûn toplumsal değişim’ kavramı zihnimizde hemen uyanıyor. Bunu kastediyoruz, basit bir ‘iktidar değişim’ini değil... Bu örnekler arasında ‘devrim’ kavramıyla yan yana getirilmesi en zor olanı ise Türkiye. Ayrıca, 24 Temmuz’u bir ‘devrim’ gibi görmek, iyiden iyiyeye zor.”¹⁵

“İdeal tip”, bir kez daha Murat Belge’nin ayağına dolaşıyor. Burjuva devriminin ‘topyekûn toplumsal değişim’ içermesi, onun radikalliğini gösterir. Ama, “basit bir ‘iktidar değişimi’”ne devrim denmez diye bir şey yoktur. Burjuva devriminin klasiği, tamı, radikali de olur; teşebbüsü, yarım kalanı, güdüğü, yavaşı, arkadan gideni de olur. Murat Belge, Ahmet İnel gibi entelijensiyadan şahsiyetlerin anadan doğma karşıdevrimci partilere hiç yoktan “devrim” yaptırırken, sıra 1908’e gelince mükemmeliyetçi kesilip şikeci hakemler gibi düdüğe sarılmaları olsa olsa karikatür konusu olur. Lenin gibi devrimin dilinden iyi anlayan biri bile, 1908’e, “*başlı başına güçlü bir devrim değil, dar burjuva devrimciliğiyle sınırlı cılız bir devrim*” demiştir.¹⁶ O bakımdan, belki en az anladığı dil bu olan Murat Belge’nin dudak bükmesinin bir kıymeti harbiyesi olamaz. Kâğıt üzerinde keskin görünmekten hoşlanan liberal-Kemalist akademisyenlerdense, gösterişsiz ama iyi bir gözlemci olduğunu bildiğimiz Lenin’e kulak vermeyi yeğleriz:

“Yirminci yüzyılın başındaki devrimleri örnek alacak olursak, elbette Portekiz ve Türk devrimlerinin her ikisinin de burjuva devrimi olduğunu kabul etmemiz gerekir. Fakat bu devrimler birer ‘halk’ devrimi değildir, zira ikisinde de halk kitleleri, halkın ezici çoğunluğu kendi ekonomik ve siyasal talepleriyle gözle görülür bir ölçüde aktif ve bağımsız olarak sokağa inmemiştir.”¹⁷

¹⁵ Murat Belge, *Militarist Modernleşme, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2012, s. 569–570.

¹⁶ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, Ankara, 1974, s. 326.

¹⁷ Lenin, *Devlet ve Devrim*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, s. 41.

1908 Devrimi'nin Aşamaları

Garpta olduğu gibi aşağıdan tazyik icrası bizde caiz değil itikadındayım.

Mizancı Murat

Siz, ey vatanın namuslu ve fakat her şeyden habersiz evladı!
Sizin de benimle bu yolda yürümenizi veya bu işte tarafsız kalmanızı dilerim.

Aleyhime hareket edecek olanların görecekları zararların
maddî ve manevî mesuliyeti kendilerine aittir!
Yaşasın vatan, yaşasın millet!

*Enver Bey'in dağa çıktığında halka hitaben
yayınladığı "İhtilal Beyannamesi"nden*

1908; meclis, seçimler, çok partililik, sansüre son verilmesi, düşünce özgürlükleri, bütçe, medenî kanun, laiklik, aile, eğitim, kültür (vs.) gibi alanlarda birçok ilke imza atmış bir burjuva devrimidir. "Hürriyet İlânı" toplumun geniş katmanları, hattâ birbirlerini hasım gören uluslar ve sınıflar tarafından alkışlanmış ve coşkuyla karşılanmıştır. Türkiye'nin yakın tarihinde onca savaşın, yenilginin, devrimin, darbenin, suikastın, toplu katliamın, sürgünün, sıkıyönetimin, kıtlığın ve salgının böylesine kısa bir zaman aralığına sığıldığı başka bir on yıl daha yoktur. Bölge ve dünya savaşları, başka bir savaş türü olan sınıf mücadeleleri ve etnik hesaplaşmalar üst üste binmiştir.

1908 yorumlarında sık rastlanan iki uç tutuma değinmeden geçmek olmaz. Bunlardan ilki, olayın dağa çıkan bir avuç askere indirgenmesidir. "Askerî darbe" ve "burjuva demokratik devrim" tariflerinden oluşan bu karma yaklaşımının yanlışlığına yukarıda değinildi. Diğer yorumda ise (Aykut Kansu, Sungur Savran, Sina Akşin, Kortut Boratav, Halil Berktaş vb.) 1908, Fransız Devrimi tarzında bir "burjuva demokratik devrim" (ya da "halkların devrimi", "çokuluslu halk devrimi") olarak nitelenir. Yarısı boş bardağı dolu gösterdiği için bu yorum da eksik ve yanlıştır.

1908 Devrimi üç aşamada ele alındığında bu daha net görülecektir.

Temmuz'dan önce istibdadı hedef alan ulusal ve sosyal muhalefet hareketi ezilen ulusların direnişlerini, tüccarları, esnafı, askerleri, işçileri ve köylüleri kapsayan burjuva demokratik bir karaktere sahipti. Bu, hem dağa çıkan askerleri tetikleyen, hem de istibdat rejimini köşeye sıkıştıran bir etkendi. Ancak İTC, Temmuz'dan sonra aynı rotada, yani toplumsal ve ulusal muhalefeti kucaklayarak yola devam etmedi. Ayrılıkçı ulusal hareketleri bile geçici olarak yavaşlattı ya da susturdu. Bunda, bir yanda asker ve vergi isyanlarının örgütsüzlükleri ve yeterince güçlü olmamaları, diğer yanda emperyalizmin Balkanlaştırma ("Böl ve yönet") politikalarının Osmanlı halklarının koordineli hareket etmelerini önlemeleri rol oynadı. Ezilen ulusların farklı emperyalist devletlerle bağlantılı olmaları ve her birinin kendi çıkarları yönünde hareket etmeleri, devrimin kitle hareketinin bütün bileşenlerini arkasına alarak iktidarı hedefleyen topyekûn bir mücadele olarak gelişmesini önlemiştir. Gayrimüslim burjuva önderlikler sınıf çıkarlarını tehlikeye atmak, bağlı oldukları emperyalist devletlerin himayesini bırakıp, bürokrasinin (veya İTC'nin) şemsiyesi altına girmek istemiyorlardı. İTC de bundan azade değildir. Çünkü ayrı yönelişleri birleştirecek, ezilen ulus hareketlerinin taleplerine cevap verecek bir yol izlemedi. Devrimi coşkuya karşılayan etnik grupların taleplerine tatmin edici çözümler üretmediği gibi, birleştirici bir esneklik de göstermedi. İTC, imparatorluğun birliğinin bozulmamasını ve devletin korunmasını en önemli sorun olarak görüyor, bütün etnik grupları ve cemaatleri etrafında toplayabileceğini sanıyordu. Hem "Millet-i hâkime" fikrini ve millî baskıyı sürdürmek, hem de isteklere kulak tıkayarak milletleri bir arada tutmak, olmayacak duaya âmin demektir. Aslında, Araplar, Yahudiler ve Kürtler dışındaki azınlıklarla yollar daha asgari müşterek sayılabilecek anayasal düzene geçiş ilân edildiği gün ayrılmıştı.

İTC'nin iktidar ortağı olduktan sonra devletin korunmasına ağırlık vermesi devrimin donması, hattâ devrime karşıt bir yöne meyletmesi demektir. Doktor Nazım ve Ahmet Rıza gibi etkili önderler zaten baştan beri Osmanlı hanedanının devrimci yöntemlerle yıkılmasından yana değildiler. Amaçları, Sultan Abdülmecid'in kişiliği ile

bütünleştirilmiş siyasal yapıyı, anayasanın yürürlüğe sokulduğu ve sultan ile parlamentonun yönetimde beraber söz sahibi olduğu anayasal monarşiye dönüştürme idi.”¹⁸ Onun için, tıpkı sultan gibi İttihatçılar da iç isyan istemiyor, alttakilere sessizlik ve itaat telkin ediyorlardı. Devrimci milliyetçi hareketlere olduğu gibi, Anadolu halkından yükselen taleplere ve çeşitli vilayetlerdeki zorba ve yiyici memurlar hakkındaki şikâyetlere de kulak tıkadılar. İşçi grevleri yasaklandı. Ahmet Rıza, devrimin üzerinden bir ay geçmeden şöyle bir uyarıda bulundu: “Barışcıl devrimimiz başarıyla sonuçlandı. Osmanlı halkı anayasal haklarını tekrar kazandı... Bu anayasayı korumak için artık devrime ihtiyacımız yok, aksine ihtiyacımız soğukkanlılık, sakinlik ve her şeyden önemlisi taleplerimizde ılımlı olmaktır.”¹⁹ Bu uyarı, aynı zamanda izlenecek yolu ima ediyordu. “Barışcıl devrim”, padişahın zorbalığını hedef alıyordu, devleti ve imparatorluğun birliğini temsil ettiği düşünülen sultanlık kurumunu değil. İTC önderliği şu zihniyetteydi: Kötü sultan kovulur, yerine iyisi getirilir. “Câhil avam” ise devlet işlerine bulaştırılmamalı, tersine ıslah edilmelidir. Bu anlayış gereği, anayasal düzene ve meclise geçişi sağlayarak padişahın yetkilerini sınırlayan devrimin hedefine ulaştığı varsayılmıştır. Bir yandan ezilen ve sömürülenlere sırt çevrilmesi, diğer yandan iktidarın padişah ve yandaşı bürokrasiyle paylaşılması, ibrenin *yukarıdan devrime* doğru döndüğünü ve karşı devrimci yönde evrildiğini gösteriyor. 1908’e “burjuva demokratik devrim” diyenler, “aşağıdan” gelişen hareketteki bu yön değişikliğini görmüyorlar. İttihatçıların, doğrudan kendisinin olmayan hükümetleri ve kendi desteğiyle seçilmiş milletvekillerini uzaktan kumandayla yönetmelerini, yani iktidarı denetlemekle ve etkilemekle yetinmelerini sorgulamadıkları sürece de göremeyeceklerdir. Akademik dünyada artık iyice klişeleşmiş “*İttihat ve Terakki’nin denetleme iktidarı*” kavram-sallaştırması, aslında eski düzenin temsilcileriyle yukarıda kurulmuş ittifakı örtük olarak ima etmektedir.

İkinci aşama, sultan ve yandaşlarıyla İttihatçılar arasındaki mü-

¹⁸ Özgür Adadağ, “Devrim-Düzen İkileminde Osmanlı Aydını”, Kapitalizm ve Türkiye içinde, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005, s. 121.

¹⁹ A.g.e, s. 127. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

cadelenin kızıştığı, yanı sıra azınlık ulus temsilcileriyle ve Türk yöneticiler arasındaki ilişkilerin bozulduğu bir *ara* (birinci ve üçüncü aşamanın unsurlarının bıçak gibi kesilmediği) aşamadır. Reformlar yapılmıyor, özgürlük havası esmiyor değildi, ama bunun karşısı, yani karşı devrimci eğilimler de geliyordu. Hegemonya mücadelesi, egemen blok içindeki çelişkileri kızıştırmıştı ve devrim kendisine yeni hasımlar, rakipler yaratarak ve zikzaklar izleyerek yoluna devam ediyordu. İlk ciddî reaksiyon, arkasında İngilizci İslâmcılar ve liberal-monarşistler olduğu tahmin edilen irticaî *31 Mart Ayaklanması* (1909). İttihatçılar, Selanik'ten gelen Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu olmasa, kısa süreliğine ellerinden kaçırdıkları iktidarı geri alamayacaklardı. Abdülhamit düşürülmüş, yerine şartmış gibi Sultan Reşat geçirilmiştir. Gerici ayaklanmanın bastırılması padişahın yetkilerinin kısılması ve meşrutiyetin yasal dayanağa kavuşturulmasıyla sonuçlandığı halde İTC kongrelerini hâlâ gizli yapıyor, merkez komite üyelerini açıklamıyordu. İktidar fethe-dilmiş olsa, buna gerek kalır mıydı? 1913 yılına kadar muhalif ve sözde tarafsız paşalar, sadrazamlık ve nazırlık gibi en önemli görevlerde tutuldular. Bunun, Hüseyin Cahit ve Sina Akşin'in öne sürdükleri gibi, "çoluk çocuk" olmakla, Osmanlı terbiyesi gereği yaşlı paşalara saygılı davranmakla bir ilgisi yoktur. Güçsüzlük, yetersizlik ve sorunları devlet dairesinde halletmek istemek gibi zaafılar, işi Halaskar Zabitan grubunun, Gazi Muhtar Paşa ve Kamil Paşa hükümetleri eliyle İttihat ve Terakki'yi iktidardan düşürecek noktaya getirmiştir.²⁰ 1912 yılında hükümetten ve meclisten silinmek üzere olan İTC iktidarının dizginlerini ikinci defa elinden kaçırmıştır. Bu duruma ancak Talat Paşa tarafından planlanıp Enver Paşa tarafından uygulanan ünlü Babiâli Baskınıyla (23 Ocak 1913) son verilecektir.

1908–1913 yılları arasında azınlıklarla ilişkiler iyiden iyiye bozulmuştur. İlk zamanlar monarşi karşısı parti ve gruplar, aydınlar, muhafazakâr bürokratlar meclis etrafında birleşmişlerdi. Farklı diller, farklı dinler, farklı meslekler "hürriyet" talebi etrafında kenetlenmişlerdi. Mecliste sandalye sahibi Arnavutlar, Bulgarlar, Rumlar,

²⁰ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s. 86, 163.

Ermeniler, Yahudiler, Araplar vs. devrimi destekliyorlardı. Ancak bunlar için 1908'in anlamı, daha fazla özgürlük, otonomi ya da kendi bağımsız devletini kurmak demektir. İttihatçılar, "devleti kurtarma" ve bölünmelerin önüne geçme adına ilk zamanlar ılımlı ve uzlaşıcı görünüyorlardı. Ama bunda ne samimi, ne de tutarlıydılar. Meşrutiyet kutlandığı sıra özerklik isteğiyle Üsküp'te ayaklanan Arnavutlara Askerî kuşatmayla cevap verilmesinin, ayrılık isteyenlere bir mesaj olduğu kimsenin gözünden kaçmamıştı. Yine, mecliste ezilen ulus temsilcileriyle dil, eğitim, kiliseler, askerlik, çetecilik (vb.) konularında yapılan görüşmelerde tavize yanaşmadı. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı (vs.) üst üste gelince İttihatçı önderler "vatan elden gidiyor" diye paniğe kapıldılar. O günkü kaos ortamında hem başka ulusları baskı altına alıp, hem de iyice büzülmüş imparatorluğu ayakta tutmak olacak iş değildi. Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar ve diğer etnik kesimler, devrimin ilk yıllarına kadar taşıdıkları şüpheli umutların sonunun geldiğini anladılar. Etnik hareketlerin yalnız üst sınıflarla sınırlı olmadıkları, işçileri, köylüleri ve onların temsilcilerini de kapsadıkları düşünüldüğünde, bu, Osmanlı halkları adına büyük bir kayıptır. 1908 Devrimi'ne destek veren sol yanın kopuşu, İTC'yi iyice milliyetçiliğe itecektir. Sınırlar Edirne'ye kadar daralıp Türkler Arap ülkeleri dışındaki coğrafyaya sıkıştırılınca Osmanlıcılığın da miadı dolacak, Türk milliyetçiliği giderek baskın ideoloji ve siyaset haline gelecektir: Ulusal sorun bundan sonra uzlaşma ve aldatmacalarla değil, siyasetin demir mengenesiyle çözülecektir.

23 Ocak 1913 Babiâli Baskını ve 1914 yılıyla başlayan üçüncü aşama ise, 1918 mütarekesi ve İttihatçı liderlerin yurtdışına kaçışıyla sona erer. İttihatçı Sait Halim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle başlayan bu dönem, tam öyle olmadığı halde tarihçiler tarafından İttihat ve Terakki'nin "*tam iktidar dönemi*" olarak adlandırılmıştır. Gerçi, padişah ve çevresi iyice geriye itilecek ve açık bir askerî diktatörlüğe yönelinecektir. 1913-1914'te Ege Rumlarını kaçtırmaya yönelik etnik temizlik, emperyalist savaşa katılım ve 1915 Katliamı karşı devrimin belli başlı kilometre taşları olmuştur.

Osmanlı devleti, yeniden paylaşım amaçlı bir dünya savaşına sokularak ateşe atılmıştır. Şartların zorlaması ve Enver Paşa'nın entri-

kası dence de bu bir tercihtir. “Bölme” yerine “sızma” yöntemi izleyen, Türkiye’den Hindistan’a uzanan Orta Doğu topraklarına hükmetme peşinde koşan yükselen emperyalist Almanya, bir emperyalist gruba yaslanmadan edemeyen (parasız ve ordusu silâhsız) İttihat ve Terakki’nin “devleti kurtarma” stratejisine uygun bulunmuştur.

Marx “İkinci Bonapart” der, “devlet başkanı seçildikten sonra burjuva cumhuriyeti giderek bir monarşiye benzetmişti.” Enver, Talat ve Cemal üçlüsü de sultanı en arkaya ittiler, ama Sultan Abdülhamit politikalarını aratmayacak bir *geri dönüşle*: İttihatçıların Alman emperyalizmine yamanmaları, savaş bahanesiyle parlamentoyu zorunlu tatile sokmaları, Panislâmist/Panturanist politikalara yönelmeleri, Ermeni katliamını devam ettirmeleri Abdülhamit’i akla getirir. İttihatçı elebaşılar, Osmanlı aydınlarının baştan beri yapageldikleri (“ideal sultan” arayışı) üzere sultan üstüne sultan değiştirmişler, hanedandan umduklarını bulamayınca da kendilerini “ideal sultan” gibi görmeye başlamışlardır. Jön Türklerdeki Napolyon özentisi, İttihatçı liderlerde taklit düzeyine (Enver’in Babiâli baskınında, Cemal Paşa’nın Kanal seferinde beyaz ata binmeleri vs.) varmıştır. *İmparator’un yerini alan imparator* Napolyon Bonaparte, hepsini cezp etmekteydi.

Savaş yıllarında saltanatın yerini İttihatçı *triumvira*, arka plana itilen İttihatçı-İtilafçı çelişkisinin yeriniyse Talat-Enver, Talat/Enver-Cemal çelişkisi almıştır. Egemen klik, liberal-muhafazakârlara ve sola açılacak bütün kanallarını tıkayan Askerî bir diktatörlük kurmuştur. Abdülhamit öldüğünde hüngür hüngür ağladığı söylenen Talat Paşa, sıkıştıklarında namluya sürdükleri baş fedaileri Yakup Cemil bir an önce infaz edilsin diye gayret sarf etmiştir.

ve Devlet Burjuvaziyi Yarattı

Karşılaştığınız problemleri onu yaratan düşünce tarzıyla
çözemezsiniz.

A. Einstein

Burjuvazide birbirinden ayırt etmemiz gereken iki evre vardır:

Feodalizm rejimi ve mutlak krallık altında kendisini bir sınıf
olarak

oluşturduğu evre, ve zaten oluşmuş bir sınıf olarak
toplumu bir burjuva toplumu yapmak için feodalizmi
ve krallığı yıktığı evre. Bu evrelerden ilki, daha uzun olanı
ve büyük çaba gerektireni idi.

Bu da feodal beylere karşı kısmi dayanışmalarla başlamıştır.

K. Marx

Ticaret ya da ticaret-ve-sanayi burjuvazisinin başlıca itici güç
rolünü oynadığı burjuva devrimleri olabilir ve olmuştur.

V. I. Lenin

Max Weber'in "*patrimonyal bürokrasi*" kavramsallaştırmasını Osmanlı modernleşmesine ilk uygulayanlardan biri Şerif Mardin'dir. II. Mahmut'la başlayan modernleşmenin padişahın denetiminden çıkarak bürokrasiye geçtiğini ve artık padişahların iktidar sahibi olmadıklarını ileri sürer. Bir Doğu toplumu olan Osmanlı'nın kapitalizme ve demokrasiye geçişe önderlik edecek bir burjuvazisi olmadığından, bu görevi bürokrasinin üstlendiği tezi buna dayandırılır.

Mete Tunçay, bu konuda şöyle diyor:

"1908'i yapan ordu subaylarıydı... Türkiye gibi ülkelerde daha burjuvazi kendisi, işte, ticarî ya da endüstriyel bir faaliyete dayanarak bir servet edinmiş ve onun kültürünü geliştirmiş burjuvazi olmadığı halde, ülkenin maaşlı adamları, memurlar ve subaylar, o burjuvazinin Batıda geliştirdiği değerleri benimsiyorlar. Türkiye'de de 1908'i yaratan, hattâ daha önceki İttihat-Terakki ve yeni Osmanlı muhalefetlerini de ortaya çıkaran hep bu devlet burjuvazisi kavramıyla anlatılabilecek, burjuvazinin değerlerini özümsemiş ve onun amaçlarını yerine getirmek isteyen

insanlar. Modernleşmeye çalışan Genç Cumhuriyet ise kendi devşirdiği aydınlar aracılığı ile bir sivil toplum inşa etmeye, kendi eliyle bir burjuva sınıfı yaratmaya çalışmıştır.”²¹

Kemalist Sina Akşin de bu görüştedir:

“İttihat ve Terakki’nin bilinçli hedefi çağdaş, kapitalist bir toplum inşa etmektir. Yani, kendileri burjuva olmadıkları halde (Türk burjuva sınıfı yoktu), bir burjuvazi ve burjuva toplumu yaratma çabasına girmişlerdir.”²²

Biri liberal, diğeri Kemalist iki tarihçi ağızbirliği etmişlerdir sanki. Görünüşte zıttırlar. Ama bir çemberin ters yöne giden uçları gibi aynı noktadan çıkar, birbirlerinden uzaklaşır ve tekrar çıktıkları noktaya geri dönerler. Böyle durumlarda Hamlet şu tepkiyi verirdi:

“Ne yakınmış husımlığınız, hasımken aynı zamanda!”

Akademik tarih yazımı, Osmanlı-Türk modernleşmesi yorumları genellikle şöyle başlar: “Burjuvazinin Batıda geliştirdiği değerleri benimseyen... idealist memur ve subaylar... kendileri burjuva olmadıkları halde... çağdaş bir burjuvazi ve demokratik toplum yaratma çabasına girdiler... Cumhuriyet ve ‘yeni Türkiye’ böyle kuruldu...” Türk egemen sınıflarının kendi düzenlerini kurmak için yürüttükleri mücadeleyi, idealize edilmiş bir kutsallık halesi içinde sunmak, resmi tarihin varlık sebebidir. Feodalizm, kapitalizm, emperyalizm ve sınıflar buz camın arkasındaymış gibi iyice silikleştirilir ve kaybedilir. Amaç kutsal davanın “yediden yetmiş” (zengin ve yoksulun, yöneten ve yönetilenin), “Edirne’den Kars’a” (Türk’ün ve Kürt’ün) herkesin davası olduğu fikrini yerleştirmektir. Kapitalistleşme sürecinin köklerinden yolunarak ve içi boşaltılarak hikâyeleştirilmesinin tarihsel arka planına baktığımızda, daha açıkçası kaynaklarına indiğimizde bunu daha kolay anlarız.

Kapitalist yolu benimsemiş Osmanlı aydınlarının, “Batıdan nele-ri almalı, neleri almamalıyız” tartışmaları esnasındaki temel kaygıla-

²¹ Mete Tunçay ile söyleşi, (www.surecanaliz.org, 24 Sinan Yıldırım, Aralık 2007).

²² Sina Akşin, *Yakınçağ Türkiye Tarihi içinde, “Önsöz”, C.I, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz, s.13.*

rı, topluma birlik ve dayanışma duygusu aşılama. Dolayısıyla Batıdan fikir değiştirirken her şeyi almadılar, en çok karşılımlarına çıkan kapitalizm, sermaye, artı değer, sınıf, emek ve sınıf mücadelesi gibi kavramlara uzak durdular. Bunları çağrıştırmayacak “vatan”, “millet”, “devlet”, “toplumsal dayanışma” türü terimleri öne çıkardılar. Türk burjuvazisinin kurucu ideologları Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve ötekiler, “millet”, “düzen”, “vatan”, “ilerleme” vaadi üzerinde yoğunlaştılar. Milliyetçilik ve dayanışmacılıkla yoğurdıkları görüşler, İttihatçı ve Kemalist önderler tarafından da benimsendi. İmparatorluğun parçalanmaması için “bağımsızlık”, “federasyon”, “sınıf”lar ve “devrim” türü kavramlar olumsuzlanırken, “bütünlük” ve “dayanışma” üreten kavramlar (Osmanlılık, Müslümanlık, Turancılık) empoze edildi. Örneğin Gökalp’ın Durkheim’dan mülhem milliyetçilik tanımı, “milletin ve toplumun bölünmezliği ve sınıfsız bütünlüğü” varsayımına dayanır. Burjuva sınıfının ve inşa edilmekte olan kapitalist sistemin gerçek yüzünün görülmemesi için ne gerekiyorsa yapılmıştır. Müslüman-Türk burjuvazisi, reşit olup daha iktidara gelmeden, yaşlı kıtadan “korporatizm” virüsünü kapmıştır. İTC merkez yönetimindeki Ziya Gökalp’in meslek ve dayanışma söylemi, Sait Halim Paşa, Kara Kemal, Enver Paşa, Mustafa Kemal, A. Hamdi Başar gibi siyasî önderler tarafından da benimsenecektir.

Taner Timur, Atatürk’e dokunmadığı sürece gerçeği söylemekten kaçınmaz:

“Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Sait Halim Paşa gibi ön planda gelen bazı kişiler, ‘Marksizm ciddi bir şey, Batı’da sınıflar var, orası için geçerlidir, ama bizde...’ diye başladıkları analizlerinde, burjuvazinin yerini asker-sivil aydınların tutacağı ve bunun da sosyal anlamda daha demokratik bir toplum yapısı kurmakta öncü rol oynayacağı şeklinde yorumlar yapıyorlardı.”²³

Bugün aynı sınıflar üstü, “sol korporatist” yaklaşımı, 1908-1923 öncesi Türk toplumunun kapitalizme ve burjuvaziye kapalı olduğunu söyleyen liberal ve Kemalist yazarlar sürdürüyorlar. Kapitalist dünya ekonomisine bin bir zincirle bağlı, emperyalistlerin el atmadık alanı kalmamış yarı sömürge Osmanlı toplumunun kapitalizmden ve

²³ Taner Timur, Bkz.: (http://www.obarsiv.com/pdf/taner_timur.pdf).

doğurduğu çelişkilerden uzak kalabilmesi nasıl mümkün olabiliyorsa? Oysa, gelişmemiş, eski biçimlerle iç içe geçmiş de olsa, meta ekonomisi ve kapitalist ilişkiler, imparatorluğun her bölgesine sızmış ve yayılmış bulunuyordu. Yerli ve yabancı ithalat-ihracat şirketleri, bankalar, sigorta şirketleri her yerde, özellikle Batı ve Güney Anadolu'da cirit atıyorlardı. Osmanlı toprakları tarımdan sanayiye, ticaretten maliyeye ve ulaşımına her alanda ağır bir emperyalist sömürüye tâbiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi (A. D. Novıçev) ve Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi (Orhan Kurmuş) gibi araştırmalarda ortaya konmuş böylesine etraflı bir meseleyi, burada özetlememiz mümkün değil. Ancak Orhan Kurmuş'un şu saptamasını aktarmakla yetinelim:

"I. Dünya Savaşı'na kadar önceleri İngiltere, sonraları Almanya gibi iki emperyalist gücün etki alanında bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemdeki sosyo-ekonomik gelişmesi, bütün sömürge ve bağımlı ülkelerin kapitalist gelişmesinin ana özelliğini taşımaktadır. Bu özellik, emperyalizmin etkisi altında kapitalist üretim biçiminin türdeş (homojen) olmayan gelişimidir. Bir taraftan, emperyalist ülkelerin gereksinimlerine hizmet eden ve Türkiye'deki koşullara ayak uydurmuş olan yabancı sermaye işletmeleri, diğer taraftan Türkiye'nin kendi iç dinamiğinin gereği olarak ortaya çıkan yerli kapitalizm, bu türdeş olmayan gelişmenin birbirine bağlı fakat birbiriyle çatışan iki ögesi idi... bu iki öge, kapitalist gelişmeyi değişik biçimlerde etkiledi. Üretici güçleri emperyalizmin çıkarları doğrultusunda sınırlı ve tek yönlü geliştiren yabancı sermaye işletmeleri, bağımsız ekonomik ve politik gelişmeyi önlediler. Elde ettikleri sayısız ayrıcalıklar ve uzantıları oldukları tekellerin büyük ekonomik ve teknik gücü sayesinde millî burjuvazinin gelişmesini kösteklediler."²⁴

Buna rağmen Osmanlı bürokrasisi, "burjuvazi ve burjuva toplumu yaratılması çabası"nı sanki ortada fol yok yumurta yokken sıfırdan başlatmış gibi gösteriliyor. Ne kuluçka vazifesi gören Osmanlı 19. yüzyılı, ne de aynı şey demek olan Osmanlı'nın yarı sömürgeleşme süreci doğru okunmaktadır. Oysa, Osmanlı toplumunda henüz oluşum halinde bir burjuvazi ve kapitalist ilişki ağı zaten vardı; I. ve II.

²⁴ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 272. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranterey.org>

Meşrutiyetler de bunun doğum sancılarıydı. Öyle olmasa “ithal fikirler” toplumda karşılık bulmazlardı. Burjuva devrimine zemin oluşturacak bu durumun Osmanlı aydınları tarafından “Batılılaşma”, “millî iktisat”, “devletçilik”, “birlik” (ittihat), “ilerleme” (terakki) gibi kavramlarla sarıp sarmalanması ve “Batı değerlerini benimseyen”, “hürriyet âşığı” bazı “maaşlılar”ın çağdaş bir toplum yaratmak için kolları sıvamaları anlatısına dönüştürülmesi, sınıfsal çıkar ve hedefleri gizlemek içindi. Marx’ın benzetmesindeki gibi, Perseus, (siz Türk burjuvazisi diye okuyun) avladığı devler kendisini görmesin diye sihirli başlık giymiştir, o kadar. Bu, sonraki kuşaklar, “çağdaş ekonomi”nin ülkeye “fikir”, “zihniyet”, “değer” olarak ithal edilip, devlet fideliğinde bin bir zahmetle yetiştirildiği öyküleriyle eğitilerek bugünlere kadar getirilecektir.

Fernand Braudel gibi Marksist olmayan biri bile bu tür aşırılıklara itiraz etmek zorunda kalmıştır:

“Kapitalizmi belli bir zihniyetin ete bürünmesi haline getiren, tek yönlü idealist açıklama, Werner Sombart ve Max Weber’in, Marx’ın düşüncesinden kaçınmak için, başkası olmadığı için kullandıkları çıkış kapısıdır.”²⁵

Jön Türklerin iradeyi, siyaseti, devleti, Askerî gücü her şeyin üstüne çıkarmaları normaldir. Sınıf bilinçleri ve idealist dünya görüşleri bunu gerektiriyordu. Kurdukları örgütler ve savundukları fikirler ayakları havada bir Avrupa özentisinden ileri gelmiyordu, bunlar her şeyden önce yeni toplumsal ilişkileri ifade ediyordu. Aradaki bağı gizlemek önceleri sınıfsal bir refleksken, sonradan tekrarlana tekrarlana, işlene işlene egemen ideoloji içinde yerlerini alacaklardır. Batı geç burjuvazisinin fikirleri dinsel, milliyetçi görüşlerle harmanlanarak yerli bir kılığa sokuldu. 16. ve 17. yüzyıllarda kimsenin ilgisi-

²⁵ Fernand Braudel, Maddi Uygurlık Ekonomi ve Kapitalizm, Gece Yayınları, Ankara, 1993, s. 355. İşaya Üşür aynı şeyi şöyle ifade eder: “...değer ve fikirler kapitalizmin ortaya çıkışının bir sonucudurlar şeklinde özetlenebilecek görüşün aksine Weber’e göre kapitalizmin bizatihi kendisinin ortaya çıkışı değer ve fikirlerin, özellikle *Protestan ahlakının* doğrudan bir sonucudur.” (Maurice Dobb, Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler içinde, “Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler” ve Geçiş Tartışmaları, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 369).

ni çekmezlerken, 19. yüzyıldan itibaren bürokrat ve aydın kesimlerde benimsenmeye başladı. Çünkü artık Osmanlı, ilkel sermaye birikim sürecini yaşayan, kapitalizmin şafağında bir geçiş toplumuydu.

Murat Belge, “1908 *filân, olmayan bir burjuvazi adına yapılmış şeylerdir bunlar*” derken, egemen ideoloji çemberinin içinden konuşur. Osmanlı aydınlarının yüz yıl önce söylediklerinden daha fazla bir şey söylüyor değildir.²⁶ Burada tuhaf olan, Kemalistler, liberaller, muhafazakârlar, akademisyenler kadar, çoğu sosyalistin de bunun dışına çıkamamış oluşudur. Burjuvazinin ‘*devlet eliyle yaratıldığı*’ görüşünün, konuyla ilgili hemen her kitapta müminin besmele çektiği gibi tekrarlandığını hepimiz biliriz. Hristiyan dininde İsa’nın babası olmadığı efsanesi neyse, Türk tarih yazımında “*Burjuvasız burjuva devrimi*” masalı da odur.

Marx’ın şu sözlerini anlamadan feodalizmden kapitalizme geçişi anlayamayız:

“İçerebileceği bütün üretim güçleri gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddî varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar, çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddî koşulların var olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar.”²⁷

Marx burada, feodalizmden kapitalizme geçişten hareketle, bütün geçiş toplumlarına ışık tutan bir genelleme yapıyor. Osmanlı-Türk kapitalistleşme sürecinin (1850-1950) buna uymayan bir istisna olduğunu söylemek mümkün değildir. Gelgelelim, bizde geç Osmanlı genellikle geçiş toplumu olarak görülmez. Osmanlı ile “çağdaş Türkiye” arasına adeta bir Çin Seddi örülür ve ilki kapitalizme hiç bulaşmamış bir pre-kapitalist toplum olarak tasvir edilir.

Bunun tipik bir örneğini Profesör Emre Kongar’da görürüz:

²⁶ Murat Belge ile Söyleşi, “Militarist Modernleşme”, (<http://www.surecanaliz.org/article/murat-belge-militarist-modernlesme>).

²⁷ Karl Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 26. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

“Tanzimat sonrası gelişmeler ise (İttihatçıların mutlak iktidarına dek) bütünüyle Batı’da gördüğümüz siyasetten farklıdır. Çünkü, bu dönemde artık, Batı, Osmanlıya ideoloji de ithal etmeye başlamıştır. Oysa, Osmanlı toplumunun o dönem yapısının Batı’da görülen toplumsal ve ekonomik yapı ile uzak yakın bir ilişkisi kalmamıştır. Bu nedenle de Abdülhamit isteyince Anayasa’yı ilân eder, isteyince onu yürürlükten kaldırır, kimsenin kılı bile kıpırdamaz. Toplum, halktan kopuk bürokrasi döneminden sonra halktan kopuk ideolojiler dönemine girmiştir. Çünkü halk ne burjuvazidir Osmanlıda, ne de proletarya. Halk hâlâ reayadır... Bilinçlenenler ticaret ve sanayi ile uğraşan Hristiyanlardır.”²⁸

Emre Kongar’ın bürokrasi, reaya ve Hristiyan işadamlarından ibaret Osmanlı sınıf haritasına inanmak gerekirse, neredeyse Fatih’ten beri değişen bir şey yoktur. Türk ticaret sermayesinin, eşrafın, küçük ve orta üretici köylülerin, ücretliler sınıfının adlarını bile ağzına almıyor. Oysa, eski toplumların kalıntıları ile yeni oluşumların iç içe geçtikleri geçiş toplumlarının bu denli yalın olmalarına imkân yoktur. Geçiş aşamasındaki yarı sömürge, yarı feodal toplumlarda finans kapitalden feodal işletmelere, zanaatkârlıktan esnafığa, küçük üreticilikten doğal ekonomiye kadar birçok ekonomik biçim bir arada bulunur. Bu sadece Osmanlı’da değil, Balkan ülkelerinde, İran, Çin ve Hindistan gibi az çok gelişmiş Asya ülkelerinde de böyleydi. En basitinden, “burjuvasız” denen geç Osmanlı’da en az üç tip sermaye vardı: Yabancı sermaye (halis muhlis finans kapital), komprador sermaye (gayrimüslim burjuvazi), feodal kabuklarından sıyrılamamış Türk ticaret sermayesi.

19. yüzyıl ortalarından itibaren yarı sömürge haline gelen Osmanlı ekonomisinin tepe noktalarını, yabancı şirketler, yanı sıra Levanten, Rum, Ermeni, Yahudi tüccarlar ve bankerler tutmuşlardı. Müslüman-Türk tüccarsa, ürünlerinin pazarlanmasının ve ithal mallar dağıtımının son halkasına itilmişlerdi. Oysa, 18. yüzyıl öncesinde gayrimüslim tüccarlarla Müslüman-Türk tüccarlar arasında böyle bir dengesizlik yoktu. Bunun nedeni, yabancı sermayenin tarihsel, dinsel, kültürel ve stratejik nedenlerle daha yetkin ve kendine daha yakın bulduğu gayrimüslimlerle işbirliği yapmayı tercih etmesiydi.

²⁸ Emre Kongar, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, C.I, s. 25-26.*
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kilit noktalara yerleşen gayrimüslim burjuvazi, Avrupa, Orta Doğu ve Hindistan ticaretinde Türk-Müslüman tüccarı geride bırakmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı burjuvazisinin ana gövdesi daha çok dış ticarete ve malî alanda, daha az sınaî alanda varlık gösteren gayrimüslim kompradorlardı. Henüz ticaret dönemini aşamamış ve daha çok uç noktalarda hayat bulabilen Türk ticaret sermayesi ise çok az gelişebilmişti. Dünya ekonomisine doğrudan eklenemedikçe dış ticaretten arzuladığı payı da alamaz ve kilit noktaları tutamazdı.

Liberal kafa, Osmanlı'da, 19. yüzyıl Avrupa'sındaki gibi özgürlükçü ve demokrat karakterde saf bir burjuva sınıfı arıyor, bulamayınca da olmadığına karar veriyor. Çünkü onun burjuvaziden anladığı sanayi burjuvazisi, hattâ 20. yüzyılın son model Avrupa burjuvazisidir. İkisi arasında seviye ve gelişmişlik farkı nedeniyle oluşan asimetriyi dikkate almıyor ve Türkiye'yi onlarla kıyaslayarak yorumlamaya kalkıyor. Gerçi, Türk burjuvazisinin oluşumu, dünya bağlamından koparılarak ve hâlâ 19. yüzyıl öncesi yaşıyormuş gibi, birkaç asırlık gecikmeyle Avrupa'nın izlediği yolun takibi şeklinde anlaşılamaz. Ancak yine de benzetme yerindeyse cenin, bebeklik, ergenlik, yetişkinlik evrelerinden geçmek zorunda kalmıştır.

Dolayısıyla, Avrupa sermayesinin 1850-1950 arasındaki evrimiyle, Osmanlı-Türk sermayesinin evrimi paralel değil, asimetriktir. Çünkü Avrupa, sanayi kapitalizmi sonrasını yaşıyorken, Türkiye ondan öncesini yaşıyordu. Murat Belge, meseleye simetrik baktığı için, cumhuriyetin başlangıcıyla ilgili olarak, "Sanki, henüz, güçlü ya da zayıf, burjuvazinin kendisi yoktur" diye itiraz eder. Çünkü ona göre burjuva sınıfının varoluşundan söz edebilmemiz için ortada bir sanayi burjuvazisinin olması gerekir:

"Bu ortamda kim 'burjuva'dır ya da hattâ 'burjuva' olabilir mi? Diyelim ki bir 'ticaret burjuvazisi' vardır; her türlü irili ufaklı sermaye sahibini 'sermayedar' sayalım... Meşrutiyet bir kere ilân olduktan sonra, legal güç ve odak haline gelen İttihat ve Terakki'nin doğal müşterileri de bunlardı. Bunlar da 'teknikman' burjuva değillerdi ama burjuvallaşmaya hiçbir itirazları yoktu."²⁹

²⁹ Murat Belge, *Militarist Modernleşme, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2012, s. 574.

Genel olarak burjuvaziyi, hattâ bizzat klasik burjuva demokratik devrimlere önderlik eden burjuvaziyi, sanayi burjuvazisi ile özdeşleştirmek doğru değildir. Henüz modern anlamda sanayileşmemiş, yani endüstri devrimini yaşamamış bir “toplumsal formasyon”da da burjuvazi vardır. Hollanda (1581–1621), İngiliz (1640–1688), Amerikan (1775–1783) ve Fransız (1789–1794) devrimlerinin hiçbirisi endüstri devriminden sonra ve bizzat sanayi burjuvazilerinin hegemonyası altında gerçekleşmemişlerdir. “1780 yılına kadar” “ticarî kazanç Avrupa’da tipik bir yöntemdi” ve “bütün farklılıklarına rağmen hepsinin ortak yanı”, devletin “ticaret ve manifaktür burjuvazisi”nin eline geçmesiydi.³⁰ Böyledir diye, şimdi bunlara da mı, “*burjuvasız burjuva devrimi*” diyeceğiz?

1789’un ardından Jirondenlerin uzlaşmacı karakterini ticaret burjuvazisinin sözcüsü olmalarına bağlayan A. Soboul şöyle diyor:

“Büyük ticaret ve sanayi burjuvazisinin rolünün ne olduğu, devrimin akışı için olduğu kadar, Ancien Régime toplumu için de belirlenmek zorundadır. Kapitalizm esasta hâlâ ticaret kapitalizmiydi. O hem şehirlerde, hem de tüccar fabrikatörlerin kendilerine üretim için ev işi verdikleri taşrada üretim sektörünün hâkimiyetini elinde bulunduruyordu. Ticaret kapitalizmi –tarihsel açıdan– geçiş aşamasına tekabül eder. Kısmen kendisinin de kaynaşmış olduğu eskimiş üretim ve değişim sisteminin devrimle alt-üst oluşuna esaslı bir katkısı olmamıştır.”³¹

Buna rağmen resmî ve gayri resmî tarih yazımı, Türk burjuvazisinin var oluşunu, sanayi sermayesinin oluşmaya başladığı 1930’lara, hattâ II. Dünya Savaşı sonrasına (1950–1970) erteler. Şimdi, şu soruyu sormanın zamanıdır: Marx, ilk burjuvaları makineli üretim yapan fabrika sahipleri olarak mı tanımladı? Hayır. O aşamaya gelmeden önce (16. yüzyıldan başlayarak) birkaç asır sürmüş tarih öncesi denilebilecek ve konuya göre “ilkel birikim”, merkantilizm veya ticaret kapitalizmi gibi alt başlıklar altında incelenebilecek bir oluşum devresi yaşanmıştır. Bunu, feodalizmle kapitalizm arasında ara bir üretim tarzı anlamında değil, ama sanayi sermayesinin egemen

³⁰ Georg Fülberth, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 79 ve 143.

³¹ Albert Soboul, *Fransız Devrimi’nin Kısa Tarihi*, İnter Yayınları, İstanbul, 1989, s. 18. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

olmazdan önceki durumu ifade eden bir dönemlendirme olarak kullanıyoruz.

Bu süreç, Kapital’de uzun uzun anlatılmıştır. Feodalizmin çöküş sürecinde, yani kapitalist üretim ilişkileri hâkim üretim biçimi olmazdan önce ilkel sermaye birikiminin aktörleri arasında kimler yoktu ki?

“Avrupa’da orta çağın sonlarında yaşanan ilk sermaye birikimi, şiddet, yağma, hırsızlık, sahtecilik ve soygunculuk içeriyordu. Korsanlar, papazlar ve tacirler, tefecilerin de desteğiyle, bu hukuk dışı yollardan, parayı sistematik biçimde sermaye olarak dolaştırmaya yetecek kadar ‘para gücü’ toplamış oldular... Ancak, erken aşamalarda sermaye doğrudan doğruya üretimin içinden geçerek dolaşmıyordu. Bir dizi başka biçime bürünüyordu: Tarımsal sermaye, tüccar sermayesi, toprak sahibi sermayesi ve bazen merkantilist devlet sermayesi... Ancak kapitalistler sermayeyi emekgücü istihdam ederek üretimin içinden geçirme yoluyla dolaştırmayı öğrendiklerinde, 1750 dolaylarında bileşik büyüme başlayabilecekti.”³²

1789 Fransız Devrimi gerçekleştiği sıra kazancını ticaretten, faizden ve artı değerden sağlayan sermayedarların hepsi de vardı. Fakat endüstriyel sermaye (büyük atölye ve işletmeler) öne çıkmamıştı ve henüz ticaret sermayesini kendi uzantısına çevirecek gelişme düzeyinde değildi. İdeal ülke Fransa’da bile 1789’dan önce burjuva dediğin, “her kentte, kendi işini kurmuş, hali vakti yerinde, soyluluk unvanı taşımayan ‘kesimleri’, örnekse adliye memuru, dava vekili, noter, tacir, eczacı, hancı, dükkân sahibi ve zanaatkâr içine almaktaydı.”³³ Avrupa genelinde 1830’larda başlayan (İngiltere’de 1780) *Sanayi Devrimi*, kronik olarak İngiliz, Fransız ve Amerikan devrimlerinden sonra gerçekleşmiştir.

Şunu tekrar vurgulayalım: Sinaî sermaye, sermayenin gerçek,

³² David Harwey, *Sermaye Muamması*, Sel Yayınları, İstanbul, 2012, s. 59.

³³ Aktaran Fatma Müge Göçek, *Batı Burjuvazisinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü*, Ayraç Yayınları, 1999, Ankara. Buna şunu da eklemek gerekir: “Fransa’da uzun süre birinci durumda olan zenaat tipi endüstri, modern endüstrinin arkasında ikinciliğe, ancak 1860’lar civarında düşecektir.” (Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm*, Gece Yayınları, Ankara, 1993, s. 261).

üretken ve gelişkin biçimidir. Tarihsel olarak ve tek tek ülkelerde kapitalist üretimin egemen hale gelmesiyle toplumu bütünüyle dönüştürmesi ancak endüstriyel üretim aşamasında mümkün olabilmiştir. Gelgelelim, burjuva sınıfının tarihsel başlangıç noktası sanayi devrimi değildir. Her şey gibi onun da bir tarih öncesi vardır. Nasıl endüstriyel aşama kapitalizmin son sözü olmamış, sanayi sermayesi ileriye doğru tekeli, finans kapital aşamasına doğru ilerlemişse, sanayi sermayesinin başat olduğu döneme gelmeden önce de sınıai uğraşın ticaret sermayesine tâbi olduğu uzunca bir dönem yaşamak zorunda kalmıştır.

Avrupa’da sermaye birikimi hem parasal sermayenin birikmesi, hem de doğrudan üretici ile üretim araçlarının ayrışması yolunu izlemiştir. “İlkel birikim denilen şey” demektedir Marx, “üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir. İlkel görünür, çünkü sermaye ve buna uygun düşen üretim tarzının tarih-öncesi aşamasını oluşturur.”³⁴ Kapitalist gelişmenin tarihi üretimden değişime doğru değil, değişimden üretime doğrudur. Bu ikisi arasında “*oluş halindeki sermaye*” ile “*olmuş sermaye*” diyebileceğimiz bir fark vardır. Marx, bu ikisi arasında ayrım yapar ve “olmuş sermaye”yi ilkinden şöyle ayırır:

“Artık oluşmak için önkoşullardan çıkmaz, bizzat kendisi bir önkoşuldur ve kendisini korumasının ve büyümesinin koşullarını yaratmak için bizzat kendinden çıkar.”³⁵

Önceki aşamadaki farklılaşmalar ve ilk sermaye birikimi olmasaydı ne sanayi burjuvazisi olurdu, ne de kapitalist üretim egemen hale gelirdi. Ticaretin ağır bastığı dönem önkoşul durumunda olduğundan, tarihsel olarak sanayi kapitalizminden önce gelir. İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde tarım ve ticaretin sanayi tarafından gerçek anlamda egemenlik altına alınması, yani toplumun bütünsel burjuva dönüşümü, burjuva devrimleri zafer kazandıktan sonra ve endüstri devrimiyle birlikte mümkün olabilmiştir. 1789’dan önce Fransız kırsında hâlâ feodal üretim biçimi egemendi.

³⁴ Karl Marx, Kapital, C.I, Sol Yayınları, Ankara, s.731.

³⁵ Aktaran Roman Rosdolski, Marx’ın Kapital’inin Oluşumu, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 281.

Bütün bu yanlış görüşlerin kaynağında sömürge aydınının Doğu toplumlarını insanlık (evrensel) tarihinin dışına süren “oryantalizm”i içselleştirilmesi yatar. Murat Belge’yle aynı paradigmadan konuşan Bülent Somay bunlardan biridir. Rus Çarlığı ve Osmanlı sultanlığı için şöyle diyor:

“Rusya ve Türkiye’nin üzerine kapitalizmi inşa edecekleri bir ilkel sermaye birikimleri yoktu (Sanayi Devrimi yok)...İki ülkede de ilkel sermaye birikimini sağlamak, bunun önünde duran pre-kapitalist kültürel ve toplumsal engelleri kaldırmak işi, burjuvazinin dışında bir güce düştü. Rusya’da bu işi... kapitalizmin kategorik muhalifleri olan bolşevikler üstlendi; Osmanlı’da ise 19. yüzyıl modernleşme geleneğinin sürdürücüsü olan asker-aydın-bürokrat ittifakı aynı göreve soyundu.”³⁶

Bülent Somay, “Türkiye’de niye burjuvazi çıkmadı?” sorusuna, tümdengelimci “Rusya ve Çin’de de burjuvazi yoktu” sözleriyle cevap veren Murat Belge’yi ~~tekrar~~lıyor. Avrupamerkezciliğin ağzıyla konuşan bütün liberaller Doğuda burjuvazi olmadığı için demokrasinin, karşıtı proletarya olmadığı için de sosyalizmin olamayacağını kanıtlamak adına böyle şeyler söylerler. Çin bir tarafa, eğer Çarlık Rusya’sı üzerine aksini gösteren ve kanıtlayan binlerce araştırma olmasaydı, belki buna inananların sayısı daha da çok olurdu. Rusya, en ileri kapitalist ülkeler arasında değildi, ama devrimden önce kısa sayılmayacak bir ilkel birikim süreci yaşamış kapitalist/emperyalist bir ülkeydi. Çarlığın son on yılı, finans kapitalin hâkimiyeti altında geçmiştir. Bu ülkenin büyük ölçekli fabrikalarda yoğunlaşmış küçümsenemeyecek bir endüstrisi ve proletaryası vardı. Emperyalist bir ekonominin özellikleri, Çarlık despotizmi tarafından korunan feodal kalıntılarla birleşmişti.

Marksist olmayan bir araştırmacı olan M. E. Falkus, Marksist geçinen Bülent Somay’ın söylediklerinin tam tersini söylüyor:

“1913’te Rusya’da hatırı sayılır bir endüstri sektörü bulunmaktaydı. Salt büyüklüğü bakımından, Rusya’nın endüstri sektörü, dünyada, Birleşik

³⁶ Bülent Somay, “Türkiye Solunun Kemalizmle İmtihanı”, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Sol içinde, C.VIII, İletişim yayınları, İstanbul, 2007, s. 651. Ayrıca bkz: Murat Belge ile söyleşi, “Atatürk İlerici Değildi”, Taraf, 9 Ocak 2012.

Devletler'den, Almanya'dan, Britanya'dan ve Fransa'dan sonra beşinci sırayı almaktaydı...pamuk ipliği endüstrisi(nde)... dünyada dördüncü... keten dokuma endüstrisi(nde) üçüncü sırayı alıyordu. Rusya aynı zamanda, oldukça gelişmiş bir ağır endüstriye sahipti.”³⁷

Türkiye'ye gelince elbette büyük harfli bir “Sanayi Devrimi” yaşamadı. Ama Tanzimat reformlarının ve 1858 Toprak Karamnamesi'nin ardından oluşmaya başladığı söylenebilecek bir ilkel sermaye birikim sürecinden geçti. Zanaatkârlık aşamasında, hattâ tek tük fabrika seviyesini yakalamış yerli sanayi, Avrupa pazarının istilâsına dayanamayınca sınırlı bir düzeyi geçemeyecektir. Öne çıkan kapitalistleşme dinamiği taşradaki Türk-Müslüman eşraftı. Bunlar daha çok kırlarda, Hristiyan sermaye ise kentte ve ticarî tarımın geliştiği yerlerde öbeklenmişti. Bu ikincisi gücünü Avrupa burjuvazisiyle ittifakından alıyordu. Gayrimüslimler nasıl toplumda azınlıktaydıysa, Müslüman-Türk sermaye de genel sermaye içinde azınlıktaydı:

“Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret ile tarım arasındaki sıkı bağları gösteren bir diğer olgu, 1876'da sadrazamın emriyle kurulan Ziraat ve Ticaret Odaları'nın 1882 senesinde birleşmesiydi. Odanın üyelerinin dörtte birini Müslüman Türkler, dörtte birini yabancı uyruklu tüccarlar, yarısını ise Osmanlı'nın gayrimüslim tüccarları oluşturuyordu. Oda üyeleri tarımsal ürün ticaretinden büyük gelirler elde eden kişilerdi ve saray üzerinde sahip oldukları yaptırım gücü ile, Osmanlı'nın son döneminde burjuvazinin en gelişkin temsil organlarından birini oluşturuyorlardı.”³⁸

Türk burjuvazisinin saflarını besleyen kaynaklar arasında devlet ihaleleri, rüşvet, karaborsa, savaş vurgunu gibi yollarla sınıf atlamış *bürokratları*, sürgünler esnasında Ermenilere ve Rumlara ait şirketlere ve topraklara yarı zoraki yöntemlerle el koyan *türedi zenginleri*, Rusya'dan, Balkanlar'dan (vs.) göçen *Müslüman tüccarları* da sayabiliriz.

³⁷ M. E. Falkus, Rusya'nın Endüstrileşmesi 1700-1914, V Yayınları, Ankara, 1986, s. 19.

³⁸ Nevzat Evrim Önal, Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 64-65.

ya Jakoben, ya “Tepeden”

Söylediği şeyi anlatmak istemiyor, anlatmak istediği şeyi söylemiyor.

K. Marx

Türk halkı... kaza gaz diyen, gaza kaz diyen bir halktır.

A. Nesin

Türk tarih yazımının önemli bir kesimi, 1908 ve 1789 devrimlerini aynı payda altına alır. Yorumlar arasında fark varsa, bu, üslup farkına indirgenebilir. Murat Belge “Bizim modelimiz Fransa’dır” diyor- sa, Sina Akşin de “1908 bizim 1789’umuz” diyardır. Ya da Doğu Perinçek aynı şeyi, “Türk Devriminin önderleri”, “Büyük Fransız Devriminin düşünce kaynağından beslen(mişlerdir)” diye ifade eder.³⁹

Herkes bilir ki, 1908 Devrimi ile Fransız Devrimi, Fransız Devrimi ile Jakobenizm ortak yanları da olan ama esasında farklı şeylerdir. Buna rağmen en yetkili kalemlerin bile bunu atladıklarını ve kavram kargaşası yarattıklarını görürüz. Farklı devirlerde yaşamış, üstelik zıt görüşlerde yazarlar, 1908 Devriminin Fransız modelinin kopyası ya da Jakoben olduğu konusunda sanırsınız ortak karar almışlardır. Fotoğrafta kimler yoktur ki? Hüseyin Cahit Yalçın, Tark Zafer Tunaya, Tevfik Çavdar, Asaf Savaş Akat, Nilüfer Göle, Ali Bulaç, Doğu Perinçek, Yalçın Küçük, Taner Timur, Toktamış Ateş, Mehmet Barlas, Ahmet İnsel ve daha niceleri... Ulusalcı, muhafazakâr, liberal ve sosyalist kanatlar sanki “Millî Kafa Karıştırma Cemiyeti” kurmak için bir araya gelmişlerdir.

Fransa’da göçmen Jön Türkler en çok 1789 Devrimi’nden etkilanmişlerdir. Devrimi ve dönemin düşüncelerini iyi bildiklerinden ve bunlar üzerinde kafa yorduklarından kuşku duyulamaz. Ancak buradan 1908 ile 1789’un aynı kefeye konabileceği sonucu çıkmaz. Osmanlı aydınınının görüşlerinin içeriğini belirleyen yalnız etkilendiği şey olamaz, içinden geldiği tarihsel-maddî koşullar ve sınıfsal-et-

³⁹ Doğu Perinçek, Osmanlı’dan Bugüne Devlet ve Toplum, Kaynak Yayınları, Ankara, 1986, s. 243.

nik aidiyetler en az onun kadar önemlidir. Nasıl 18. yüzyıl olduğu gibi 19. yüzyıla aktarılamaz ise, Fransız modeli de farklı toplumsal bir yapıya sahip geç Osmanlı'ya aynen aktarılamaz. Zaten Fransız Devrimi'nin aşırılıklarından hoşlanmayan Jön Türkler de bundan yana değillerdi ve kendilerini ondan ayırmak için, "barışçıl devrim" kavramını kullandılar. Onun için, bu modeli aynen değil, en azından *başkalaştırarak, uyarlayarak* ya da *harmanlayarak* taşıma gayretinde oldular.

Saltanatı ve tanrıyı sorgulamakla kalmayıp, *kralın kellesini de uçuran Fransa'nın aksine, Jön Türkler, saltanatın fazla hırpalanmasından yana değildiler*. Buna uygun biçim olarak "anayasal hükümdarlık" formülü uygulandı. Müslüman Türk muhaliflerin ve ezilen ulus hareketlerinin desteğiyle iktidara geldiler, ama yollar orada ayrıldı. Çünkü daha ileri gitmek istemiyorlardı, o yüzden müttefikler yer değiştirdi: Anadolu halkı ve ezilen uluslar susturuldu veya susturulmaya çalışıldı, sultan ve dayanakları, devletin eski kurumları yerlerinde kaldı.

"Ülkenin öncü aydınları her ne kadar Fransız örneğine ısrarla hayran kalmış olsalar da, saltanat ve halifeliğe bağlıydılar. İmparatorluğun bütünlüğünü koruyacak tek kurumların bunlar olduğuna inanıyorlardı."⁴⁰

Konuyu genişlemesine ele almanın yeri burası değil, ancak mesele- nin bu yönü treni başka bir şehre götürebilecek makas değiştirme kadar önemlidir.

Liberallerin 1908 ile 1789 arasında kurdukları paralelliğin anlaşılmasında bir akademisyen olan Bekir Berat Özipek iyi bir örnek- tir:

"...Fransız modeli'nin Osmanlı-Cumhuriyet çizgisini kesin olarak belirlemesi,...başını asker bürokratların çektiği İTC'nin darbesiyle olmuştur...İTC'de somutlaşan birinci siyasî çizgi, özellikle Fransız Jakobenizminden ilham alarak, merkezîyetçi, devletçi ve yukarıdan aşağıya toplumu dönüştürmeyi öngören radikal projeleri hayata geçirmeye çalış(tı)..."⁴¹

⁴⁰ Paul Dumont, "Kemalist İdeolojinin Kökenleri", Mustafa Kemal ve Ulusal Bir Devletin Doğuşu içinde, Sarmal Yayınları, İstanbul, 2010, s. 231.

⁴¹ Bekir Berat Özipek, "Anglo-Sakson ve Fransız Siyasî Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşün-*

Bu kargaşa, yazarın okuduğu abur cubur kitaplardan çok, liberalizmin elastikiyetinden ileri geliyor: Hem “Fransız modeli”, hem “asker bürokrat” yapımı, hem “yukarıdan devrim”, hem “Jakoben”, hem “İTC darbesi” hem “radikal”... Uzun lafın kısası, resmi ve sözde gayriresmi tarih yazımının bütün uydurma tezleri 32 kısım tekmi-li birden önümüzde resm-i geçit yapıyor. Oysaki 1789 ile 1908, dönemsel bakımdan olduğu kadar, itici güçleri ve önderlikleriyle de birbirlerinden farklıdır. Kısa sürede yukarıdan devrime dönüşen 1908, değil 1793’ün düzeyini yakalamak, 1789–94 ortalamasına bile yaklaşmamıştır. İttihatçıların tersi bir yol izleyen Jakobenlerin devrimi sürekli derinleştirmeye, önündeki engelleri temizlemeye çalıştıkları nasıl unutulabilmektedir?

Kemalistler ve liberaller, aynı güfteyi (Jakobenizm) farklı bestelerle terennüm ederler. Ulusalci jargon kavrama sadık gibi görünüyor, ama ilk işi içini boşaltmak ve militarist-milliyetçi bir marşa dönüştürmek olmuştur. Bu kanada göre, ordunun “tarihsel devrimciliği” eksenini üzerinden yorumlanması gereken “Türk Jakobenizmi” 1908 ve 1923’ten başlar; 27 Mayıs 1960 darbesine, “9 Martçılar” a, hatta zamanımızın Avrasyacı generallerine kadar gelir.⁴² Karşısındaki liberallere ve muhafazakârlara göreyse, yukarıdan devrimlere ve askerî darbelere has ne kadar olumsuzluk ve kötülük varsa, suçlusu İttihatçı kılığına girmiş Jakobenizmdir. Jakobenizmin ayrılmaz özellikleri olan ideallere bağlılık, eşitlik ve özgürlük tutkusu, cesaret, fedakârlık ve erdem sahibi olmak silinir, yerine fanatizm, otoriterizm, dayatmacılık, taklitçilik, dar görüşlülük, elitizm geçirilir. Böylelikle, komplocu, sekte, küçük bir azınlığın diktatörlüğünden yana, programını câhil diye horladığı halka dayatan uçkun bir burjuva devrimciliği tipolojisi yaratılır. Muhafazakâr anlayışla ve akademik disiplinin imbiğinden geçerek yazılmış bir Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde bunun öğelerini taşıyan şu tanımı buluruz:

“JAKOBENİZM: Tepeden inmecilik. Belirli toplumsal araçların; iktisa-

ce-Dönemler ve Zihniyetler içinde, C.IX, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 980.

⁴² Doğu Perinçek şöyle demektedir: “Türk tarihinin bütün jakoben mirası, Jön Türklerden ve Kemalist Devrimden 27 Mayıs’a kadar solun sırtındaki kam-bur olarak görülüyor ve reddedilmesi öneriliyor.” (Doğu Perinçek, Osmanlı’dan Bugüne Toplum ve Devlet, Kaynak Yayınları, s. 298–299).

dî, sosyal ve kültürel açıdan belirli bir topluluk, kurum yahut tüm toplum genelinde yapılmak istenen değişiklikler ile toplumsal yapıda gerçekleştirilmek istenen dönüşümlerin, tabandan gelen isteklere göre değil, toplumun dizginlerini elinde tutan yöneticilerin istekleri doğrultusunda, tepeden inmece yöntemlerle, muhalefete şans tanımadan ve gerekirse zor kullanarak yapılmasını meşru sayan görüş.”⁴³

Başka her şey gibi, Jakobenizm de bağlamından koparılmış yolunmuş tavuğa döner. Oysa burada kötölemek maksadıyla söylenen “gerekirse zor kullanmak” dışında her şey yanlıştır. Jakoben önderliğin az sayıda (nerede çoktur ki zaten?) seçkin kadroya dayandığı doğrudur. Ama küçük bir azınlık hareketinden ibaret olduğu, bu azınlığın kendini kitlelerin yerine koyduğu pek doğru değildir. Jakobenler bir hakkı gündeme getirdiklerinde, sokağa dökülmeye hazır geniş bir kitleye dayanırlardı. Onları Jirondenlerden ve öteki üst kesimlerden ayıran asıl özellik, eşitlik ve özgürlük talep eden Paris halkının dostları olmalarıdır. Jakoben-Baldırıçıplak dayanışmasının ardında, 25 milyon nüfuslu Fransa’da 500 kulübe üye en az yarım milyon *aktif* taraftar bulunuyordu. Kırıldaki ve örgütsüz kesimdeki destekleriyle birlikte düşünüldüklerinde ne “azınlık”, ne “tepedenci”, ne de “dayatmacı” idiler. 1792–94 yıllarında Fransız Devrimi’ni kan ter içinde zirveye taşıyan Jakobenler, enerjilerini temsilciliğini yaptıkları devrimci burjuvaziden çok, ittifak ettikleri küçük dükkân sahiplerinden, zanaatkârlardan, küçük üretici köylülerden ve işçileşmiş emekçilerden alıyorlardı. Elbette, budalaca bir çoğunluk meraklısı, halk dalkavuğu değildiler. Ama güçlerini dip dalgalarından aldıklarını, devrimi gidebileceği, hatta Marx’ın deyişiyle gidemeyeceği yere kadar taşıyan bir hareketi temsil ettiklerini hasımları dahi kabul ederler. Alnına yapıştırılan “tepeden inmecilik” damgası Jakobenizme uymaz. Uysa uysa kitlelerin geri kesimlerine yapışıp kalmış geleneksel dinî ve tutucu görüşlerin üzerine paraşütle konmuş muhafazakâr-İslâmcı parti oligarşisine uyar. Fransız Devrimi’nin evrenselliğine ve radikalizmine damgasını vuran Jakobenizm üzerindeki bu tahrifat maksatsız değildir. Onun şahsında şiddet içeren bütün devrimler karalanmaktadır.

⁴³ Sosyal Bilimler Sözlüğü, Yayına hazırlayan: Ömer Demir-Mustafa Acar, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 191.

Recep Tayyip Erdoğan'ın aşağıdaki beyanatı, İslâmî muhafazakâr-liberal cephenin nasıl bir kavram kargaşası içinde yüzdüğünü gösteren başka bir örnektir:

“Biz, Dersim’den, hattâ onun çok daha öncesinden başlayan, bugüne kadar da devam eden, bugün de varlığını sürdüren, Jakoben, seçkinci, elitist bir zihniyete dikkatleri çektik.”

“Gazi Mustafa Kemal’in müsamaha göstermediği İttihat ve Terakki zihniyeti, ne yazık ki vefatının ardından yeniden hayat bulmuş, yeniden iktidar fırsatı bulmuş ve Türkiye’ye ağır faturalar ödetmeye devam etmiştir. İşte Dersim, bu ağır faturalardan biridir. 27 Mayıs darbesi bu ağır faturanın neticesidir. 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat, bu zihniyetin eseridir. Kürt meselesinden tutunuz, faili meçhullere; edilgen dış politikadan tutunuz, kötü ekonomiye; derin yapılardan, çetelerden, mafyatik örgütlenmelerden tutunuz, bürokratik oligarşiye kadar bu ülkenin birçok meselesinin altında, işte bu köhne, bu çarpık zihniyet yatmaktadır.”⁴⁴

Arapsaçı gibi birbirine dolaştırılan Tarih yazımının evrensel bir kavramı ancak bu kadar içinden çıkılmaz hale getirilebilir. Sanki Türkiye’nin başına ne gelmişse, “elitist bir hastalık” olan “Jakoben İttihatçılık” yüzünden gelmiştir. Başbakan, umreden öğrendiği şeytan taşlama alışkanlığını burjuva siyaseti alanına taşıyor. Sözleri, liberal ve muhafazakâr yakın tarih yorumunun kaba bir özetidir. Danışmanları ona Jakobenlerin aristokratik kendini beğenmişliğe, dinî gericiliğe, halk düşmanlığına, entrikacılığa baş kaldırmalarıyla ün yaptıklarını, halkın malını ve parasını çalan hırsızları babaları olsa giyotine gönderdiklerini öğretmemiş olmalıdır. Jakoben devrimcilik tahayyülü Hristiyan azizlerden esinlenmişti; en has düşmanları bile onların dürüstlüklerini, alçakgönüllülüklerini, fedakârlıklarını inkâr edememiştir.

Jön Türklere gelince halkı her şeyin üstünde tutan ve devrimci demokrasiyi temsil eden Jakobenlere fazla benzemezler. Sadece ideolojik-felsefî referansları değil, işçiler ve köylüler karşısındaki politik tutumları da farklıdır. Muhalefetteyken yakın durdukları ezilen ulusları ve Müslüman-Türk emekçileri iktidara gelince terk ettiler. İktidara geçince devrimi ileri götüreceklerine, hem frene bastılar, hem de şerit değiştirdiler. Jakobenler öyle miydi? Tersine, ikti-

⁴⁴ R. Tayyip Erdoğan, Radikal, 1 Şubat 2012.

dan elde ettikleri gün devrimin yeni başladığını düşünüp ileri atıldılar. Halkın çıkarını kişisel çıkarın, genel çıkarı özel çıkarın üstünde tuttular ve temsili demokrasinin sınırlarını doğrudan demokrasiye doğru zorladılar. Fransız Devrimi'ne cumhuriyetçiliği, profesyonel devrimciliği armağan eden, eşitlik ve özgürlük fikrini derinleştiren onlar oldu. Çıkmazları eski rejimden kopmak istememelerinde değildi, burjuva devrimi ile gelecek arasında sıkışıp kalmalarındaydı. Ne sınıfsal darlıklarını, ne de tarihsel gelişmenin önlerine diktiği engelleri aşabildiler. Robespierre bütün radikalliğine rağmen son tahlilde bir orta burjuvaydı: Pek çok kötülüğün ve suçun kaynağının servetin aşırı eşitsizliğinde olduğunu görmesine görüyordu ama malların eşitlenmesine de hayal diye bakıyordu.

Hasımlarına şiddet uygulamak, profesyonellik gibi konularda İttihatçılarla Jakobenler arasında benzerlikler yok değildir. Ancak görünenin ötesine geçildiğinde bunlar kaybolur. Zaten meselenin *püf noktası* da bu değildir. Gramsci'ye göre devrimci burjuvazinin köylü yığınlarıyla ittifakı Jakobenizmin en önemli kıstasıdır.⁴⁵ Yukarıdan devrim yaşamış kendi ülkesi İtalya'da burjuvazi köylü yığınları yerine toprak sahibi aristokraziyle ittifak kurmuş, dolayısıyla tersi bir yol izlemişti. İttihatçılar da aynı yoldan gittiler.

Öyleyse, Jön Türklerin Fransa'dan etkilenmelerinden önce, Fransa'da kimden etkilendiklerine bakmak gerekir. 1789 devrimi, Jakobenizmden Thermidor'a, restorasyondan Bonapart'a kadar birçok aşamadan geçmiştir. Radikal, ılımlı, muhafazakâr ya da karşı devrimci olmakla, bu aşamalar arasında sıkı bir ilişki olduğu açıktır. I. Jön Türk Kongresi'nde Japonya gibi devlet eliyle burjuvazi yaratmayı savunan Ahmet Rıza kendisine August Comte'u, Prens Sabahattin Le Play'ı, Ziya Gökalp ise Üçüncü Cumhuriyet'in sosyoloğu Emilie Durkheim'i referans almışlardı. Bağlandıkları pozitivist düşünürler, devrimi nasıl yorumlayacakları üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Ne ironiktir ki, gecikmiş Türk burjuva devriminin ideolo-

⁴⁵ "Jakobenizmi her şeyden önce devrimci burjuvazinin köylü yığınlarıyla ittifakı olarak tanımlayan Gramsci, burjuva devrimi olarak Risergimento'nun, Jakobenler sayesinde Fransız Devrimi'nin olduğu gibi radikal bir devrimi temsil etmemesinin altını çiziyor." Albert Soboul, Fransız Devrimi'nin Kısa Tarihi, İnter Yayınları, 1989, İstanbul, s. 145.

jik önderleri, Jön (genç) lâkâbına rağmen yüzlerini tutucu Fransız düşünürlerine çevirerek ruhen yaşlı bir tavır sergilemişlerdir.

Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet, Doktor Nazım, Ziya Gökalp gibi önde gelen aydınlar, birçok düşünürü okudular, ama sonunda kendilerine kılavuz olarak pozitivizmi seçtiler. Pozitivizm, Avrupa'da yükselen sınıf mücadelelerine ve devrimlere tepki olarak ortaya çıkmıştı. Liberal geçmişine sırtını dönen burjuvazi, ilerleme ve dönüşümün dinamiğini artık sınıf çatışmalarında değil, toplumsal dayanışmada arıyordu. Bu, tarihsel olarak aşağıdan devrimler çağının kapandığına, yukarıdan aşağıya devrimler döneminin başladığına işaret etti. Bu dönemde Osmanlı "burjuva devrimcileri"nin bula bula Fransız Devrimi'nin getirdiği düzenin yontulup çivilenmesinden yana, devrimi gerisin geri götürmeye çalışan Louis Bonaparte'ın 2 Aralık 1851'deki darbesini hararetle destekleyen Comte'u bulmaları asla tesadüf değildir. Kendileri de anayasal monarşiyle yetinilmesinden, çok ileri gidilmemesinden yanaydılar. İttihatçı düşünürler, daha baştan 1908 Devrimi olarak tecessüm eden devrim tahayyüllerini, Fransız Devrimi'nin düzeltilmiş, kendilerince aşırılıklarından ve yanlışlıklarından arındırılmışı olarak kurgulamışlardı. Bunu da pozitivist ideologların yürürlükteki sistem ve "düzen ve ilerleme" hakkındaki görüşlerinden yararlanarak yaptılar.

Akademyadaki ünvan sahibi nice profesör-teorisyenin görmek istemediğini, genç doktora öğrencisi Özgür Adadağ bir makalesinde gayet net bir anlaşılabilirlikle gösterir:

"Osmanlı aydını, 1908 Devrimi ile, bir yandan değişim fikri ile devrim, diğer yandan düzen fikri ile pozitivizm arasındaki bağlantıyı bir potada eritmiştir."

"...Osmanlı aydınının devrim kavramını algılama şeklini belirleyen, bir yandan aydınların içinde yetişmiş oldukları Osmanlı geleneksel yapısı, diğer yandan ise 1789'u hazırlayan düşünce yapısı ve bu düşünce yapısına eleştirel olan, içinde karşı devrim düşüncesini de barındıran XIX. yüzyıl fikir dünyasıdır." ⁴⁶

Öyleyse, mercek altına alındığında, "modelimiz 1789'dur, Jakobenizmdir" tezinin kof bir iddia olduğu ortaya çıkar.

⁴⁶ Özgür Adadağ, "Devrim-Düzen İkileminde Osmanlı Aydını", Kapitalizm ve Türkiye içinde, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005, s. 134-135.

Üstelik, meseleyi biraz daha kurcalayınca “Fransız modeli”nin, “Alman modeli” içinde eridiğini görürüz. İttihatçıların 1914 sonrası uydulaşmaları bir Alman etkisini arttırmıştı. Akçura ve Gökalp gibi önde gelen iki aydın tarih ve kültür yorumlarında idealist Alman tarihselciliğine yakındılar. Ziya Gökalp ve öteki “Millî İktisat” yanlıları, Friedrich List, Paul Cauwes gibi liberal iktisat karşıtı, himayeci ve devlet kapitalizmi taraftarı Alman iktisatçılarından da yararlandılar. İttihat ve Terakki’nin iktisat politikalarının Alman İktisat Okulu’nun damgasını taşıması rastlantı değildir. Kapitalist gelişmeyi kolaylaştıran, ama feodal kesimlerle de zıtlaşmayan bu politikalar, Türk sermayesinin reform anlayışlarına uyuyordu. O günkü tarihsel koşullarda burjuvazinin cılızlığının ve gecikmişliğinin, temsilcilerini “Prusya Yolu”na muknatis gibi çektiği söylenebilir. Çünkü, burjuva devrimini yukarıdan aşağıya geliştirmek daha güvenli bir yoldu. İttihatçı subaylar savaş yıllarında, örnek aldıkları Alman devlet modeline gıptayla baktılar. Tekin Alp, Türklerin “Alman İttihatçılığı”ndan öğrenecekleri çok şey olduğunu, siyaset alanında sahip oldukları Bismarckları millî iktisatta da yetiştirmeleri gerektiğini” yazmıştır.⁴⁷

1908’in mimarları, Jakoben Fransa’dan çok, Avrupa yukarıdan devrimler zincirinin halkaları durumdaki ülkelere yakın durdular. Kuzeyde Rus proletaryası daha ileri bir devrimin (1905) provasını yapıyorken, resmîyet aşığı asker-sivil bürokratların koltuk değnekleriyle yürümeye çalışan sıkı Türk ticaret burjuvazisi, Robespierre’in kanatlarıyla uçmaya kalkacak kadar saf değildi.

⁴⁷ Zafer Toprak, Türkiye’de Millî İktisat, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 28. Aynı şekilde, “Prusya’nın hızlı ilerlemesinin tarihini inceleyen” Genç Kalem yöneticileri, bu ülkeyi “Osmanlı İmparatorluğu’nun yeniden inşası ve gelişmesi için örnek göstermek istemişlerdir.” Örnek gösterilen ülkelerden bir diğeri de Japonya’dır. (Bkz. Masami Arai, Jön Türk Dönemi Türk Milli-yetçiliği, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.55).

Liberal Jargonda Her Devrim “Tepeden”dir

Yıldız falına bakan bir müneccim

Boylamış kuyunun dibini bir gün.

–Zavallı (...) demiş herkes;

Bastığın yeri görmezken doğru dürüst,

Gökleri okumak nene gerekti senin.

La Fontaine

Liberallerle Marksistlerin “Yukarıdan Devrim”e yükledikleri anlam aynı değildir. Baskın Oran’ın kendine mahsus yorumu var:

“Ben bu ‘Yukarıdan Devrim’ (Y.D.) işini Radikal İki’de Ağustos 2007’de de yazmışım. Demiştik ki, iç dinamiği zayıf ülkelerde aydınlar devlete bir biçimde egemen olurlar (1923). Feodal (ve durağan) iç dinamikleri Batıcı yasalar çıkararak tetiklerler. Buna Y.D. denir (1920’ler). Çekingen ve isteksiz.”⁴⁸

Yazar, gelişigüzel, şıpınışi bir tanım yapıyor. Daha doğrusu, “Yukarıdan Devrim”, “Jakobenizm” ve “toplum mühendisliği” gibi terimleri bir tombalacı torbasında karıştırıyor ve içinden her birinden bir parça olan yeni bir kavram çıkartıyor. Lafı nereye getireceğine, ağzındaki baklayı çıkardığında anlayacağız. Ondan önce, tarih mutfağının kafasına esenin kendi tanımını yaptığı bir çöplük olmadığını, bu kavrama karşılık düşen bir tarihsel arka alan bulunduğunu görmemiz gerekiyor.

1640, 1776 ve 1789 burjuva devrimleri proletaryanın henüz bağımsız bir güç olarak ortaya çıkmadığı erken döneme aittir. Proletaryanın kendi dünya görüşüne ve bağımsız partisine sahip modern bir sınıf olarak sahneye çıkışı, 1848 Avrupa devrimleriyle birlikte.

⁴⁸ Baskın Oran, “Dokuz üyenin beyin tomografisi”, Radikal 2, 15 Haziran 2008.

Bunun en önemli sonucu burjuva demokratik devrimler çağının sona ermesi ve işçi hareketiyle burjuva muhalefetin yolları ayrılması olmuştur. Bundan sonra iyice ürkekleşen liberal burjuvazi sorunlarını alt sınıfları işe karıştırmadan, “yukarıdan devrimler”le çözmek isteyecektir. Yeni dönem, Louis Bonaparte’ın 2 Aralık 1851 darbesiyle, özellikle de kategorisini daha iyi yansıtan Bismarck’ın “1866 Devrimi”yle açılır; Avusturya, İtalya, Rusya, Japonya ile devam eder.

Aşağıdan devrimin klasik örneği nasıl 1789 ise, yukarıdan devriminki de iktisaden ve siyaseten topallayarak geriden gelen Almanya’dır. 1848’deki başarısız demokratik devrim girişiminde proletaryadan korkan burjuvazi, müttefiki olarak halen iktidardaki ezeli hasmı aristokrasiyi seçmiş ve kendini bir Junker olan Bismarck’ın kollarına teslim etmiştir. Sistem riske edilmemek için, kapitalizmin yolu, yarı feodal-bürokratik Alman devleti eliyle açılacaktır. Halkın başına geçerek aristokrasiye, malikâne topraklarına ve kiliselere karşı hücumla geçen Fransız burjuvazisinin devrimci yolu karşısında, feodal devletle başlayıp burjuva devletle bitecek, aristokrasinin kuyruğundan gidilen, üst ve altyapının tedricen kapitalistleşmesine razı olunan ve sırtını liberalizme yüzünü feodalizme dönen bu geçiş tarzı kuşkusuz tutucu bir yoldur.

Baskın Oran’ın bunları dikkate aldığına dair herhangi bir emare yoktur. Kendini tarih biliminin kavramlarına bağlı hissetmediği anlaşılan yazar, Osmanlı-Türk modernleşmesini kendi buluşu özel formülle açıklamayı yeğler:

“Osmanlı’da ise Avrupa’ya iki dalga halinde giden öğrenciler ülkelerine Batı kültürü taşıdılar. Bunlar, döndüklerinde Birinci Meşrutiyet’i (1876) kuran ‘Yeni Osmanlılar’ ile İkinci Meşrutiyet’i (1908) kuran ‘Jön Türkler’ idi. Batı Avrupa’da 17.-18. yüzyıllarda yaşanan Aydınlanma Çağı’nı kendi ülkelerine ithal ettikleri için bunlara ‘Aydın’ dendi. Sınıf kökeni olarak küçük burjuvazinin okumuş kanadından geliyordu.”

“Bu küçük burjuvalar, aynen 1789’daki burjuvazinin yaptığını yaptılar: Devleti (Osmanlı’yı) yıktılar ve onun yerine çok daha merkezîyetçi bir devleti, yani Ulus-devlet’i kurdular.”

“Hemen ardından, kendilerinden başka modern devlet yönetme bilgisine sahip sınıf olmaması sayesinde bir ideoloji (milliyetçilik) formüle ettiler. Onu uygulayarak, Fransa’da ve öğrendikleri Jakobenliği

(tepeden inmece ‘toplum mühendisliği’ni) uygulamaya koyuldular.”⁴⁹

Bir yaratıcı edasıyla tarih üreten yazarımızı ne çağ, ne sosyo-ekonomik koşullar, ne de sınıflar ve devrim tipleri ilgilendirir. Ha 1908, ha 1789, ona göre fark etmez. Değişiklik yaptığı tek şey, Fransız burjuvazisinin yerine, “küçük burjuva aydınları”nı ikame etmek olur. Osmanlı-Türk modernleşmesinin kumanda odasını “*modern devlet yönetme bilgisi*”nden aldığını söylediği “küçük burjuva aydınları”na emanet ederken, modern Herkülmüşçesine takdim ettiği aydınların her şeyin üstesinden geleceğinden emin gözüktür: “17.-18. yüzyıllarda yaşanan Aydınlanma Çağı’nı” ithal eden ‘Jön Türkler’ Fransa’da öğrendiklerini hayata geçirir ve “yeni ulus-devleti” kurarlar... Bu arada, ekseni “bürokrasi”den “küçük burjuva aydınlar”a kaydırarak kaşla göz arasında liberalizmle Kemalizmi uzlaştırmayı ve kendine yarı-Kemalist, yarı-liberal bir siper kazmayı da ihmal etmez.

Baskın Oran’ın “küçük burjuva aydınları”na bağımsız, başına buyruk hegemonyacılık bahşetmesini, dünyanın kendi etrafında döndüğünü sanan aydının ezeli kuruntusuna saymak gerekir. 1908 ve 1923’te küçük burjuva aydınları tek başlarına değil burjuvaziyle, onunla birlikte ya da onun adına, kısacası blok olarak hareket ettiler. Baskın Oran’sa kafasına göre takılıyor: Ne 1789, Jakobenizm ve 1908 arasındaki farkın farkındadır, ne de yukarıdan devrimin aşağıdan devrimden farklı olarak siyasî iktidar el değiştirmeden, yani devlet yeni bir sınıfın eline geçmeden, yukarıda bir ittifakla gerçekleştiğinin farkındadır. Bunun farkında olsa zaten 1908’in 1789’dan ziyade Almanya’ya benzediğini, İTC’nin eski iktidara ortak olmasından, yani yarı feodal, eski bürokratik devlet aygıtına dokunmamasından çıkarırdı. Jön Türkler, Abdülhamit ve çevresine yönelik eleştirilerinde henüz hanedana ve hilafete son vermeyi düşünmüyorlardı. Bundan dolayı, devrimden sonra yalnızca padişahlık ve halifeliği değil, saltanatın öteki dayanaklarını oluşturan sadrazamlık ve şeyhülislamlik gibi arkaik kurumlar da ayakta kaldı. Gelenekçi paşalar, ulema ve tarikat şefleri feodal toprak ağaları yerlerini korudular.

⁴⁹ Baskın Oran, Bkz: (<http://www.suryaniler.com/forum.asp?fislem=cevaplar&-kategoriid=4&ustid=3312>, Erişim tarihi:14 Mayıs 2014).

Aralarındaki çatışmalı ittifak bunu gerektiriyordu. 1908, burjuva cumhuriyetiyle değil, meşruti monarşiyle sonuçlandı, çünkü o kadar isteniyordu. Yoksa, cumhuriyet isteyen Selanik'ten saraya gelir, padişahı ve dayanaklarını devirirdi, en azından bunu denerdi. Dene-
medi, çünkü yukarıdan devrimlerde genellikle devlet yıkılmaz, eski devlet tedricen ve içten dönüştürülür. İttihatçı aydınların "devleti kurtarma" dedikleri şeyin sebebi de buydu. Bu yüzden, liberallerin İttihatçıların "*devlet kurtarmacılık*"larını geleneksel Osmanlı bürokrasisinin temsilcileri olmalarıyla açıklamaları doğru değildir.

Ancak, aynı güzergâhı izlediler diye, Osmanlı-Türk modernleşmesini Fransa, Almanya, Rusya gibi gelişmiş ülkelerle aynı kaba koymak da doğru değildir. Burjuva demokratik devrim eşiğini aşmış Fransa, artık komünal devrimle boğuşuyordu. Almanya ve Rusya ise ekonomik bakımdan Türkiye'ye kıyasla oldukça sanayileşmiş, aristokrasileri, burjuvazileri ve proletaryaları daha belirgin ve gelişkin ülkelerdir. Onlar işçi sınıfı hareketinden korkarken, Jön Türkler fiilî gündemden, yani asıl olarak ezilen ulusların direnişlerinden korkuyorlardı. Üstelik, bu ülkeler hızla gelişerek emperyalist aşamaya geçecekler, Türkiye ise sömürgeleşmekten paçasını zor kurtaracaktır.

Peki, Baskın Oran, bütün bunlara rağmen neden böyle tanımlar icâd edip duruyor? Sözü Cahit Sıtkı Tarancı'ya bırakalım:

Bırak muamma konuşmayı,
Çıkar ağzındaki baklayı,
Bahtımız aydınlanıversin,

"İktidarın birinci el değiştirışı çok iyi bir şeydi, çünkü köhne bir imparatorluktan modern bir ulus-devlete geçmiştik. Dünyaya emsal olmuştu. İkinci el değiştirışı de aynen böyle: Bireylerin alt-kimliklerini inkâr ederek çatışmaya çanak tutan, köhnemiş bir ulus-devlet bitiyor, bireylerin alt-kimliklerine saygı gösterecek bir demokratik devlet başlıyor. Türkiye, 'Back to Future' yapıyor; Osmanlı'nın alt-kimliklere saygısını anımsayarak kendini yenileyecek. Dünyaya tekrar emsal olacak muazzam bir dönüşüm bizi bekliyor. İmparatorlukta takılıp kalmak yüzünden tutucu ve gerici Osmanlı 1923'te gitmiş, dinamik ve Batıcı küçük burjuva aydınları yani Kemalizm gelmişti.

Bugün yani 2007’de, 1923’te takılıp kalmak yüzünden artık tutucu hattâ gerici hale gelen Kemalistler (‘laikler/laikçiler’) gidiyor, onların yarattığı sürecin ürünü olan dinamik (ve, pardon ama, Batıcı) kasaba küçük burjuvazisi (‘dindarlar/İslâmcılar’) geliyor.”⁵⁰

Demek ağızdaki bakla buymuş: “Demokratik devlet” dediği AKP iktidarına, tarihte “2023 ve 2071 vizyonu”nu içine alan geniş bir koridor açmak! Ve Tayyip Erdoğan’a başkalarının ağızından duyulmaya bayıldığı ‘dünya liderliği’ misyonu yüklemek. Kemalistlerin Atatürk’e verdiği payeyi, belki daha fazlasını Baskın Oran “*kasaba küçük burjuvazisi*”nin temsilcisi saydığı Recep Tayyip Erdoğan’a veriyor. “*Dünyaya tekrar emsal olacak muazzam bir dönüşüm*” sağlayacağı muştusu az şey mi? Demek ki, yandaş basın Atatürk’ten sonraki “ikinci adam” havasına kapılırken yalnız değilmiş. Tabii bu arada, Baskın Oran’ın neden “Ak(p)il Adam” piyango talihlisi olduğunun sırrını da öğrenmiş oluyoruz. Bizlereyse, “patronların patronu” Recep Tayyip Erdoğan’ın “*kasaba küçük burjuvası*” olduğu *yalanını yutmak* kalıyor.

Özetlemek gerekirse, “Akil Adam” “Akil Adam” olmazdan önce (2008) bir sentez yapıp demiş ki: (1) Yüz elli yıllık Türkiye modernleşmesinin değişmez öznesi “küçük burjuva aydınları”dır, (2) İTC ve CHP önderleri Türkiye’yi modern, Batılı yapmışlardı. Şimdi sıra bunu tamamlayacak AKP önderlerindedir.

Madem şiirle başladık, şiirle bitirelim.

Yarı-lord, yarı-tüccar,
Yarı-bilge, yarı-câhil,
Yarı-hergele, umut var ama,
Sonunda tam olacak.

Puşkin

⁵⁰ Baskın Oran, “Şükür 1905 Yılına Ulaştık”, Bkz: (<http://www.toplumsalbilinc.org/forum/index.php?topic=1629.0>, Erişim tarihi: 14 Mayıs 2014.

Anadolu'nun ve Sermayenin Türkleştirilmesi

Tarihsel maddeci,
'tarihin tüylerini tersine fırçalamayı',
kendisine görev sayar.

W. Benjamin

;

Çöküşünün eşiğindeki Osmanlı devleti bir çelişkiler yumağıydı: Dış güçler ile iç güçler, saray ile halk, bürokrasi ile gayrimüslim burjuvazi, gayrimüslim burjuvazi ile Müslüman-Türk burjuvazisi, etnik-dinsel cemaatlerin kendi aralarındaki çelişkiler iç içe geçmişlerdi. Osmanlı burjuvazisinin etnik-dinsel fraksiyonlarının her biri bir yana çekiyor, kaos yıldan yıla büyüyordu. Düşman muamelesi görmeden önce sultan ve bürokrasiyle Ermeni ve Rum burjuvalar arasında pek sorun yoktu. Yunanistan Bağımsızlık Savaşına kadar Fenerli Rumlar, 1853'lere kadar Ermeni sarraflar, daha sonraysa Avrupalı bankerler sarayla iyi ilişkiler içinde olmuşlardı. Gayrimüslim burjuvalar (Yahudiler dışında) zamanla kaderlerini Türk modernleşmesinden çok kendi uluslarının ayrı devlet kurma mücadelesine bağladılar, hattâ bunların örgütlenmesinde ve kilise içindeki etkilerinin artmasında rol aldılar. Rumlar ve Ermeniler devleti artık kendi çıkarlarının savunucusu olarak görmüyorlardı. Bu, siyaseten egemen Türk ve Müslümanlarla, iktisaden egemen olan Hıristiyanlar arasındaki gerilimi sürekli tırmandıran bir etken olacaktır.

Etnik-dinsel temelli çok parçalı yapı, Osmanlı burjuvazisini ve toplumunu benzeri ülkelerden ayıran önemli bir özelliktir. Burjuvazinin fraksiyonları farklı, hattâ rakip emperyalist devletlerle bağlantı içindeydiler. Cemaatler arası çelişkiler ayrılık eğilimiyle de birleşince yalpalamaları, herkesin bir tarafa çekmesini beraberinde getiriyor ve sürekli yer değiştiren istikrarsızlıklar üretiyordu. Savaşa doğru "iç güvenlik" bahanesiyle rotasını değiştiren İttihatçı parti, Gordiyon Düğümü'nü kılıçla çözmeye karar vermiş gözüküyor. Bu

yolla iç güvenliği sağlayacağını ve iç pazarı kontrol edeceğini düşünüyor. Hem Museviler yedeğe alınır, Rumlar ve Ermeniler Anadolu'dan kovulurlarsa, Balkan yenilgilerinin "rövanş"ı alınmış olacaktır. Savaşa doğru yerli ekonominin kilit noktalarına mevzilenmiş Hıristiyan burjuvazinin tasfiyesi için düşmeye basılacaktır.

Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne nazaran İttihatçılar ulusal çıkarlara daha bağlı ve işbirlikçiliğe daha az meyilli görünürlerdi. Ancak bir oldubittiyle Almanya'nın safında savaşa katılarak böyle düşünenleri şaşırttılar. Bir emperyalist bloğa karşı başka bir emperyalist bloğa yaslanarak imparatorluğu kurtarabileceklerini sanmışlardı. Enver Paşa kliği, Almanya'nın gücüne ve Pantürkist, Panislâmist politikalarının getirisine güvenen bir kumarbaz gibi davranacaktır. Dünya savaşı gibi emperyalist bir paylaşım savaşında yağlı bir but gözüyle bakılan bir ülkenin işi olmaması, aksine dikkatini emperyalist bir saldırı halinde kendi ülkesini nasıl savunacağı üzerinde toplaması gerekirdi. Sadece geniş topraklar kaybetmekle kalmayıp, birkaç milyon insanı kurban verdikten sonra ülkeyi işgâlcilere ve saraya emanet ederek yurtdışına kaçmak, olabileceklerin en kötüsüydü.

"Anadolu, toplam nüfusunun beşte birini, erkek nüfusun dörtte birini, silâh altına alınabilecek nüfusun üçte birini yitirdi. Nüfus 12 milyon iken, 10 milyonun altına düştü."⁵¹

İttihat ve Terakki yönetimi, savaşın arifesinde Yunanistan'a nüfus mübadelesi teklifinde bulundu, ama cevabını bile beklemeden "etnik temizlik" hareketine girişti. Teşkilat-ı Mahsusa elemanları, Rum köylerini basarak gençleri angarya işi yapan Amele Taburları'nda topladılar ve birçoğunun da ölümüne sebep oldular. 1914 yılında 100 binden fazla Rum'un Yunanistan'a sığındığı sanılmaktadır. Sonraki yıllardaysa Askerî bahanelerle Anadolu'nun birçok kentindeki Rumlar mallarını mülklerini alamadan sürüldüler. Büyük işkence ve kayıplara maruz bırakıldılar.

Asıl "etnik temizlik" Enver Paşa, Sadrazam Sait Halim Paşa ve Sultan V. Mehmet Reşat imzasıyla çıkarılan 27 Mayıs 1915 tarihli kötü ünlü Tehcir Kanunu'nun, savaş bölgesindeki bütün Ermenile-

⁵¹ Larcher'den aktaran Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, Üçüncü Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 929.

rin Suriye çöllerine yerleştirilmesini öngörmesi ile başladı. İttihatçılar eliyle yukarıdan örgütlenen bu soykırım girişiminde Osmanlı yurttaşı 600.000 ile 800.000 arasında Ermeni'nin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir.⁵² Halen tartışma konusu olan bu rakamların daha altta ya da üstte olması, çoluk çocuk demeden askerler ve özel görevlilerce öldürülen, kimi açlıktan ve hastalıktan yollarda kırılan böyle bir insanlık trajedisinin esasını değiştirmez.⁵³

Enver Paşa Müslüman-Türk halka karşı daha merhametli değildi. Alman emperyalizminin ve Türk militarizminin çıkarları uğruna orduyu kurbanlık koyun gibi Sarıkamış Dağları'na sürdü. 90 bin civarında askeri eksi 39 derecede ve bir metre karda ölmeye terk etti. Soğuğa dayanabilenler de açlık ve salgın hastalıklardan kırıldılar.

İttihatçıların gündemlerinin başında Anadolu'nun ve sermayenin Türkleştirilmesi vardı. Hıristiyan burjuvaların ellerinde ne varsa Türklerin eline geçirmeye karar vermişlerdi. Arkasını Kemalistlerin getirecekleri bu el değiştirmeyi olabilecek en kanlı, en vahşi tarzda gerçekleştirdiler. Gerçi, ulusal mücadelelerinde meşru sınırların dışına çıkarak, İngilizlerin ve Çarlık Rusya'sının kendilerini maşa olarak kullanmalarına izin veren Ermeni milliyetçileri de, o kadar masum sayılmazlar. Ancak hiçbir gerekçe Ermeni halkını gaddarca katledenlerin savaş ve insanlık suçlarını haklı göstermeye yetmez. Ermeni katliamı ya da soykırımı, her ne denirse densin, uzun vadeli çıkarları gözünü döndürmüş İttihatçı burjuvazinin alnına kazınmış kara bir lekedir. Bu kanlı olayın Türk sermayesinin palazlanmasıyla sonuçlanması fazla söze hacet bırakmaz. Sermaye sadece Avrupa'da değil, Türkiye'de de, *"tepeden turnağa her gözeneğinden kan ve pislik damlayarak"* (Marx) dünyaya gelmiştir.

⁵² Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 170.

⁵³ Eric J. Hobsbawm bu konuda şunları söylüyor: "...kitle halinde kovma, hattâ jenosid ilk kez I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Avrupa'nın güney ucunda, Türklerin 1915'te Ermenileri kitle halinde yok etmeye koyulmaları ve 1912 Yunan-Türk Savaşı'ndan sonra, 1,3-1,5 milyon Rum'un Homeros devrinden beri yaşadıkları Küçük Asya'dan kovulmalarıyla görünmeye başlamıştı." Buna şu dipnotu düşüyor: "Haksızlık etmemek açısından Yunanlıların da 400.000 Türkü kovdukları atlanmamalıdır." (1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 160).

Dünyaya geç ve eksikli gelmiş Türk burjuvazisi savaş ortamını kısa yoldan vurgun fırsatı olarak değerlendirmiştir. 1908 ertesinde çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu işçileri yerli-yabancı bütün sermayeye peşkeş çekmişti. “Millî İktisat” politikasının uygulamaya geçirilmesiyle rota değişti: Hristiyan burjuvazinin kanalları tıkanırken, cı-lız Türk sermayesine kan pompalayacak yeni kanallar açıldı. Hedef, egemen sermayenin etnik bileşimini Türkler lehine değiştirmektir.

Kapitülasyonların kaldırılması, para çıkarma yetkisinin yabancı sermayeye ait Osmanlı Bankası’ndan alınması, borç ödemelerinin durdurulması, korumacı gümrük sistemi kurulması, emperyalist merkezlerin şimşeklerini İttihatçıların üzerine çekmiştir. Buna yalnız İngiltere-Fransa bloğu değil, müttefiki Almanya bile tepki göstermiştir. Gerek savaş nedeniyle İngiltere ve Fransa’nın Türkiye’yi sömüremez duruma gelmeleri, gerek ücretlerin düşüklüğü ve yabancı sermaye üzerindeki kısıtlamalar sermaye birikimi üzerinde kamçı etkisi yaratmıştır. “Millî İktisat” politikası kapsamında 1913’te çıkarılan Sanayi Teşvik Kanunuyla Türk sanayicilere bedava arsa, makineler, gümrük muafiyeti ve taksitli vergi imkânı tanınmıştır.⁵⁴ Bu imkânlardan yararlananlar Anadolu’da birçok şeker, kâğıt ve tekstil fabrikaları kurmuşlardır. Yine, Anadolu kentlerinde kurulan millî bankalar gayrimüslimlerin tekelindeki bankerlik ve sarraflığın adım adım Türklere geçmesini sağlayacaktır.⁵⁵ Büyük sermayeyi geliştirmeye yönelik İtibar-ı Millî Bankası yanında, Adapazarı, Karaman, Kayseri, Aydın ve Manisa gibi illerde mahalli bankalar kurulmuştur.

1909–1913 yılları arasında Osmanlı toprakları üzerinde kurulan anonim şirket sayısı 51’ken, 1914–1918 arasında bu sayı 88’e yükseldi.⁵⁶ İstanbul’un iâşesinden sorumlu İttihatçı önderlerden Kara Kemal bile cemiyet adına bakkallar ve Anadolu tüccarlarıyla ortaklık eden üç şirket kuracaktır. Doğan Avcıoğlu, parti mensuplarının İstanbul, İzmir ve öteki ticaret bölgelerinde peş peşe anonim şirket-

⁵⁴ Kurt Steinhaus, Atatürk Devrimi Sosyolojisi, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 70.

⁵⁵ Zafer Toprak, İttihat Terakki ve Cihan Harbi, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 79.

⁵⁶ Kurt Steinhaus, a.g.e., s. 70.

ler, kooperatifler, banka ve acentelikler açtıklarını yazmıştır. Türkler arasında bir gecede zengin olanlar görülmüştür.⁵⁷ Sadrazam Talat Paşa şu itirafta bulunur: “Bundan önceki bütün savaşlarda savaş servete dönüştüren gayr-i Müslimler olmuştu. Savaştan zengin olmanın sırası şimdi Türklere gelmiştir.”⁵⁸ Hikmet Kıvılcımlı, toplam şirket sermayesi içindeki yerli oranının 1918’de yüzde 38’e yükseldiğini tespit etmiştir.⁵⁹

Savaş koşulları demek ticarî vurgun, rüşvet, karaborsa, çalıp çırpma ortamı demekti. Türk ve Kürt köylü ve işçiler savaş cephelelerinde helâk olurlarken, Türk tüccarlar, eşraf, bunun için görevlerinden istifa eden asker-sivil bürokratlar hiçbir fırsatı kaçırmadılar, ülkelerini terk etmeye zorlanan Ermeni ve Rumların mal ve mülklerini ucuza, hattâ bedavaya kapattılar. Böylece, sermaye, zor yoluyla el değiştirdi. Evrensel sermayenin muteber “ilkel birikim” yollarından biri de buydu.

Millî İktisat, Millî Tüccar politikaları, Türk ticaret burjuvazisinin toyluktan sıyrılmasını, kısmen de olsa Hristiyan kompradorların mirasına konarak semirmesini ve saflarını genişletmesini sağladı. Batı burjuvazisinin üç-dört asırda yaptığını on yıllara sığdırmaya kalkışmak, sadece Ermenilere ve Rumlara değil, savaşın ve dizginsiz enflasyonunun yükünü sırtında taşıyan Türk, Arap, Kürt ve diğer azınlık halklara da pahalıya mal oldu. Türk burjuvazisi, hem devrimi, hem de savaş kimin için yaptığını bundan daha iyi gösteremezdi. Savaş koşullarının bütün çıplaklığıyla ortaya çıkardığı dünya siyaset sahnesine kan-revan içinde geliyor olmak umurunda bile değildi.

Enver, Talat ve Cemal Paşalar’dan oluşan “Trimvura”, güya dünyadaki Müslümanları ve Türkleri de arkasına takarak “Hasta Adam”ı kurtaracaktı. Kendilerini bile kurtaramadılar, akıntıya kürek çektikleriyle kaldılar. Elleri ne imparatorluk kaldı, ne de peşlelerinden giden oldu. Ayakları yere basacak bir ulus-devletin ve kapitalizmin yolunu açtıklarıyla kaldılar.

⁵⁷ A..g.e., s. 70.

⁵⁸ Adnan Gül, “Türkiye’nin Millî Ekonomik Sürece Geçiş Şartları ve Millî Burjuvazinin Teşekkülü”, Yeni Türkiye Dergisi C.23-24, Yeni Türkiye Medya Yayınları, Ankara, 1998, s. 401.

⁵⁹ Aktaran Sina Akşın, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitapevi, 1987, İstanbul, s.279.

II

1919-1923 BURJUVA DEVRİMİ ve KEMALİZMİN ANLAMI

Ulusal Mücadele ve Mustafa Kemal

Her halkın karakteri yabancı boyunduruktan kurtuluşla gelişir.

K. Marx

Hindistan'ı nasıl aldıydı tüysüz İskender?

Tek başına mı aldıydı orayı?

Nasıl yendiydi Galyalılar'ı Sezar?

Bir aşçı olsun yok muydu yanında onun?

Kitapların her sayfasında bir zafer yazılı.

Ama pişiren kimler zafer aşını?

Her adımda fırt demiş fırlamış bir büyük adam.

Ama ödeyen kimler harcanan paraları?

İşte bir sürü olay sana

Ve bir sürü soru.

B.Brecht

Osmanlı Devleti, dünya savaşında yenik düşüp İttihat ve Terakki yöneticileri yurtdışına kaçınca, iktidar İngiliz-Fransız emperyalizminin işbirlikçilerinin kucağına düştü. Mondros Mütarekesi'nden (1918) sonra tahta yeni geçmiş Mehmet Vahdettin'in güdümündeki Tevfik Paşa ve Damat Ferit hükümetleri, işgâlcî güçlere karşı çıkmadılar. Padişah, İngiliz himayesinde kalınırsa Arabistan dâhil imparatorluk topraklarını kurtarabileceği hayali kuruyor, ama daha ziyade bunu işbirlikçiliğine kılıf yapıyordu.¹ Ancak Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının ardından işgâlcilerin kuklası durumuna düşünce Anadolu üzerindeki itibarı da iyice zayıflayacaktır. İstanbul'dan umudunu kesen ve istilâcılara boyun eğmek istemeyen Anadolu halkı ise, kendi

¹ Halil İnalcık, Osmanlı ve Modern Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 162.

imkânlarıyla direniyordu. İtilaf güçleri, İstanbul meclisini (Meclis-i Mebusan) bastıktan ve alternatif bir meclis kurulduktan sonra Ankara, ulusal direnişin merkezi oldu. Bundan böyle ulusal kurtuluş hareketinin meşru temsilcisi TBMM, önderi ise ordu üzerindeki manevî etkisi ve teşkilâtçı kişiliğiyle dikkati çeken Osmanlı paşası Mustafa Kemal olacaktır.

Gelgelelim, resmî tarih, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışını, Athena'nın silâhıyla Zeus'un kafasından çıkivermesi gibi, tek kişilik bir proje olarak resmeder. Buna karşılık, Anadolu'ya tam yetkili ordu müfettişi olarak gönderilmesi üzerinde pek durulmaz. Sovyet tarihçi Novıçev, Samsun'a çıkıştaki asıl maksadın ulusal direnişi yatıştırmak, en azından denetim altına almak olduğunu yazar.² Monarşi karşıtı Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtikten sonra padişaha bağlı kalmamasında anlaşılmayacak bir şey yoktur. Ancak, "Başbakan Damat Ferit'in ve işgâlcî İngiliz komutanların onayıyla yapılan bu görevlendirme"nin gündeminde, "Kars Şura Hükümeti", "Doğu Ordusu komutanlarının silâhları işgâl kuvvetlerinin teslim etmek yerine, rezistansçılara verdikleri haberlerini araştırmak" ve "mukavemet merkezlerini dağıtmak" gibi maddeler olduğu da bilinmektedir.³ 19 Mayıs 1919'dan önce Trakya'dan Batı Anadolu'ya, Kuzeydoğu Anadolu'dan Kürdistan'a kadar birçok ilde cemiyetler ve Kuvayı Millî çeteleri örgütlenmiş, kongreler toplanmıştı.⁴ Rus birlikleri çekilince Kars yöresinde yerel iktidar organları kurulmuştu. Bunların derinliğini ölçmek zor, fakat kesin olan bir şey varsa, o da Bolşevizm sempatisinin Anadolu'da gittikçe arttığıdır. Rusya'nın yeni düzeni Anadolu halkları, aydınlar ve askerler üzerinde büyük bir sempati ve moral etki yaratmıştır. Yine de direnişin esas öncülerinin, gerektiğinde Bolşevik görüntüsü vermekten geri durmayan eski İttihatçı kadrolar ve eşraf olduğunu göz ardı etme-

² Yalçın Küçük, Türkiye Üzerine Tezler, C.II, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1984, s.709.

³ Yalçın Küçük, Sırlar, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s. 53.

⁴ Bülent Tanör, "Türk Kurtuluş Savaşı literatüründe, Mondros Mütarekesi ile TBMM'nin açılışı arasında geçen 17 aylık zamana 'Kongreler' dönemi denir" dediği bu ara dönemi, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları adlı kitabında ayrıntılı olarak anlatır. Afa Yayınları, İstanbul, 1992, s.17.

mek gerekiyor. Mustafa Kemal'e gelince, Anadolu'ya geçtikten sonra yetkisi ve eski ilişkileri dışında fazla gücü olmamasına rağmen, kısa bir zaman aralığı içinde bu kesimleri kendi etrafında birleştirecek ve yerel dinamikleri kendine bağlamayı başaracaktır.

"Bu ilk aşamada Mustafa Kemal Paşa ve çevresinin Anadolu'ya yayılmış direniş gruplarının hareketlerini dayandırdığı türden herhangi bir örgütü yoktu... başkalarının yetki ve güçlerini kullanarak gelişmiş ve eylem içinde kendi dayanaklarını oluşturmuştur... değişik kademelerde kumandanlar aracılığıyla ordunun desteğini sağlamış, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Müdafa-i Hukuk cemiyetlerini tek bir çatı altında toplamaya yönelik bir kurumsallaşma sayesinde halkın ve eşrafın desteğini almayı başarmıştır."⁵

Her iyi şeyi Mustafa Kemal'e mal etme alışkanlığındaki resmî tarih, halkın ulusal direnişin başlamasında payı gibi, kadrolarının çoğunun İttihatçılardan devşirdiğini, ama süreç içerisinde ikisine de dirsek çevirdiğini saklar. Cemiyetin henüz dağılmamış mahalli örgütlerinin, özellikle Anadolu'daki Karakol kadrolarının ulusal direnişin örgütlenmesinde aktif rol oynadıkları bir gerçek. Eğer onlara dayanmasa Mustafa Kemal ne önderliğini kabul ettirebilir, ne de o kadar kısa bir süre içinde hazırlıklarını tamamlayabilirdi. Bu bakımdan, birçok tarihçinin üzerinde birleştiği, "İttihatçıların savaşı da, Millî Mücadele de aslında bir bütündür" (Zafer Toprak) görüşü yabana atılmamalıdır. 1908 ve 1919-1923'ü, tek bir devrimci sürecin birbirlerini izleyen ayrı, ama alt aşamaları olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu söylediklerimiz, bağımsızlığın kazanılıp cumhuriyetin kurulmasında Mustafa Kemal'in karizmatik kişiliğini, strateji ve taktik ustalığını küçümsemek anlamına gelmez. Eski Osmanlı paşalarıyla birlikte, İtilaf devletlerinin felce uğrattığı orduyu adım adım toparlamayı başarmıştır. Hegemonya mücadelesinde her yol ve yöntemi kullanacak, ama meşru zeminde görünmeye, direnişi meclis çatısından yönetmeye özen gösterecektir. Bununla birlikte, ulusal mücadeleye önderlik eden şahsiyetin başarısında, yetenekleri kadar, dış ve iç koşulların sunduğu imkânlar, tutuşmaya hazır devrimci ortam ve

⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin'den aktaran Ahmet Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.59.

hasımlarının zayıflıkları da rol oynamıştır. İttihatçı liderlerin kaçışıyla doğan boşluk, padişah ve yandaşlarının konumunu ne kadar güçlendirdiyse, işgâlcilere teslim olması ve kıskırttığı gerici isyanlar da o kadar zayıflatmıştır. Bu itibar kaybı, muhafazakâr kesimler karşısında Mustafa Kemal'i güçlendirmiş, 1908'in tamamlanamamış girişimleri dışında, yazılı-çizili bir programı ya da hazır bir ulusal-demokratik açılım projesi olmadığı halde işini kolaylaştırmıştır.

Dolayısıyla, Mustafa Kemal'in gücünü 31 Mart Ayaklanması, Trablusgarp ve Çanakkale Savaşları esnasındaki olağanüstü kahramanlıklarından aldığı, 19 Mayıs 1919 tarihinde mücadeleye sıfırdan başladığı ve kendi adıyla anılan devrimi tek başına kotardığı söylemi yersizdir. Bunlar tarih yazılırken abartılmış olgulardır. Evveliyatında son yüzyıllık değişim ve dönüşüm hareketi birikiminin yattığı kimse için sır değildir. Sözü çok edilen "Atatürk Devrimleri"nin kökleri I. Meşrutiyet'e, hattâ Tanzimat'a kadar uzanır. 19. yüzyılda başlayan Osmanlı modernleşme süreci asıl sıçramasını 1908 Devrimi'yle yapmıştır. Kemalistler ne kadar reddi miras ederse etsinler, açılmış bir yoldan ilerleyerek başarı kazandıklarının üstünü örtemezler. Bazılarının iddia ettiği gibi, ilk burjuva devrimi Osmanlı'nın kendisiyle birlikte mezara gömülmüş değildir. Savaştan sonra İttihatçı önderliğin iflası üzerine sonuçlanmamış burjuva devrimi, ulusal kurtuluş hareketi olarak yoluna devam etmiş, Anadolu'daki yabancı işgâlini kaldırma ve Batı tipi bir ulusal devlet kurma mücadelesine dönüşmüştür.

Kemalist tarih yazımı bu devamlılığı, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında inkâr etmiştir. İttihatçı geçmişin örtbas edilmesi ve itibarsızlaştırılması, hattâ bunun Türklerin Osmanlı geçmişlerinin inkârına kadar vardırılması, böylesi meşruiyet değiştirme dönemlerinde sıkça görülen bir aşırılıktır. Resmî söylemde adı "II. Meşrutiyet" konulmuş 1908 Devrimi'nin, "I. Meşrutiyet"le nümerik olarak ilişkilendirilip, Cumhuriyetin kuruluşuyla ilişkilendirilmemesi açık bir göstergedir. Osmanlı devletinin çöküşünün ve Ermeni katliamının faturasının yurtdışına kaçan İttihatçılara kesilmesi, hem tarihi "leke"yi silme, hem de dizginlerin elde tutulması adına akıllıca olduğu kabul edilebilir. Ama Kemalist tarih yazımının, tarihi kendisiyle başlatmak, 1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıkışını milat almak gibi bir kusuru da vardır.

Ulusal Mücadelede Hegemonya Kavgası

Atatürk, Karl Marx'ın mezhebini yürütmeye yarayabilecek tek söz bırakmamıştır. Atatürk kanun ve devlet otoritecisi idi. Onlara karşı gelenlere nasıl davrandığını da devrinin tarihi gösterir.

F. R. Atay

1

İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan kuvvetlerinin Anadolu'nun kıyı bölgelerini işgâl etmeleri –bölüneni yeniden bölen Sevr'le aleniyet kazandığı üzere–, Türkleri İstanbul, iç ve Kuzey Batı Anadolu'ya hapsedmeye yönelik bir kuşatma girişimidir. İmparatorluk geçmişi-ne sahip bir ülke tarihinde ilk kez doğrudan sömürgeleşme tehdidiyle karşı karşıya kalmaktaydı. Saray, kendinden bekleneni yapıp, sırtını işgâlin arkasındaki emperyalist güçlere yasladı.⁶ İşbirlikçi İstanbul burjuvazisi yeni statüden memnundu. Halk kitleleri, tüccarlar, toprak sahipleri, asker ve sivil bürokratlar ise hoşnutsuz ve öfkeliydiler. Üst sınıfların emperyalistlere karşı uzlaşmaz bir tavırları yok-

⁶ İslâmcı muhafazakârlara göreyse Mustafa Kemal'i Kurtuluş Savaşını başlatması için Anadolu'ya yollayan Sultan Vahdettin'dir. Oysa ki sadece İttihatçıları değil onların devamı olarak gördüğü Kemalistleri de düşman ilân etmiş, İngilizlerle sırtını dayayarak malum gerici isyanları kışkırtmıştır. Necip Fazıl Kısakürek'in "Vatan Haini Değil Büyük Vatan Dostu Vahididdün" diye kitap yazması halifenin büyük ayıbını örtmek içindir.

tu, aralarında bağımsızlıkçılar kadar, mandacılar, İngilizciler, Amerikancılar da vardı. Asıl korkuları Rum ve Ermeniler vasıtasıyla gelebilecek misillemelerdi. Öte yandan, İmparatorluk topraklarını koruma imkânsızlığı Türk milliyetçiliğinin ayaklarının yere değmesini sağlamış, Misak-ı Millî talebi genel kabul görmüştü. Anadolu merkezli bağımsız bir ulusal devlet kurma fikri, “millî burjuvazi” nezdinde ideal kurtarıcı şemsiye olarak kabul görmekteydi.⁷

Türk devleti tek hamlede kurulmadı, cumhuriyetten önce ulusal kurtuluş aşamasından (1919-1922) geçildi. Devrimin bu aşamasını belirleyen en önemli özelliklerden biri siyasî güçler arasındaki hegemonya rekabetidir. Tarih kitaplarında “millî birlik ve beraberlik” efsaneleriyle süslenen bu dönem, saray ve yandaşlarına, İttihatçılara, Ethemcilere, Kuvayı Milliye çetelerine, komünistlere ve Kürtlere karşı yürütülen yoğun mücadelelerle geçmiştir. Kemalist burjuvazi, hegemonyasını kabul ettirmek ve iktidarı elde tutmak için hem sağına, hem de soluna karşı savaşmıştır. Dolayısıyla, Kemalistlerin millî mücadeleye herkesi katmak, bağımsızlık hedefi doğrultusunda mücadele potansiyeli taşıyan bütün güçleri birleştirmek için azamî çaba gösterdikleri ve milletin yekvücut olduğu iddiası bir safsatadır. Bu, imajı yaratan kendileridir. Mustafa Kemal’i ulusal mücadelenin “birleştirici” muzaffer komutanı olarak Olimpos’a yerleştirmek için böyle bir hava verilmesi gerekiyordu. Kemalist burjuvazinin hegemonyasını nasıl kurduğu, bugün bile aydınlatılmış değildir. Bilinen tek şey, hiçbir şeyin ders kitaplarında yazdığı gibi, pürüzsüz ve sorunsuz bir yol izlemediğidir.

Benzer bir tarzda, resmî tarih, ezeli düşman Çarlık Rusya’sını İtilaf devletlerinden kopararak dost ve güvenilir bir müttefik haline getiren Ekim Sosyalist Devrimi’nin bağımsızlık mücadelesine yaptığı katkıyı olabildiğince küçük göstermeye çalışmıştır. Eğer dünyanın dengelerini değiştiren bu devrim gerçekleşmeseydi, Çarlık mütte-

⁷ Sınıf özelliği itibarıyla bu sıfatı hak eden tutarlı bir “millî burjuvazi” yoktur. Burada kastedilen konjonktürün “millî” davranmaya zorladığı, gayrimüslim burjuvaziye kıyasla emperyalizmle bağları daha zayıf, çıkarları sömürgecilik ve yabancı sermayeye bonkörce tanınmış imtiyazlara karşı durmayı gerektiren Türk ticaret sermayesidir. Bu kesim emperyalistlerle ilişkiye değil, bunun yabancıların ve Müslüman olmayanların tekelinde olmasına karşıdır.

fikleriyle yaptığı gizli anlaşmalar uyarınca Anadolu'nun Doğusundan Karadeniz ve Marmara kıyılarına, hattâ İstanbul ve Trakya'ya kadar geniş bir şeridi (İngiliz engelini aşabilirse tabîî) ilhak edecekti, en azından bunu deneyecekti. Devrim hükümeti bu riski ortadan kaldırmakla kalmadı, Türkiye'den toprak istemediğini açıkça deklar etti. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan yerel Sovyet güçleri yerine İngiliz kuklalarının eline geçseydi, Türkiye her yanından kuşatılmış olacaktı. Sovyet varlığı, İngiliz birliklerinin Kafkasya'yı ele geçirmesini ve Türkiye'yi kısıp alması tehlikesini ortadan kaldırmıştır. 1922 Ağustos'unda Türk ordusu kuvvetini tek cephede toplayıp var gücüyle İşgâlcı Yunan birliklerine saldırabilmesini, arkasını güvende hissetmesini sağlayan Bolşeviklere borçludur. Ankara-Moskova yakınlaşması Orta Doğu güç dengesini kökten değiştirmiştir. Ortak düşman emperyalizm iki ülkenin kaderini birleştiren bir sosyalizm, diğeri millî bağımsızlık için sırt sırta verebilmişlerdir. Türkiye'nin başarısında Sovyetler Birliği'nin varlığının ve diplomatik, moral, maddî ve Askerî desteğinin birinci dereceden önemi vardır. Ulusal kurtuluş hareketinin zaferinde dünyanın gidişatındaki bu değişimin payı önemlidir. Kaldı ki İngiltere, karşısında Sovyet Rusya gibi bir baş düşman dururken, Türkiye'yle son kozunu paylaşmaya dek boğazlaşmak istemeyecekti.

Baş dönersek, Mustafa Kemal'in liderliğini kabul ettirmesi, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin toplanması, Kuva-yi Milliye'nin ve Müdafai Hukuk Cemiyetleri'nin merkezileştirilmeleri gibi dolambaçlı bir yol izlemiştir. Bu adımlar ulusal direnişi, kendi denetimine almasını ve önderliğini kabul ettirmesini sağlamıştır. Ancak TBMM içindeki ve dışındaki hegemonya mücadelesi bu kadarla sınırlı değildir. Mustafa Kemal, bir yandan İstanbul ve Anadolu'da, aralarında Kara Kemal gibi elebaşları da bulunan İttihatçıları kendi etrafında birleştirirken, öte yandan Sovyet cumhuriyetlerinde önderliği kapmak için fırsat kollayan İttihatçı elebaşları ne yapıp yapıp ülkeden uzak tutmaya çalışmıştır. İstanbul ile Ankara arasındaki iktidar kavgasıysa hız kesmeden sürüyordu. Sivas Kongresi'nin ardından Adapazarı, Düzce, Bolu, Balıkesir, Gerede, Konya, Yozgat, Tokat ve daha başka birçok yerde isyanlar çıkartılmıştı. Ardında işbirlikçi saray çevresi, dinci gericiler, hilafetçiler, iş-

birlikçi mütegalibenin bulunduğu gerici isyanlar, kurtuluş savaşını sabote etmeye yönelikti. Ordu henüz toparlanmadığından, bunların çoğu Çerkes Ethem'in Kuva-yi Seyyare'si sayesinde bastırılmıştır. Yani, Mustafa Kemal'in Kuva-yi Milliye çetelerini dağıtıp, bir an evvel düzenli orduya geçmeye çalışması nedensiz değildi.

1920 yazı bitiminden 1921 yılının ilk çeyreğine uzanan süreç, Kemalistlerin dış politikada Sovyetler Birliği'yle işbirliğini en aza indirip İngilizlerle temasa geçtikleri, içteyse muhafazakârlara yaslanarak köylü hareketinden komünist partiye ve meclis içindeki sosyalistlere kadar solun tümünden tasfiyesine giriştikleri keskin bir virajdır.

Kürtlere karşı birlikten yana olanları meclis çatısı altına alma, karşı çıkanlarıysa sindirme politikası izlenmiştir. Mesela, 1921 Haziran'ındaki Koçgiri İsyanı vakit geçirilmeksizin bastırılacaktır. Ardından hem İşgâlcı Yunan birlikleriyle savaşmış, hem de iç isyanları bastırmakta büyük başarılar göstermiş Kuva-yi Seyyare komutanı Çerkes Ethem ve Yeşil Ordu'nun defterinin dürülmesi gündeme gelmiştir. Ankara Hükümeti'nin bir kuklası olmayan Çerkes Ethem'in Yozgat ayaklanmasını bastırdıktan sonra Yeşil Ordu'ya katılması Mustafa Kemal'i tedirgin etmişti. Mesele, Ethem'in eşraf-mütegalibeyi rahatsız eden eylemleri gibi gösterilmek isteniyordu, ama asıl sebep bu değildi. Ankara, içinde bir Bolşevik taburunun da bulunduğu Kuva-yi Seyyare ile Bolşeviklik propagandasının serbest bıraktığı Yeşil Ordu arasındaki organik bağı tehlikeli bulmuş ve harekete geçmiştir.

Bazı tarihçilerin "İttihatçılarla Anadolu'daki sol unsurların ittifakı", bazılarının ise Kemalistlerin kurdukları ama denetimini kaçırdıkları bir örgütlenme olarak tanımladıkları Yeşil Ordu, yeterince açıklık kazanmış bir konu değildir. İlegal olmasına rağmen genel merkezinde kimi özel olarak görevlendirilmiş, kimi zıt görüşlere mensup milletvekilleri bulunuyordu. Yine de, tutarlı bir önderliği ve ideolojisi olmadığı kabul edilse bile, alt tabakadan köylülerin çıkarlarını temsil eden yurtsever bir örgüt olduğu konusunda yaygın bir kanaat vardır. Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi (1908-1965) adlı kitabın yazarı D. Şişmanov ve A. D. Novıçev, Yeşil Ordu'nun "köylülerin çıkarını yansıttığı" ve "Kemalistlere düşman" olduğu konusun-

da tereddütsüz görünürler.⁸ Kemalistler, Bolşevizm sempatisini İslâmiyetle bağdaştırmaya çalışan Yeşil Ordu kadar, bu sempatinin meclis dâhil tüm Anadolu'ya yayılmış olmasından da rahatsızdı.⁹ Yeşil Ordu'ya katılan Kuva-yi Seyyare komutanı Çerkes Ethem'in cemiyete silâhlı örgüt niteliği kazandırması Kemalist cepheyi ürkütmüş ve ilişkileri alabildiğine germiştir.¹⁰

“Mustafa Kemal daha önce kurulmasına izin verdiği YOC'nin kapatılmasını neden istemiştir? Bu tarihler düzenli ordunun henüz tam olarak oluşturulamadığı, Ethem'in gayri nizami kuvvetlerinin tek silâhlı güç olduğu günlerdir. Kuva-yi Seyyare'nin komutanı Ethem'in de YOC'ye üye olmasıyla teşkilât, silâhlı bir güce ulaşmaktadır. Bolşevik faaliyetlere artık göz yummana kararı alındığı günlerde, kapatılmasına karar verilen ilk teşkilât, Yeşil Ordu Cemiyeti olmuştur. Üstelik Mustafa Kemal'e yönelik eleştirilerin yer aldığı beyannamelerin Kuva-yi Seyyare'ye tam da bu sırada dağıtılması, yaraya tuz basmış olmalıdır.”¹¹

Hem silâhlı, hem de gücünü köylülükten alan bu örgütü, önünde ciddî bir engel olarak gören Mustafa Kemal, paşaların ve meclisteki eşraf-mütegalibenin desteğini alarak Çerkes Ethem'e kumpas kurmuş, onun ulusal güçlerle kıran kırana bir silâhlı çatışmaya girmek istemediğini anlayınca da köşeye sıkıştırıp Yunan kuvvetlerine sığınmaya zorlamıştır. Böylelikle, Kemalist cephe, solunda yakın

⁸ Aktaran Yalçın Küçük, Türkiye Üzerine Tezler, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1984, C.II, s. 713.

⁹ Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar adlı çalışma bu etkiyi her yönüyle yansıtmaktadır: “Bu çalışmada ele alınan dönemin, özellikle 1919–21 yılları boyunca, belirgin bir karakteristiği de Bolşevikliğin prestiji en yüksek siyasî akım olarak görünmesidir.” Uygur Kocabaşoğlu-Metin Berge, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1994, s. 245.

¹⁰ Kemalist tarih yazımı, Çerkes Ethem olayını düzenli orduya karşı çıkışla sınırlamakla kalmaz, küçük bir pürüz gibi gösterir. Oysa gerçek hiç de öyle değildir: “Çerkes Ethem, düzenli orduya karşı çıkınca, düzenli ordunun zamanının geldiğine inanan önderle çatışması kaçınılmazdır. Ancak, yiğitliklerinin yanında, elindeki güç de o dönemin en önemli gücüdür. Kuva-yi Seyyare Komutanı Ethem Bey'in buyruğunda, 6.000 silâhlı adam vardır. Ve Batı cephesi, henüz böylesine güçlü bir birliği elinde toplamamıştır.” (Erol Toy, Türk Gerilla Harbi, Giray Yayınları, İstanbul, 1970, s.238).

¹¹ Emel Akal, İştirakuyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 280.

tehlike olarak gördüğü tehlikeli bir “iç düşmanı”nı saf dışı bırakmıştır. Eski İttihatçı, en güçlü milis örgütünün başı, Sovyetlerle bağı olan ve farklı ittifaklar geliştirme imkânına sahip Çerkes Ethem’in tasfiyesi Mustafa Kemal’i rahatlatmıştır. Mustafa Kemal’in eklektik-pragmatik çizgisi karşısında, Ethem’in ne kadar tutarlı ve kararlı bir yol izlediği ayrıca tartışılabilir. Ancak resmî tarihin tarif ettiği gibi ne “Yunan işbirlikçisi bir hain”, ne düzenli ordu istemeyen “dar kafalı bir çeteci”, ne de anti-komünist ve sağ eğilimli biridir. Tasfiye edildikten sonra yazdığı anılarında 1920 yıllarını şöyle anlatır:

“Bolşevizm dünyayı zapt edecektir. Bunu gerekli şekilde kabul edip karşılayacak olursak, millet her halde bahtiyar olacaktır. Bolşeviklik, istikbalimiz için çok yararlı ve verimli olacaktır. Buna emin olunuz. Bolşevizm şimdi yurdumuzu kurtarmakta, gelecekte de insanların hayat ve mutluluğunu koruyacaktır.”¹²

Kuva-yi Milliye çetelerinin dağıtılıp orduya katılmaya zorlanmaları, kurulacak yeni devlet düzeninin en önemli sorununu, daha doğrusu meclisten çok daha önemli olan temel direğini çözmeye yönelikti. Buna direnen Demirci Mehmet Efe’nin çetesi bile köşeye sıkıştırılarak bertaraf edilecek ve ordu içinde erimesi sağlanacaktır. Yeşil Ordu, Kuva-yi Seyyare ve Kuva-yi Milliye güçleri de devreden çıkarılınca, köylülüğe orduya katılma seçeneği dışında başka bir yol bırakılmıyordu. Mustafa Kemal’in düzenli ordu meselesi üzerinde yoğunlaşması, burjuvazinin ideolojik, siyasî hegemonyasını sağlam kazığa bağlama ihtiyacından kaynaklanıyordu. Orduyu elinde tutan, iktidarı da elinde tutardı.

Tasfiye hareketinin ulusal mücadelenin orta yerinde, zaferi tehlikeye atacak kritik bir zamanda yapılması buna verilen önemi gösteriyor. Novıçev bunu şöyle değerlendiriyor:

“1921 Ocak ayında Kemalistler İşgâlciler karşısındaki mücadeleyi zayıflatmaktan endişe bile etmeden, köylü ‘Yeşil Ordu’ üzerine taarruz zamanının geldiğine hükmettiler. Böylece köylü çete birliklerinin bulunmasını, köylü hareketinin olmasını, kendileri için başlıca tehlike saydıklarını gösterdiler.”¹³

¹² Aktaran Uygur Kocabaşoğlu-Metin Berge, *Kebikeç Yayınları*, Ankara, 1994, s. 253.

¹³ Aktaran Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, C.II, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 712.

Yeşil Ordu tasfiye edildikten sonra 18 Ekim 1920'de hem Sovyetler Birliği'ne ve Anadolu'daki Bolşevik sempatizanlarına şirin görünmek, hem de Truva atı olarak kullanmak için bizzat Mustafa Kemal'in emriyle resmî TKP kurulmuş, komünist faaliyetler devlet iznine bağlanmıştır. Aslında bu ikinci bir adımdır ve paradoksal şekilde komünistlere karşı başlatılan cadı avının işaretidir.

1920 Eylül'ünde Bakü'de kurulmasının ardından bir an önce Türkiye'ye taşınmak ve Ulusal Kurtuluş Savaşında yer almak isteyen TKP yakın takip altındaydı. Türkistan'da esir Türklerden kurulu bir Kızılordu birliği harekete hazır vaziyette bekletilmekteydi. TKP yönetimi, bir taraftan da Anadolu ve İstanbul'da komünistleri, Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi dağınık parti ve grupları birleştirme kararı almıştı. Bu, Ankara'yı telaşlandırmıştır. Çok yönlü bu hazırlıklar, Anadolu halkı üzerindeki Bolşevizm sempatisi ve dış destekle birleşince, Kemalistler için hiçbir şeyin garanti altında olmadığı koşullarda, âcil tehlike sinyali olarak kaydedilecektir. Sovyetler Birliği'nin ve Komintern'in desteğine sahip Mustafa Suphi, arkadaşlarıyla birlikte mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya gelmek istediğini yazılı olarak haber verince, Ankara'nın düğmeye basması da bunu doğrulamaktadır. Her şeyi iyimser yorumladığı anlaşılan Mustafa Suphi, yalnız kendi gücünü değil, iktidar söz konusu olunca hasımlarının nasıl saldırganlaşabileceklerini de hesaplayamamıştır. BMM'nin çağrılısı olarak yoldaşlarıyla birlikte Türkiye'ye giriş yapıp Kars'ta sahte bir törenle karşılandıktan sonra ardından tertipli saldırılar başlayacaktır. Bakü'ye geri gönderilmek bahanesiyle Trabzon'a yönlendirildiğinde yol üzerinde vahşi saldırılara maruz kalan Mustafa Suphi ve 14 yoldaşı, 1921 yılının 28-29 Ocak gecesinde Trabzon açıklarında boğularak katledilmişlerdir.

Aynı günlerde üyeleri meclis dâhil birçok yerde faaliyet gösteren THİF (*Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası*) mensuplarının da tutuklanmaları, anti-komünist orkestranın nereden yönetildiğini açıkça gösteriyor. THİF, bir süreliğine bakanlık da yapan Tokat Mebusu Nazım Bey ve arkadaşları tarafından kurulmuş yasal sosyalist bir partiydi. Tehlikeli görülünce Mustafa Kemal tarafından kapatılmış, Nazım Bey dâhil kurucuları İstiklal Mahkemelerinde yargılanıp cezalandırılmışlardır.

“Ankara Hükümeti’nin Londra Konferans’ına davet edilmesi ile Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesi, Halk İştirakiyuncuların tutuklanmaya başlamasının aynı tarihe rastlaması tesadüf değildir.”¹⁴

Bağımsızlık mücadelesinin ortasında Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmeleri ile, Yeşil Ordu’nun, Kuva-yi Seyyare’nin, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın (THİF), meclisteki Halk Zümresi’nin, hattâ Kuvayi Milliye çetelerinin dağıtılmalarını, zincirin birbirini tamamlayan halkaları olarak görmek gerekir. Bu, bir yandan Sovyetler Birliği’ne ve komünistlere karşı tavır konusunda Batı dünyasına ve İngilizlere verilmiş bir mesaj, bir teminattır. Diğer yandan, egemen sınıf bloğunun Kemalist, muhafazakâr ve İttihatçı kanatları birleşerek, hegemonyaları önünde engel gördükleri devrimci alternatif savaşı sona ermeden imha etmişlerdir. Kemal Atatürk’ün Mustafa Suphi’ye mesajında söylediği, “dış müdahaleye karşı oluşturulmuş olan siyasî ittifakı bozacak bir siyasî mücadele platformuna izin veremeyiz” sözünü, “Talat ve Enver Paşalara da yazmış ve memleket dâhilinde kendi iktidarına alternatif olacak hiçbir girişime izin vermeyeceğini” tekrarlamış olması, bu konudaki hassasiyetini göstermektedir.¹⁵

Üst üste indirilen bu darbeler sol cenah için Anadolu’nun işgâline halk tepkisiyle başlayan devrimci yükselişi sona erdiren bir yenilgi, Kemalist burjuvazi içinse hegemonyasını güvence altına aldığı bir silkinmedir. Ulusal bağımsızlık mücadelesi sona ermeden komünist ve sol muhalefetin başarı şansı ortadan kaldırılmıştır. Geride devrime Jakoben bir içerik ve itilim kazandıracak bir güç bırakılmamış oluyordu. Geçmiş savaşlarda cepheden cepheye sürülerek yorgun ve bezgin bırakılmış köylülüğün kendi taleplerini yüksek sesle dile getirecek ne takati, ne de örgütü vardır. Orduda artış gösteren firarlar zaten köylülerin Mustafa Kemal’in ardına takılmaya hevesli olmadıklarını gösterir. Demek ki, Kemalist strateji bağımsızlıktan ve devrimden yana olan bütün güçleri birleştirme ve gidebildiğince ile-

¹⁴ Emel Akal, İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.530.

¹⁵ Emel Akal, “Mustafa Suphi”, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce-Sol içinde, C.IX, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.153.

ri gitme üzerine değil, hedeflenen diktatörlüğün önündeki engelleri temizleme üzerine kurulmuş ve bunda başarılı olunmuştur.

Mustafa Kemal'in bundan sonraki gündemi kendi cephesine çekti düzen vermek olacaktır. İlk önce 1921 Mayıs'ında 1. Grup kuruldu. Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu, genellikle paşalara ve devşirme ittihatçılara dayanıyordu. Hedeflerde bir olup kimi konularda ayrı düştüğü, birinci gruba tepki olarak ortaya çıkan, muhafazakârlar kadar liberal eğilimli aydınları da içinde barındıran İkinci Grup'un muhalefet imkânı sınırlanmıştı. Mustafa Kemal, muhaliflerini tasfiye ve etkisizleştirme tavrını sürdürmüş, kendini cumhurbaşkanı ilân ettirdiği yeni meclise (1923 seçimleri) İkinci Grup'tan kimseyi seçtirmemiştir. İlk meclisteki sosyalistler, liberaller, muhafazakârlar çeşitliliği artık geride kalacaktır. Birinci Meclis ulusal mücadeleye katılan güçlerin tümüne temsil hakkı tanıyan, yasama, yürütme ve savaşın yönlendirilmesini çatısı altında birleştiren nispeten liberal bir meclistti. İkinci meclis ise halka önceden verilmiş hakları bile geri almış, Kemalistlerin egemenliğini pekiştirmiş, özellikle de Şeyh Sait İsyanı'ndan (1925) sonra kendine karşı hiçbir muhalefete hayat hakkı tanımamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın sonuna doğru hegemonyanın Kemalist burjuvazide toplanması, devrimin *aşağıdan yukarı* gelişmesinin önünü tıkamıştır. İşçi sınıfını ve köylüleri seferber edecek yeterlilikte önder kadro ve örgütlenmeler olmayınca sosyalist ya da halkçı devrim seçeneği de olmayacaktır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı mı, Türk-Yunan Savaşı mı?

Bolşevikler iç savaşla yok edilemeyince, komşu ülkelerin düşmanlığı ile sıkıştırılmış durumda tutulabilirdi.

Fransız yazarları, Türkiye'yi bir Doğu Polonya'sı olarak düşünmeye başladılar. Gerçekten, Lloyd George'un Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı kullanmasına benzer biçimde, Fransız politikası, Rusya'ya karşı Türkiye'yi kullanma biçimini aldı.

A. Toynbee

Türkiye'nin emperyalizme karşı mücadelesi ya abartılmış, ya da yok sayılmıştır.

Sol Kemalistler, ulusal mücadelenin önderine dünyanın bütün sömürge ve yarı sömürge ülkelere örnek olacak kapsam ve tutarlılıkta ("tam bağımsızlık ilkesi") bir anti-emperyalizm yakıştırırlar. Bunun kanıtı da Mustafa Kemal'in *Nutuk*'taki bir tanınudur:

"Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasî, malî, ekonomik, adlî, askerî, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek manasıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyeti demektir. Biz, bunu temin etmeden barış ve sükûna erişeceğimiz inancında değiliz."

Burada yapılacakların ve yapılmayacakların bir tanımı yapıyor de-

ğildir. Kemalist hareketin dillendirilen tarzda radikal bir projesi olduğu, ulusal bağımsızlık sonrasında emperyalist ülkelerle ilişkilerin çerçevesini buna göre çizdiği asla söylenemez. 1921 yılında söylenmiş bu sözler, SB'ne uzatılmış bir pastan ve İtilaf güçlerine verilmiş bir pozdan daha fazla anlam taşımaz. Siyasî bağımsızlık kazanıldıktan sonra kapitülasyonların kaldırılması, Düyunu Umumiye'ye son verilmesi gibi adımlar atılmıştır. Ama bunun fazla ötesine de geçilmemiştir. Kemalist iktidarlar boyunca yabancı sermayeye güvence verilecek, yeni yatırımlar için davetiye üzerine davetiye çıkarılacaktır. *"Tam bağımsız"* olmak isteyen bir ülke, diğer şeylerin yanında emperyalistlere ait bütün üretim araçlarını, banka ve işletmeleri millileştirmek, sermaye ihracına, eşitsiz ticarî ve siyasî ilişkilere son vermekle yükümlüdür. Türkiye, böyle bir ülke olmak için, yani tutarlı bir anti-emperyalist olmak için anti-kapitalist de olmak zorundaydı. Ama değildi, çünkü dünya kapitalist sistemi içindeydi. Doğrudan sömürgeleşme tehlikesi önlenmiş, siyasî-idarî bağımsızlık kazanılmıştı. Fakat ekonomik ve malî bağımlılık sürüyordu.

Liberal kanat ise tarih yazmaktan Kemalizmin negatifini çıkarmayı, yani onu tersine çevirmeyi anlıyor. İdris Küçükömer'in, *"Kurtuluş Savaşı, anti-emperyalist bir savaş değildir; Yunanlılara karşı bir savaştır"*, saptaması buna tipik bir örnektir.¹⁶ Aynı yolun yolcusu Murat Belge, parçayı bütünden kopararak ustasının arkasından gider: *"Bu savaşta fiilen savaştığımız yalnızca Yunanistan var", "olayın emperyalizmle bağını kurmak da pek mümkün değil"*.¹⁷ Kurtuluş Savaşı'na katılmış bir köylüye sorarsanız, o da "Yunan'la savaştık" diyecektir, çünkü çıplak gözle gördüğü budur. Bu bakış

¹⁶ Açık oturum, İdris Küçükömer, "Atatürk ve Türk Toplumu", Milliyet, 4 Kasım 1973.

¹⁷ Murat Belge, Militarist Modernleşme, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.603-604. Şunlar bile söylenenleri çürütür: "İngiltere Mart ortalarında İtilaf devletlerinden bir birliğin başına geçerek İstanbul'u işgal etti. İtilafçı askerler kente girip Osmanlı polisinin yerini aldılar, sıkıyönetim ilân ettiler ve Meclis-i Mebusan'ı dağıttılar. İşgal ordusu hemen 150 Osmanlı Askeri ve sivil yetkiliyi ve mebuslardan önemli bir kısmını tutuklayıp, bir yıl önce Zagalul ile arkadaşlarının gönderildiği... Malta'ya sürdüler." (David Fromkin, Barışa Son Veren Barış, Sabah Yayınları, İstanbul, 1993, s. 426).

açısı yalnız İslâmcılar, muhafazakârlar ve liberaller tarafından değil, Kürt milliyetçilerince de savunulduğu için üzerinde durulmalıdır.

I. Dünya Savaşı ile Ulusal Kurtuluş Savaşı ayrımı yapılmadan, Sevr ve Lozan antlaşmalarının neyi ifade ettiği saptanmadan doğru bir sonuca varılamaz. Aynı şekilde iddia sahiplerinin başını İngilizlerin çektiği İtilaf devletleri askerlerinin İstanbul'da ne aradıklarını, Osmanlı zabıtasının yerini nasıl alabildiklerini, başka bir ülkenin başkentinde nasıl sıkıyönetim ilân edebildiklerini, Meclis-i Mebusan'ı basıp dağıtma yetkisini kimden aldıklarını, asker-sivil yöneticileri hangi hakla tutukladıklarını veya sürgüne yolladıklarını, Fransızların ve İtalyanların güneyde ne yaptıklarını (vs.) açıklamaları gerekir. Bunları ikna edici bir şekilde açıklayamıyor, her birinin sömürgeleştirici adımlar olduğunu görmek istemiyorlarsa, yapılacak bir şey yoktur.

“...Keyder'in yazdığı gibi; 'I. Dünya Savaşı Türkiye için 1923'te bitti.' Sonradan 'Kurtuluş Savaşı' olarak adlandırılan Millî Mücadele, bir yanıla diplomatik düzeyde I. Dünya Savaşı'nın devamı, diğer yanıla Yunanlılarla sıcak savaş, üçüncü olarak da merkezî Osmanlı bürokrasisi içinde hesaplaşmaydı.”¹⁸

Bunlar doğru değildir. Daha dünya savaşı bitmeden İngiltere, Fransa ve Rusya kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla (İstanbul Antlaşması-1915, Londra Antlaşması-1915, Sykes-Picot Antlaşması-1916 ve St. Jean de Maurienne Antlaşması-1917) Türkiye'yi paylaşmışlardı. Önce anlaşmalarla paylaşılacak yerleri belirlemek, sonra da bunu haritalamak (Sevr Antlaşması) ve parça parça işgâl etmek, ateş olsa cürmü kadar yer yakacak Yunanistan'ın kotaracağı iş değildi. Türkiye'nin 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'yle dünya savaşına son verildiğini ifade eden belgeyi imzalamasıyla *yeni bir süreç* başlamıştır. Osmanlı pay edildikten sonra sıra Türkiye'ye gelmiştir. Yani ikinci defa kurtlar sofrasına yatırılmış ve yeniden emperyalist bir paylaşma konu edilmiştir. Anadolu'nun çeşitli noktalardan işgâle uğraması Türkiye bakımından haksız bir savaşın haklı bir savaşa dönüştüğü kırılma noktasıdır. Türklerle eski hesapları olan ve fırsatı ganimet bilen Yunanistan, İngiltere için kestaneleri ateşten

¹⁸ Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 31.

çıkarmaya yarayan bir maşaydı. Aslında İngiltere'nin planında Ermenistan ayağı da vardı, fakat Sovyetik devrimin gelişmesi "Büyük Ermenistan" projesini devreden çıkardı. Bunun üzerine İtilaf kuvvetlerinin patronu İngiltere, Yunanistan'a ağırlık verdi. Dolayısıyla, Yunan ordusunu Ege kıyılarını işgâle yönlendirirken eski bir gönül borcunu ödemenin değil, kendi projelerinin peşindeydi. Yunan işgâl birlikleri zorlanınca İngiltere'nin bütün sömürgelerden asker talebinde bulunmasını, "*Yunan medeniyetine manevî borçlarını ödemesi*" ile ilişkilendirmek, sallantıdan bağlantı kurmaktır.¹⁹ Emperyalistler, somut maddî çıkarları dururken, iki bin yıl öncesine ait "manevî borçlar" gibi salon diplomasisi dışında bir anlamı olmayan eften püften şeylerle uğraşmazlar. Hindistan'da Müslümanların ve Hinduların tepkisi ve direnişiyle karşılaşan İngiltere, tüm çabalarına karşın sömürgelerden asker toplamayı başaramamıştı.²⁰ Kemalist hareketin Batı Avrupa ve Balkanlar için tehdit olduğunu gerekçe göstererek, Fransa, İtalya ve Balkan ülkelerinden destek istemesi de cevapsız bırakılmıştı. Bunlar ayan beyan ortadayken, Yunanistan'a baş aktör, İngiltere'ye ise figüranlık rolü tanımak fazlasıyla ironiktir.

İçte savaş yükünden bunalmış işçi sınıfının harekete geçmesi İngiliz Hükümeti'ni aşağıdan zorluyordu. Bir taraftan da Fransa Çanakkale'deki birliklerini İstanbul'a alırken, İtalya, Yunan birliklerinin kendi nüfuz bölgesine sarkmasına kızarak geri çekilmişti. İngiltere her biri kendi hesaplarının peşinde koşan müttefiklerine artık söz geçiremiyordu. Türkiye'yle düşmanlaşma yerine, onu Sovyet Rusya'ya karşı kullanmayı daha uygun bulan Fransa'nın Kemalistlerle 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nı imzalayıp geri çekilmesi bir strateji değişikliğine işaret etti. Buna rağmen Yunanistan kozunu elinde tutmaya devam eden Lloyd George, Venizelos aracılığıyla Anadolu'yu parçalama planından vazgeçmeyecektir. Ancak Yunan işgâl birliklerinin peş peşe uğradıkları bozgunlar İngiliz siyasetini krize sokmuştur. Lloyd George Hükümetinin istifa edip, yerini Bo-

¹⁹ Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 603.

²⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 167.

nar Law Hükümetinin almasının asıl nedeni de budur. Sovyet Rusya'ya karşı sertlik yanlısı olan yeni hükümet, Ankara ile uzlaşarak onu baş düşmanından uzaklaştırmak ve Fransa'yı öteleyip ikili sorunları kendi lehine çözmek istemekteydi.

İtilaf devletlerinin Anadolu'daki planlarını neden sonuna kadar uygulamaya çalışmadıklarını Stalin şöyle açıklamıştır:

“Türkiye ile ilgili olarak, emperyalizm başlıca isteklerinin birçoğunu zaten elde etmişti. Türkiye'nin elinden, Suriye, Filistin, Mezopotamya ve emperyalistler için önemli diğer bölgeler alınmıştı. Türkiye şimdi 10-12 milyon nüfuslu küçük bir devlet haline getirildi. Türkiye, emperyalizm için ne önemli bir pazar, ne de tayin edici bir yatırım alanıdır”²¹

İtilaf devletleri arasındaki çelişkiler, baş düşman hanesine yazılmış Sovyetler Birliği'nin giderek öne çıkması, iç politika engelleri, savaş yorgunluğu ve politik kararsızlıklar Kemalistlerin zaferini kolaylaştırmıştır. Onun için, “yedi düveli yendik” türü milliyetçi bölünmeler ne kadar yanlışa, ulusal mücadelenin sığ anti-emperyalizmini görmemek de bir o kadar yanlıştır. Buna rağmen, “*Cumhuriyet rejimi önemi abartılmış bir hükümet darbesi ve otokolonizasyon*” demek, çocukça bir inattan başka bir şey değildir.²²

²¹ (<http://www.sosyalistforum.net/devrim-tarihi/41331-kemalist-bir-devrimcin-de-mumkun-mudur-josef-stalin.html>).

²² Fikret Başkaya, Yediyüz, Ankara, 2007, Özgür Üniversite, s. 198. Bu tarz-daki itirazlar anti-kapitalist olunmadan anti-emperyalist olunamayacağı düz anlayışına dayanır. Proletarya ve sosyalist devrimin bakış açısından tek tutarlı anti-emperyalizm anti-kapitalist anti-emperyalizmdir. Ancak tek anti-emperyalizm bu değildir. Ezilen halklar ve uluslar kapitalizmin tümüne karşı olmadan da anti-emperyalist mücadele yürütebilirler. Aksini iddia edenler emperyalizm çağını, emperyalist sistemin iç çelişkilerini ve “Bütün Ülkelere İşçileri ve Ezilen Halklar Birleşin” sloganının anlamını kavrayamayanlardır. Çağdaş ulusal kurtuluş hareketleri, emperyalizmin karşını olarak 20. yüzyılda çıkmış yeni bir olgudur.

Kemalizm ve Jakobenizm

Devrim dondurulmuştur.

Saint-Just

1

1919–1923, bazı sosyalistler ve Kemalistler tarafından, “*burjuva demokratik devrim*”, “*millî demokratik devrim*”, “*anti-emperyalist halk devrimi*”, “*Halk Devrimi*”, “*Demokratik Devrim*” gibi kavramlarla anılır. Ancak bunlar Kemalist devrim üzerinde aşırı bol bir giysi gibi durmaktadırlar. Çünkü, emperyalizm koşullarında burjuvazi-toprak ağası ittifakının bu adlara layık bir devrim yapması mümkün değildir. Gerçi, bu dönemde de hâlâ burjuva demokratik devrimler olabiliyordu. Mesela başarısız olmasına rağmen 1905 Rus Devrimi böyle bir halk devrimiydi. Yalnız, feodal büyük mülklerin zorlamı, demokratik cumhuriyet ve sekiz saatlik işgünü gibi radikal taleplerle yürütülen 1905’in itici güçlerinin proletarya ve köylüler olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, Türkiye’de böyle bir devrim olmadı, olması için emperyalizm ve feodalizmle uzlaşmayan, Büyük Ekim Devrimi’nin genişlettiği koşul ve imkânlardan yararlanmayı ve solunu kucaklamayı bilen bir devrimci önderlik gerekirdi. Kemalist burjuvaziye, hep Sovyet Rusya’da olup bitenlerin korkusuyla yaşadı. Türkî halkların Sovyetik devrime katılmalarının yaratığı psikozdan kurtulamadı. Bunun Türkiye halklarına bedeli, aşağı-

dan zorlanmamanın da rahatlığıyla sınırlı bir bağımsızlıkla yetinmek ve toprak ağalarının siyasî-iktisadî boyunduruğu altında yaşamaya katlanmak oldu. Yarı feodal yapının temellerine dokunmayan bir devrim nasıl *burjuva demokratik* karakterde olabilecekti ki? Aksini iddia edenler 1923'ün model aldığı söylenen Fransa'ya dönüp bir kez daha bakmak zorundadırlar: "14 Temmuz'u izleyen üç hafta içinde taşra feodalizminin toplumsal yapısı ve kraliyet Fransa'sının dev aygıtı paramparça olmuştu."²³

Yeni Türk devleti, arkaik kurumlar tasfiye edilerek, kapitalist, laik model üzerine kuruldu. Atatürk, modernleşmeden, "çağdaşlaşma, modern medeniyet seviyesine erişme" diye de ifade ettiği Batılılaşmayı anlıyordu. Ama Avrupa'dan istediğini aldı, istemediğine kapıları kapattı. Bu ülkeleri karakterize eden parlamenter sisteme geçilmemesi buna verilebilecek iyi bir örnektir. Varsayalım ki bu, geriye dönüş yanlısı hilafetçi muhafazakârlara karşı alınmış bir önlemdi. Peki, bu yasakların, Kemalist Devrimi monarşiye geri götürmek istemedikleri besbelli, liberallere, İttihatçılara, sola, Alevilere ve aydınlara karşı daha katı uygulanmalarının sebebi neydi? Sözde parlamenter sistem öngörülerek hazırlanmış 1924 Anayasası hak ve özgürlüklere sadece değinip geçiyordu. Üstelik, bunlar bile kâğıt üzerinde kalmış, hiçbir zaman uygulanmamışlardır. Oysa, emperyalizm öncesi Hollanda, İngiliz, Amerikan, Fransız burjuva demokratik devrimleri belki yeterince demokrat değillerdi ama hepsi de parlamenter sistemle sonuçlandılar. Fransız Devrimi'nin daha ilk yılında 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi yayınlanmış, Amerikan Devrimi ise demokratik yöne özel bir ağırlık tanımıştı. Kemalistlerse bunu kendilerine dert bile edinmediler, uzak ve belirsiz bir geleceğin meselesi olarak gördüler. Kapitalizmin yolunu açmak için faşizan ve baskıcı yöntemler kullanıldı, fakat demokratik yöntemler kullanılmadı. Nitekim BMM, Yargıtay, Danıştay, siyasî partiler ve seçimler, basın özgürlüğü gibi geç Osmanlı'dan tevarüs kurum ve haklar ileri taşınacağına, ya yerlerinde saydılar, ya da daha geriye götürüldüler. Sonuç, Batıyı öven, ama onun istediği yanını alıp, istemediği yanını atan alaturka bir rejim oldu.

²³ E. J. Hosbawm, Devrim Çağı: 1789-1848, V Yayınları, Ankara, 1989, s. 116

Hep vurguladığımız gibi, bir devrimin *demokratik* sıfatını hak etmesinin en önemli koşullarından biri, o devrimde halkın az (İngiltere örneği) ya da çok aktif bir özne olarak yer almasıdır. 1789 Fransız Devrimi, “kendiliğinden” ve “aşağıdan” bir “kitle devrimi”ydi. Böyle olmayıp halkın dışından ve yukarıdan kotarılanlara zaten “*yukarıdan devrim*”, ya da sadece “*burjuva devrimi*” denmektedir. 1923 işte bu nedenle, yani alt sınıflar kendi kimlikleri ve talepleriyle sürece dahil edilmedikleri için “demokratik” değildi.

Bütün bunlar ortadayken, ulusalcıların ve liberallerin başka telden çaldıkları ve hep aynı nakaratı tekrarladıkları görülür: *Kemalistler Türk Jakobenleridir!* Bunu tereddütsüz savunanlardan biri Mete Tunçay’dır: “Kemalizm... 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Fransız Devrimi’ndeki Jakoben, tepeden inme yöntemlerle çağdaşlaşmayı gerçekleştirmeye çalışan... bir harekettir.”²⁴ Kemalizmin “Jakoben” olduğunda ısrarlı bir başkasıysa Hasan Bülent Kahraman’dır: “Türkiye’de Cumhuriyet, Jön Türklerden beri devam eden bir zihniyetle, öncü aydınlar eliyle ve Jakoben yöntemlerle kurulmuştur.”²⁵ Muhafazakâr türde bir Atatürkçülüğe demir atmış Doğu Perinçek ise, Kemalistlerin Jakobenlerden daha Jakoben olduğunu çağrıştıran bir vurguyla konuşur: “Kemalist jakobenlerin devrimci diktatörlüğü...”²⁶

İttihatçılardan sonra Kemalistlere de Jakobenizm yakıştırılmaktadır. Eğer ulusalcılarla liberaller bir noktada buluşuyorsa bunun altında mutlaka bir bit yeniği var demektir.

“Jakoben” kavramını Kemalistler yüceltmek, liberallerse karalamak maksadıyla kullanırlar. Doğu Perinçek, “1920’lerin Jakobenî” diye tanımladığı Mustafa Kemal’i, “Cromwellerin, Robespierrelerin, Leninlerin, Maoların” yer aldıkları Jakobenizmin panteonuna yerleştirir.²⁷ Robespierre ile Atatürk arasında bir fark olup olmadığı ko-

²⁴ Mete Tunçay, Sol Kemalizme Bakıyor içinde, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s. 14.

²⁵ Hasan Bülent Kahraman, Türk Siyasetinin Yapısal Analizi, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012, s. 438.

²⁶ Doğu Perinçek, Osmanlı’dan Bugüne Devlet ve Toplum, Kaynak Yayınları, Ankara, s.181.

²⁷ Doğu Perinçek, Karl Marx, 18. Yüzyılda Gizli Diploması, Türkçe Baskıya Önsöz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s. 30.

nusundaysa tek kelime söz etmez. Türkiye solu, Jakobenizmi, genellikle irade gücü, devrimci şiddet, gözü karalık olarak yorumlamaya eğilimlidir. Bu, büsbütün yanlış değildir, fakat kavramın içini doldurmaya yetmez. Şâyet sorunları parlamento dışı yollarla, şiddetle çözmek istemekle Jakoben olunsaydı, Yakup Cemil'le Topal Osman'ın eline kimse su dökemezdi. Askerî cesaret ve terör uygulamakla, devrimci radikalizmden ileri gelen militanlık ayrı ayrı şeylerdir. Jakobenizm, iktidar tekniğine indirgenemez, indirgenmemelidir. Onun özel tarihsel ve sosyal bir bağlamı, bir felsefesi, öyle her önüne gelene uygulanamayacak devrimci bir muhtevası vardır. 1908 Devrimi kısmında uzunca anlattığımız gibi Jakobenizm, gücünü halktan alan, radikal, eşitlikçi ve doğrudan demokrasiye yönelik talepleri olan, dolayısıyla burjuva demokratik devrimin sınırlarını ileriye doğru zorlayan devrimci-demokratik burjuva hareketinin adıdır. Yoksullara yukarıdan bakan, nobran, Batı özentili Kemalizm ise bunun tersi bir profil çizer. Feodal ayrıcalıklara dokunmayan, nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülüğe "toprak ve özgürlük" tanımayan, ezilen ulusu yerinden kıpırdatmayan, "aşırı uç" saydığı radikal devrimci güçleri yeraltına hapseden bir iktidar Jakoben olamaz. Kemal Atatürk'ün, Fransa'daki gibi devrimin sopası niyetine kullandığı Jakoben kulüpleri, kaybedecek bir şeyi olmayan baldırı çıplakları, zanaatkârları ve isyankâr köylüleri var mıydı ki? Yoktu, olanı da bastırdı, hepsinin yerini tutmak üzere sıkıştığında hazır kuvvet olarak kullanacağı ordusu vardı. Türk ve Kürt ezilenleriye düzenin yeni efendilerinin yanına bile yanaşamazlardı.

Aynı olmak şurada dursun, Jakobenizmin zıt kutbunda yer alan Kemalizmin ayırt edici özellikleri şöyle sıralanabilir: (1) Burjuvazi, toprak ağası, bürokrasi koalisyonuna dayanması, dolayısıyla işçi sınıfı ve köylülükle ittifaka sırtını dönmesi, (2) aşağıdan yukarıya gelişen bağımsız, sosyal-siyasal yapılanmalara tahammülsüzlüğü, (3) feodal alt/üstyapının devrimci yöntemlerle yıkılmasından yana olması, (4) liberal demokrasiye uzak durması, (5) pozitivist felsefeye bağlılığı.

Bunlar ne Jakobenizmle, ne de Jakoben liderlerin görüşleriyle bağdaşır şeylerdir. Halkı siyaset dışında tutmaktaki özeniyle, soldaki hasımlarını periyodik olarak tıraşlamasıyla bilinen Kemal Atatürk

eğer mutlaka birine benzetilecekse, o, emek cephesine kulak vermesi, eşitlik ve özgürlükten yana olmasıyla tanınan Robespierre olmaz. Benzerlikleri farklılıklarından çok Louis Bonaparte ya da Bismarck'a daha yakındır. Çünkü, iktidarı ellerinde toplamış bu “güçlü adamlar” da, Enver Paşa ve Kemal Atatürk gibi asker ve sivil bürokrasiyi kendilerine kalkan edinmişlerdi.

Bonapartizm Enflasyonu

Devrim sırasında Fransızların sık sık yaptıkları gibi, dönüp dolaşıp yine Yunanlı ve Romalı örneklere dayanma kadar kısır bir şey yoktur.

F. Hegel

Arkadaşım, dinle, geçmiş çağlar,
Bizim için yedi mühürlü bir kitaptır;
Çağların tını dediğimiz şey,
Çağların kendilerini yansıttıkları,
Siz sayın bayların ünidir, özünde.

J. W. Goethe

Söylenmiş olduğu gibi olan bir şey hiç olmamıştır.

J. Ranciere

Kenan Evren ve ekibiyle temsil olunan diktatörlükten bu yana Kemalizmi Bonapartizmle özdeşleştirmek revaçtadır. Kimine göre Bonapartizm, Kemalizm, ordu, darbe ve faşizm aynı şeydir, kimine göreyse 19. yüzyılda istisna olan Bonapartizm 20. yüzyılda az gelişmiş, bağımlı ülkeleri karakterize eden hâkim yönetim biçimidir.²⁸ Bunlara Cumhuriyet tarihini darbeler takvimine (1908, 1923, 1960, 1971,

²⁸ Demir Küçükaydın şöyle yazıyor: “Zengin Batı ülkeleri hariç ki orada da özellikle iki savaş arası dönemde zaman zaman ortaya çıkar, bütün dünyadaki rejimlerin neredeyse tamamı Bonapartist karakterdedir.” (<http://www.akintiya-karsi.org/koxuz/icerik/kemalizm-ve-Askeri-buerokratik-oligarsi-uezerine-yazilar-19922010>).

1980 ve 1997) çevirenler, 1919'dan günümüze değişmeyen bir Bonapartist Atatürkçülük portresi çizenler, bir zamanlar 12 Eylül elebaşısını hicvetmekte kullanılan "*Mustafa Kenan Bonapart*" yakıştırmasını "Askerî vesayet" açıklamasına dönüştürenler de eklenebilir.²⁹ Bu konuda şampiyonluğu herhalde Bonapartizmi, "*İktidarın silâhlı kuvvet kullanılarak elde edilmesi*" diye tek bir görüngüsüyle tanımlayan H. B. Kahraman'a vermek gerekiyor:

"Türk modernleşmesinin İttihat ve Terakki'den başlayarak kurtulamadığı 'çocukluk hastalığı' ... Bonapartizmdir."³⁰

Marx'ın, "*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*" adlı eseri, 1848–1852 yılları Fransa'sının toplumsal koşullarını ve devletin o dönemde aldığı biçimi işleyen parlak bir materyalist tarih açıklamasıdır. Bonapartizm, emperyalist aşamaya geçişin arifesinde ve Avrupa'daki burjuva devrimlerin yenildikleri bir uğrakta ortaya çıkmış bir devlet formudur. Burjuvazinin anayasal ve parlamenter yollarla iktidarını sürdüremediği, ama öte yandan işçi sınıfının da henüz egemenliği ele alacak güçte olmadığı (pat durumu), dolayısıyla savaşım halindeki sınıfların birbirlerini dengeledikleri ve bunun neticesinde devlet gücünün sınıflar karşısında *özerk* bir görünüm aldığı bir durumu ifade eder. Çünkü özel koşullardan yararlanarak tutucu köylülüğü ve bürokrasiyi arkasına alan Louis Bonaparte, bir hükümet darbesiyle imparatorluğunu ilân etmiş, yürütme gücünü devletin diğer bölümleri, kendisini de devlet ve toplum üzerinde tek egemen güç haline getirmiştir.

Bonapartizmi ve Kemalizmi "yukarıdan devrim" bağlamında ilişkilendirmek mümkündür. İkisi de burjuva programlarını açık diktatörlük altında yürürlüğe koymuşlardır. İkisi de yürütmenin başındaki "güçlü adamlar"dır ve bürokrasinin sistem üzerinde normalin üstünde bir ağırlığı vardır. Ancak bunlar farklı çağların, farklı geliş-

²⁹ Murat Belge'nin formülü gayet basittir: "Ordu, Bonapartist" Çünkü Bonapartizmi, belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkan bir durumun sonucu görmez. Ona göre bu ordunun mayasında vardır. (Murat Belge ile söyleşi, "Atatürk İlerici Değildi", Taraf, 9 Ocak 2012).

³⁰ Hasan Bülent kahraman, "Bonapartizm, Kemalizm, Sol", Sabah, 26 Mart 2008.

mişlik düzeylerinin, farklı geçiş tarzlarının, farklı dünya koşullarının, farklı sınıf dengelerinin ürünüdürler.

Bazıları, özellikle Troçkistler, Bonapartizm modelini, sanayi kapitalizminden emperyalizme, faşizmden sosyalizme kadar birbirlerinden farklı sosyal sistemlere ve olgulara taşımışlar ve uygulamışlardır. Erken burjuva devrimlerinin sonuna ait bir kavramı, emperyalizme ve sosyalist sisteme taşımak tarihsel materyalizmle ne kadar bağdaşır? Belirli, geçici koşullardan üretilmiş bir model her çağa, her koşula uygulanamaz. Çünkü dünyanın durumu, üretim tarzları, devlet biçimleri ve sınıf mücadelelerinin koşulları çağdan çağa değişir. 19. yüzyılda ne sosyalist ne de faşist devlet vardı, ama ertesi yüzyıla damgasını onlar vurdu. Emperyalizme geçişle birlikte kapitalist ekonomi kadar, siyasal örgütlenme ve egemenlik tarzları da değişti. Günümüzde artık aristokrasinin ve feodal ilişkilerin hükmü kalmamıştır. Kapitalist üretim ilişkileri dünya çapında egemenlik kazanmış, derinlemesine yerleşmiştir.

Hasan Bülent Kahraman'ın bütün darbeleri Bonapartizm parantezine alması, tam boy şablon kullanma merakındandır. Çoğu iç dinamik ürünü 19. yüzyıl darbelerinin aksine, 20. yüzyıldaki darbelerin çoğunun arkasında ABD ve NATO vardı. Louis Bonaparte darbeyi burjuvaziye rağmen yapmıştı, Kenan Evren ve ekibinin temsiliyeti burjuvazinin ve ABD'nin davetine icabet etti.

Son dönemlerde post-marksistlerce zihinsel cimnastik âleti haline getirilen bu kavram, 1930'lardaki faşizm tartışmaları esnasında Thalheimer ve Troçki gibileri tarafından tedavüle sokulmuş, Marx ve Engels'in öngörmedikleri bir bağlama taşınmıştı. "Küçük toprak sahibi köylülerin temsilcisi" sıfatıyla Bonapartizmin faşizmle aynı paranteze alınması, emperyalizm ve proleter devrimleri çağı ile faşizmin ortaya çıkışı arasındaki tarihsel paralelliği yok ediyordu. Bu, Mussolini, Hitler gibi faşist diktatörleri, iktidarı finans kapitalin elinden zorla almış küçük burjuvalar gibi göstermekten başka bir şey değildi. Finans kapital aradan çıkarılıp, faşizmin günahlarının müsebbibi olmaktan kurtarılıyordu.³¹

³¹ 1930'larda bu görüş çok savunuldu. Şimdiyse Terry Eagleton gibileri savunuyor: "Marx, Louis Bonaparte'ın Fransa'yı finans kapitalin (1852'de var

Marksist Bonapartizm ve analizleri, tarihsel olayların farklı yönlerini ve bunlar arasındaki bağlantıları görebilmek bakımından hâlâ ufuk açıcı ve yol göstericidir. Günümüzde kimi yönlerine göndermelerde bulunmak, kısmî kıyaslamalar ve çıkarsamalar yapmak mümkün ve gereklidir. Ama artık bir ülkenin sosyo-politik durumunun analizinde paradigma ya da tarihsel sürecin tümüne teşmil edilen bir kalıp olarak kullanılmamaları gerekir. Bu, teoriyi olguya dayatmaya yol açar. Bonapartizmin miadı daha yirminci yüzyıla girildiğinde dolmuştu. Sezarizm kavramı gibi, tarih onun da pabucunu dama atmıştır. Marx, 18. Brumaire'in Almanca ikinci baskısına önsözünde, "Bu eserin, bugün özellikle Almanya'da pek çok kullanılan Sezarcılık teriminin artık bir yana atılmasına katkıda bulunacağını umuyorum" diye boşuna dememiştir. Bu, anlayana bir uyarıdır. Çünkü, "Sezarcılık deyimi ile yapılan yüzeysel tarihsel örneksemede, işin özü"nün unutulduğunu söylüyor, ve bunu da, "Antikçağda ve modern zamanlarda sınıf savaşının maddî ekonomik koşullarında" ve "bu koşullardan doğan siyasal biçimler arasında", "tam bir fark" olmasıyla açıklıyordu.³²

Mesela Ertuğrul Kürkçü bu yanlışa düşüyor:

"Bu durum Mustafa Kemal'in ve Kemalistlerin daha çok Gramsci'nin Sezarizm olarak adlandırdığı kategori içinde anlamlandırılacaklarını düşündürür... 1922'den sonraysa... halkı silâhlendirirken III. Napolyon ya da Bismarck rolünü oynadığını söylemiş olmak mümkündür."³³

Bonapartizm, emperyalizm öncesinde, burjuva devriminden geçmiş bir ülkede, özgül koşulların bir araya gelmesiyle oluşmuş açık bir

mıydı?—Y.A.) çıkarları doğrultusunda yönetirken, kendisini küçük mülk sahibi köylülerin temsilcisi olarak sunduğundan söz eder. Az çok benzer biçimde Naziler özellikle alt orta sınıfın bakış açısını yansıtan bir ideoloji aracılığıyla yüksek kapitalizmin çıkarlarına göre ülkeyi yönetmiştir." (Terry Eagleton, Marx Neden Haklıydı?, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 230.

³² Marx, Engels, Seçme Yapıtlar, C. I, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s.474.

³³ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, "Mustafa Kemal: İmge ve Gerçek", C. V, No: 60. Ayrıca bkz.: "Cumhuriyetin kuruluşu bir yönüyle yukarıdan aşağı ilerici bir Bonapartizm olarak gerçekleşiyor, bir yönüyle ise gerici bir Bonapartizmdir... 'nispi özerklik' bence hâlâ sürüyor." (Söyleşi, Son Klasik Darbe içinde, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 30)

diktatörlüğün adıdır. Atatürk Türkiye'siyse, feodalizmi arkasında bırakmış Fransa'dan hayli geriden gelen, kapitalizme yeni geçmekte olan geri bir ülkedir. Birbirlerinden sadece sanayi kapitalizmi ve emperyalizm gibi bir çağ farkı ile ayrılmazlar. Biri bağımsız ve sanayi devriminden geçmiş sömürgeci kapitalist bir ülke, ötekiyse yarı sömürge, yarı feodal bir ülkedir. Türkiye'de ne kayda değer bir sanayi, ne de Fransa gibi kendini kanıtlamış bir işçi sınıfı hareketi vardı. III. Napolyon, devrimci enerjisi boşalmış "Fransız toplumunun en kalabalık sınıfını, yani küçük toprak sahibi köylüleri temsil etmekte"ydi. Köylüleri ancak er üniforması giydiklerinde cumhuriyetin başkomutanı sıfatıyla temsil edebilen Mustafa Kemal'inse böyle bir toplumsal desteği yoktu. Fransa'dan farklı olarak Türkiye'de köylülük feodal kalıntılara ve emperyalizme karşı hâlâ devrimci bir mücadele potansiyeli taşıyordu. Eğer Kemalizmin böyle bir köylü desteği olsaydı, 1923 zaten burjuva demokratik devrim olurdu.

Hem Bonapartizm, feodalizmden kapitalizme geçişin Amerikan tarzını izleyen Fransa'da gerçekleşmiştir. Türkiye'deyse Prusya tipi geçiş söz konusudur. Mustafa Bayram Mısır buna haklı olarak itiraz ediyor:

"Demek ki, ilk geçiş modelinin karşımıza çıkardığı açıklamalar ikincisine uygulanamaz. Mesela, Bonapartizm, ilk geçiş tipinin bir ara formudur; ikinci geçiş tipinde Bonapartizm aramak nafile bir çabadır."³⁴

Buna rağmen Bonapartizmi Prokrustes yatağına yatırmaya hevesli olanlar var. Bunda hiç kimse Fikret Başkaya'nın eline su dökemez herhalde. Eşkiya Prokrustes, adam yatağa sığmıyorsa ayaklarını kesiyordu. Profesör Fikret Başkaya öyle yapmıyor, hem analiz modelini, hem de monte edeceği sosyal düzeni budayarak dört dörtlük bir iş çıkarıyor. Yani, Bonapartizmi Kemalizme, Kemalizm de Bonapartizme cuk oturuyor. İlk adımı, Fransa'da "Bonapartist rejimi gündeme getiren" "*en temel neden*"i değiştirerek atıyor:

"Bu nedenle Kemalist bürokrasi, ne işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin çözümsüz bir 'denge' durumuna varmasından, ne de

³⁴ Mustafa Bayram Mısır, "Aydınlanma, Türk Aydınlanması ve Marksizm Üzerine", Bkz.: <http://mustafabayrammısır.blogcu.com/aydinlanma-turk-aydinlanmasi-ve-marksizm-uzerine/3026330>).

hâkim sınıfların farklı kesimleri arasında çıkar çatışmalarının bir 'gerilim' noktasına varması yüzünden Bonapartlaşmıştı... Türkiye ve benzer durumdaki ülkelerdeki Bonapartist rejimler, bu açıdan 'geçici bir denge rejimi' değillerdir.”³⁵

Marksizme itirazını iyi anlatabilmesi için şu sözlerini de aktaralım:

“Bilinen Bonapartizmlere benzeyen tarafı var ama onunla örtüşmeyen hususlar da var... kavramın temel unsurları olan: 1. Egemen sınıf [burjuvazi] ile emekçi sınıflar [proletarya ve diğerleri] arasındaki çatışmanın kritik bir noktaya gelmesi veya, 2. Egemen sınıfı oluşturan unsurlar arasındaki rekabetin ve çatışmanın kritik bir aşamaya gelmesi söz konusu değil. Kemalist rejim bu sınıflar arasındaki çatışmayı yatıştırmak için değil, tam da onları oluşturma misyonuna koşulmuş 'orijinal' bir Bonapartizmdi... Başka türlü söylersek, bizdeki Bonapartizmin misyonu gelişmemiş, cılız sınıfları oluşturmaktı. Fakat orada da iki sorun vardı: Kapitalist sınıf veya geniş anlamda burjuva sınıfı devletin serasında büyüyecekti... ve öyle de oldu. Bu da demektir ki, Türkiye’de devletle ..kapitalist sınıf...arasında bir ilişki tersliği var... Bu da Osmanlı devlet geleneğinin veya onun İttihatçı versiyonunun hâlâ etkinliği sürdürmesi demek.”³⁶

Fakat Engels’in bu konudaki görüşü gayet açık:

“Biz, dolayısıyla, burada, eski mutlakiyetçiliğin temel koşulunun yanı sıra –toprak sahibi aristokrasi ve burjuvazi arasında bir denge– yanı sıra modern bonapartçılığın temel koşulunu da –burjuvazi ve proletarya arasında bir denge– buluyoruz.” (a.g.e.)³⁷

Engels’e göre, “temel koşul” “burjuvazi ve proletarya arasındaki denge”, Fikret Başkaya’ya göreyse, “mülk sahibi sınıfların güçsüzlüğü.”

Yazar, cumhuriyet Türkiye’sini, dolayısıyla Kemalizmi de torna-sından geçiriyor. Bunlardan en önemlisi, Marx’ta iptal edip yerine koyduğu yerli “en temel neden... Türkiye’de mülk sahibi sınıfların güçsüzlüğü” varsayımıdır.³⁸ Bu açımlandığında “devletle kapitalist

³⁵ Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 107.

³⁶ (<http://www.komunistzemin.org/yazilar/1/63/fikret-baskaya-ile-rejimin-karakteri-uzerine-soylesi/>).

³⁷ Marx Engels, Seçme Yapıtlar, C.II, Sol Yayınları, Ankara, 1977, s.415. Ayrıca bkz: Marx-Engels, Seçme Yapıtlar, C.III, Sol Yayınları, Ankara, 1977, s. 400.

³⁸ Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 117.

arasındaki ilişki tersliği”, “devlet eliyle burjuvazi yaratmak”, “cılız sınıfları oluşturmak” gibi meseleler için içine giriyor. “Orijinal Bonapartizm”e dayanak yapılan gerekçelerin, 1923-1938 Türkiye’si gerçeğini yansıtmadığını, bunların liberal-Kemalist cephanelikten aşırılmış şeyler olduğunu ileride göstereceğiz. Burada konumuzla ilgili olduğundan, Fikret Başkaya’nın “en temel neden”in de nedeni olarak gösterdiği “*Osmanlı devlet geleneği*” konusu üzerinde durmak gerekiyor.

Fikret Başkaya konusunu geleneklerin oluşturduğu bir kitap bile yazmış: “Osmanlı Beyliği’nden 28 Şubat’a: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi”. Özet olarak, “*Osmanlı Beyliği’nden 28 Şubat’a kadar bir devlet geleneği*” olduğu, “*Osmanlı devlet geleneğinin veya onun İttihatçı versiyonu(nun) hâlâ etkinliğini*” sürdürdüğü iddiasında. Kökleri Weber, İdris Küçükömer, Şerif Mardin, Metin Heper gibi duayenlere uzanan bu görüşler, kimi sol akademisyenler tarafından eleştirildiği için, bunları tekrarlamak gerekmiyor.

Fikret Başkaya, Kemalizmi, Bizans-Osmanlı “devlet geleneği” ile 28 Şubat’a kadar getirilen cumhuriyet arasında bir ana (ara) halka olarak görür. Kitabında Osmanlı’yı Batı feodalizmi güzergâhı dışında gelişen, “haraca dayalı” üretim tarzına ve yöneten-yönetilen (sınıf zıtlıkları üzerinde değil) ilişkisine dayanan toplumsal bir sistem olarak tanımlar, ve bu kurguya, “bürokrasi”, “Askerî vesayet”, “otoriter devlet”, “sınıfların cılızlığı”, 1908 ve 1923’ü eski devletin restore ettiği gibi bilinen liberal-muhafazakâr tezleri monte eder. Türkiye solunu Dühringvari sözlerle eleştiren yazarın, “Bonapartizm”, “Avrupamerkezcilik”, “resmî ideolojinin eleştirisi”, “sömürgecilik” gibi motifleri makyaj olarak kullandığı her halinden bellidir.

Demek ki 12 Eylül Davasına bakan mahkeme, Fikret Başkaya’yı bilirkişi tayin etse, muhtemelen Kenan Evren’in kabarık suç faturasını Türk burjuvazisi yerine Atatürk’e, Enver Paşa’ya, Fatih’e, Osman’a, XI. Konstantin’e çıkaran bir raporla karşılaşır, ve buna bakarak asli failer vefat ettikleri gerekçesiyle davayı beraatla sonlandırır. 2000 yılındaki Türk devlet geleneğini, 1200-1300’lü yıllara mahsup etmek, uzun bir rüya sırasında keşfedilmiş olmalıdır. Osmanlı devletinin merkezî despotik karakterinin bugün de yaşıyor olması için, bağlamı içinde yer aldığı toplumsal ilişkilerin hiç değişmemesi, her şeyin yerinde sayması gerekir. Oysa, toplumsal geliş-

meyle birlikte değişip dönüşmeyen, zamanın ve mekânın, tarihin etkisinden bağımsız ne bir toplum, ne de bir devlet vardır. Devlete yön veren politikaların kökünde, her şeyden önce, onun üzerinde yükseldiği toplumsal ilişkiler, sınıfsal karşıtlıkları ve sınıf mücadeleleri vardır. Bizans devleti Bizans'ın sosyal ve ekonomik yapısıyla, Osmanlı devleti Osmanlı'nın sosyal ve ekonomik yapısıyla, Türk devleti de Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısıyla açıklanır. Sondakinin bir öncekiyle ilişkisi, süreklilik ve kopuş diyalektiği içinde irdelenir.

Engels, Marx'ı özetlerken şöyle diyor: }

“Tarihte toplumun ve devletin bütün ilişkilerini, bütün dini ve hukuki sistemleri, ortaya atılan bütün teorik görüşleri, ancak bunlara tekabül eden çağlardaki maddî *hayat koşulları* anlaşılırsa ve bu birinciler maddî koşullardan tümdengelim yoluyla çıkarılırsa anlamak mümkündür.”³⁹

Fikret Başkaya'da müzmin *tarihsellik karşıtlığı* ile *çağlar üstü Bonapartizm savunuculuğu* bir madalyonun iki yüzü gibi bitişiktir. Eğer Osmanlı “ceberut devlet” geleneği sınıfsal özünü değiştirmeden günümüze kadar gelebiliyorsa, Tarihsel süreci feodalizm ve kapitalizm gibi aşamalar içerisinde anlamlandırmanın bir önemi olmaması gerekir. Oysa Marx, Romalıların fethinden sanayi devrimine kadar İngiltere tarihini inceleyen Adam Smith'i, eski ve modern çağ arasına nitel bir fark koymadığı için eleştirmişti. Feodalizm (ön-erken-geç) ve kapitalizm (merkantilizm–sanayi kapitalizmi–emperyalizm) gibi tarihsel aşamalar bile kendi içlerinde alt-aşamalara ayrılırlarken, en az iki üretim tarzını içinde barındıran Osmanlı-Türk tarihini gerçek bir ayırma tâbi tutmamak, düpedüz tarih tanımazlıktır. Feodalizm (ya da prekapitalizm) ve kapitalizm dediğimizde, her ikisinin ayrı analiz birimleri olduğunu kabul etmemiz gerekir. Toplum biçimlerinin üstünde ezeli-ebedi yuvarlamalar yapmak tarihsel materyalistlerin değil, burjuva iktisatçılarının ve tarihçilerinin işidir. Devletin özü değişmeyen, her yerde ve her zaman aynı, öncesiz-sonrasız bir varlık olarak görülmesi, şimdilerde postmodernistler arasında pek moda Yunan-Roma ve Ortaçağ tarihçiliğine özgü döngüsel anlayışın bir hortlamasıdır.

³⁹ Marx Engels, *Seçme Yapıtlar*, C.I, Sol Yayınları, Ankara, 1977, s. 615.

Fikret Başkaya, Bonapartizm üzerine kitap yazmışlardan biri olan Kojin Karatani'yi hatırlatıyor. O da tıpkı Fikret Başkaya gibi “geçici denge durumu”nu beğenmez, yerine “Tüm istekleri karşılayabilirmiş gibi davranan politikacılara ‘Bonapartist’ denilebilir” diye yeni bir tanım geçirir.⁴⁰ Karatani emperyalizm için, “Lenin’in belirttiği gibi tarihsel bir aşama değil” der. Başkaya da, emperyalizmi kapitalizmin bir aşaması olarak görmeme eğilimindedir. Hiç olmazsa Karatani, tarihsel olayları tekerrür perspektifiyle ele aldığını ve tarihsel materyalizmi eleştirdiğini saklamaz.

⁴⁰ Kojin Karatani, Tarih ve Tekerrür, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 61.

Cumhuriyet ve Yeniden Yapılanma

“Nisan başlarında Halk Partisi Genel Sekreteri’nden şu şifreli telgrafı aldım:
“Gayet aceledir.

İzmir’de 2. Ordu Müfettişi I. Ferik Fahrettin Paşa Hazretleri’ne,
Konya’dan bir çift mebus yapmak kararındayız. Reisicumhur hazretleri arzu
edilen evsafıta bir namzet bulunması işinin bizzat za~~m~~ devletlerine havalesini
irade buyurdular.

...
7. 4. 931
Recep Peker”
Fahrettin Altay’ın anıları

Tamamlanamamış 1908’in ardından gerçekleşmiş 1919–1923, ikinci bir burjuva devrimidir. Osmanlı devletinin yerini alan yeni Türk devletinin çerçevesi, Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922), Cumhuriyet’in İlânı (29 Ekim 1923) ve Hilafetin Kaldırılması (3 Mart 1924) ile çizilmiş oluyordu. 1928 yılındaki “Harf İnkılâbı” ile sona eren üstyapısal değişikliklerle de bu çerçevenin içi doldurulacaktır. Böylece, çok-uluslu, çok-dinli imparatorluktan ulus-devlete geçilmiş ve feodal devletin yerini burjuva cumhuriyeti almış oldu. Yetkinin babadan ve dinden geldiği saltanattan farklı olarak Cumhuriyet, yetkisini ulusu temsil ettiği varsayılan meclisten alan laik bir cumhurbaşkanı tarafından yönetilmek demektir.

Cumhuriyet, itici gücü 1908 Devrimi ve Ulusal Kurtuluş Savaşı

olan bir politik devrim sonucunda kuruldu. Osmanlı devletinin yenilgisiyle dağılan imparatorluğu ayağa kaldırmak artık imkânsızdı. Geride saltanat ve İttihat ve Terakki damgalı *de facto* cumhuriyetin kalıntıları kalmıştı.⁴¹ Anadolu'nun işgâliyle birlikte kendiliğinden ortaya çıkan yerel kongreler ve direniş organları burjuva demokratik bir iktidarın dayanakları olabilirdi. Fakat Mustafa Kemal, İstanbul'a karşı ucu TBMM'ye ve CHF'ye kadar uzanacak Müdafa-i Hukuk hareketi hattından yürümeyi seçmiştir. Yeni devletin temeli, Meclis-i Mebusan'dan katılımlarla güçlendirilen TBMM ile atılmıştır. Eski ordudan ve ittihatçı parti örgütlerinden geride kalanlar, cemiyetler, asker ve sivil bürokratlar meclis etrafında toplanacak, Osmanlı'dan kalma ulaşım ve haberleşme ağından yararlanılacaktır. Bunların ardından devlet düzenli ordu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Hükümet teşkili gibi payandalarla kurumsal bir kimliğe kavuşmuş olacaktır. Bir yasa değişikliğiyle Cumhuriyeti ilân ederek saraya nihâî darbeyi indiren Mustafa Kemal, aynı gün kendini cumhurbaşkanı ilân etmiştir. Burada, padişahın, meşruiyetini ve cumhuriyete yamanarak ayakta kalma şansını daha işgâlcilere teslim olduğu gün kaybettiği; buna karşılık kazanılmış bir savaşın itibarına sahip ilk cumhurbaşkanının da Çankaya'ya halkın inisiyatifıyla gelmediği vurgulanmalıdır. Mustafa Kemal, meseleyi mecliste, hattâ yakın çevresinde bile doğru dürüst tartışmadan, İttihatçı-Kemalist geleneğe özgü bir oldubittiyle halledivermiştir.

Yeni döneme girildiğinde Osmanlı'dan tevarüs sosyal yapı olduğu gibi duruyordu. Yalnız ekonomik temel değil, sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapı da yarı feodal bir profil çiziyordu. 1930 öncesinde devleti ve toplumsal düzeni yeniden yapılandırma amacıyla bir dizi idarî, hukukî, dinsel, eğitsel, kültürel (vb.) değişiklikler gerçekleştirildi. Nispeten hızlı sayılabilecek bir tempoda gerçekleştirilen

⁴¹ Doğan Avcıoğlu'nun Kurt Steinhaus'tan yaptığı alıntı da bunu doğruluyor: "Kemalist yürütme organlarının yaratılmasında Anadolu'da modern sayılabilecek bir devlet mekanizması kurmuş olan Jön Türklerden kalan mirastan yararlanıldı. İdarî ve Askerî kuvvetler, Batıdan alınan örneklere uygun olarak örgütlenmişti. Belli bir ölçüde gelişmiş olan haberleşme ağı sayesinde, siyasal altyapıda bir birlik sağlanabilmişti." (Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, üçüncü kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 1205).

bu üstyapısal reformların amacı, kapitalist ilişkilerin gelişmesinin önündeki engelleri kaldırmaktır. Ne var ki, ilk adımda çözülmesi gereken toprak sorunu ve ulusal mesele gibi daha temel ve acil konulara hiç dokunulmayacaktır. Paylaşılmış Osmanlı'dan ve Kürdistan'dan geriye Türklerden başka ulus yapısını koruyabilen tek Kürtler kaldığı halde, sorun eskisinden daha geriye düşen yol ve yöntemlerle çözülmeye çalışılacaktır.

Bütün bunların bir bilânçosu çıkarıldığında cumhuriyetçi söylemde Batılılaşma veya “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” denilen şeyin ne demeye geldiği kendiliğinden ortaya çıkar: *Emperyalist sistemden kopmadan feodalizmden kapitalizme tedrici geçiş*. Ya da *yukarıdan aşağı kapitalistleşme/modernleşme...*

“Halife-Sultan”sız rejime geçiş, demokratik bir cumhuriyette olması gereken kurumsal ve yasal değişiklikler olmadan gerçekleşmiştir. Devletin temel kurumları artık Mustafa Kemal'in kesin denetimi altındaki ordu, CHF ile içli dışlı bürokrasi ve egemen sınıflar arasındaki koalisyonu sağlayan Meclistir. Ezilen ve sömürülenlere siyaset ve örgütlenme yolu kapalıdır. Ulusal mücadelenin her türlü yükünü sırtında taşımış köylüler, işçiler, Kürtler, kadınlar, Aleviler özgürlük ve demokrasi yerine, baskıcı bir devlet aygıtına layık görüleceklerdir. Yeniden yapılanma seferberliği, özgür yurttaşların gönül birliği ve serbest iradeleriyle değil, Demoklesin Kılıcı halkın tepelelerinden eksik edilmeden, zoraki yöntemlerle yürütülecektir. Bu, burjuva devriminin demokratik yoldan değil, tutucu yoldan, tepeden sürdürülmesinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Burjuva reformlar devletten topluma doğru, bir kısmı (özellikle üstyapısal olanlar) nispeten hızlı, bir kısmı da uzun bir zamana yayılarak, ama esasta ağır aksak, Engels'in deyişiyle “erişir menzili maksuduna aheste giden” sözünün çağrıştırdığı bir tempoda uygulanacaktır. Temkinlilik ve yavaşlık bürokratik umursamazlıktan değildir, amaç alt sınıfların önünü açmamak, sınıfsal ve ulusal mücadeleyi hareketlendirecek adımlardan sakınmaktır. Bu yüzden, eski sosyo-ekonomik biçimlerin kalıntılarının temizlenmesi en az yarım yüzyıl alacak, bastırılmış arkaik ideolojik-kültürel ilişkilerin ömrü daha da uzun olacaktır. Üstelik dillerden düşürülmeyen ideal hedef “uygar” Batıyla aradaki açığı da kapanmayacaktır.

“Yukarıdan Devrim” demek eksik ve uzun süreli oluşum demektir. Aynı kutuplarda olup aynı şikâyetlerde bulunanlar, bunun farkında olmayanlardır: *“Atatürk inkılâpları toplumsal ilişkilere dokunmadı...”*⁴² Ya da şöyle denir: *“Türkiye’de Atatürk önderliğindeki radikal küçük burjuvazi, feodal, yarı-feodal ilişkileri altyapıda temizleyememiş olsa da, üstyapıda tasfiye etmiştir.”*⁴³ Bu saptamalar kapitalistleşmenin kısa sürede olup bitmesi gerektiği, Kemalistlerin burjuva-toprak ağası sınıfları tasfiye etmek isteyip de edemedikleri, ya da isterlerse sosyalist adımlar atabilecekleri gibi yanılsamalardan kaynaklanıyor. Bilinçaltında, Atatürk’ün Fransız ve Sovyet devrimlerinin yaptıklarını kaçırdığı gibi serzeniş ve kaygılar vardır.

Kemalistler ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlardı. Yukarıdan devrim doğası gereği zaten uzundur.⁴⁴ Engels, bunu şöyle ifade etmiştir:

“Demek ki, Prusya’nın tuhaf yazgısı, onun 1808-1813’te başlamış ve 1848’de az-biraz sürdürmüş bulunduğu burjuva devrimini, bu yüzyılın sonuna doğru, gönül açıcı bonapartçılık biçimi altında tamamlamasını istedi. Ve her şey iyi gider, eğer dünya uslu uslu olduğu yerde kalır, ve eğer hepimiz uzun yıllar yaşarsak, belki de, 1900’de, Prusya hükümetinin tüm feodal kurumları gerçekten kaldırdığını, ve en sonunda, Prusya’nın, Fransa’nın, 1792’de geldiği noktaya vardığını görebiliriz.”⁴⁵

Zaman farkını bir tarafa bırakırsak, “tepeden devrimler” Barrington Moore Jr.’ın ifadesiyle, “başka yerlerde tabandan yukarıya bir devrimin yardımıyla yapılabilen işlerin pek çoğunu yapmak zorunda”

⁴² (http://www.marksisttutum.org/halka_dayanan_jakobenizm_tepeden_inmece_kemalizm.htm).

⁴³ Birgün Pazar, “90. yılında Cumhuriyet ve gelecek...”, İlhan Kamil Turan, 27 Ekim 2013, s. 10.

⁴⁴ Kıyaslama imkânı sağlayan şu örnek yararlı olacaktır: “Fransız köylüsünün ‘feodalizm’in ağır külfetlerinden sadece dört yıl içerisinde kurtulması, kırk yıldan fazla bir süre toprağını geri almak için ödeme yapmaya zorlanan 1860’larda Rus taydaşlarının özgürleşmesiyle kıyaslandığında, modern tarihte en önemli toplumsal devrimlerden biri olarak görülmelidir” (Gwynne Lewis, “Fransız Devrimi 1789-99”, Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991 içinde, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s.129).

⁴⁵ Fredrich Engels, Marx Engels Seçme Yapıtlar, C.II, Sol Yayınları, Ankara, 1977, s.201.

kalmışlardır.⁴⁶ Mesela Almanya'da 1848'de aşağıdan devrimin başlayıp da arkasını getiremediklerini, daha uzun bir sürede Bismarck tamamlayacaktır. Kemalist iktidardan "Jakoben devrim" programı uygulaması bekleyenler, topyekûn ve hızlı bir dönüşüm göremeyince, yapılanların üstyapıyla sınırlı kaldığını, sosyal ilişkilere hiç dokunmadığını sanırlar. Bu, yukarıdan değişimin özellikle toplumsal alanda kaplumbağa adımlarıyla ilerlediğini hesaba katmamaktan kaynaklanan aceleci bir yorumdur. Eğer sosyal devrim denilince, feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş, iktisadî temelle birlikte ona tekabül eden toplumsal ilişkilerin de değişmesi anlaşıyorsa, Türk burjuva devriminin, eskinin kalıntılarını on yıllar boyu yaşatarak, "eski toplumsal yapıyı olabildiğince korumaya ve onun parçalarını yeni yapıya yerleştirmeye çalış"arak (B. Moore Jr) da olsa, amacına *asgari* ölçüde ulaştığı söylenebilir.

Birbirlerine karşıt oldukları kadar yanlış da olan yukarıdaki iki yorum tarzı, hiçbir şey açıklamadıkları gibi kendilerinin açıklanmaya ihtiyaçları vardır. 1923 sonrası reformlar nasıl liberallerin dedikleri gibi sınıfsal ihtiyaçlardan bağımsız Batı taklidi bir dayatma, yapay bir sosyal mühendislik olayı değillerse, Kemalistlerin dedikleri gibi on yılda Türkiye'ye çağ atlatan büyük bir devrim de değildirler.

Kemalistlerin yaptıklarının klasik burjuva demokratik devrimler karşısında "yüzeysel" ve "çapsız" görünmeleri normaldir. Kitle inisiyatifinin ve desteğinin kazandıracığı köktencilikten yoksundurlar, törpülenmiş ve daraltılmışlardır. Mesela İsviçre'den ithal Medeni Yasa böyledir. Yine, seçme-seçilme hakkı vardır, ama ortada halkın iradesi ve serbest partiler yoktur. Milletvekili seçilmek, cumhurbaşkanında biten bir sipariş işidir. Kıyafet, hukuk, eğitim (vs.) ile ilgili yasalar derine nüfuz etmemiştir. 1931'de kabul edilen Basın Kanunu ve 1934'te çıkarılan Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu, haklardan çok yasak ve kısıtlamalarla ilgilidir. Kâğıt üzerindeki bazı "haklar"ı da bürokrasi iğdiş eder. Ya da tutmuş oldukları yol bunları gerektirmektedir. Halkın kendi örgütleri ve siyasetiyle sahnede olmadığı bir yerde, elbette bürokrasinin borusu ötecektir.

Liberallere göreyse "modernleşme" sınıf dinamiksiz, bürokratik

⁴⁶ Barrington Moore Jr, Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, V Yayınları, Ankara, 1989, s.341.

önlemlerle sınırlı, üstyapı dışına taşmayan bir süreçtir. “Atatürk Devrimleri” de burjuva devrimiyle alakasız, yüzeysel, Batı özentisi bir züppektir. Zaman yazarı Hilmi Yavuz bu görüşe yakın duranlardan biridir:

“Kemalizm, daha başından beri, modernliği bir şekil meselesi olarak ele almış; ‘devrimler’in neredeyse tamamı şekil üzerinden hayata geçirilmiştir. Modernliğin özellikle kılık kıyafet üzerinden okunması, bunun en tipik örneğidir.”⁴⁷

Şekilciliğe operalar, balolar, Türkçe tangolar, Avrupaî giyim gibi pek çok örnek verilebilir. “Batılılaşma” denilen şey zaten başka türlü olamazdı. Ancak idarî, hukukî, kültürel değişiklikler ne kadar taklitçilik ve şekilcilik içerirlerse içersinler, önünde sonunda feodal üstyapıyı geride bırakacak ve kapitalistleşmenin önündeki engelleri kaldıracak nitelikteydiler. Bu konuda her şeyi Batıyla, İngiliz, Fransız devrimleriyle kıyaslamak yanıltıcı olacaktır. Bu kıyaslamayı Afganistan, Irak, Arap monarşileri gibi burjuva devrimleri yaşayamamış ülkelerle de yapmak gerekir. Buna rağmen Hilmi Yavuz’a parmak ısırtacak Fikret Başkaya gibi liberal nihilistler vardır:

“Ortada kendi sınıfsal-tarihsel çıkarını dayatan yeni bir sosyal sınıf yoktu. Herkesin ortak kaygısı devleti kurtarmak ve yaşatmaktı. Başka türlü söylersek, yapılan yenilikler ‘yeninin’ değil, ‘eskinin’ hizmetindeydi. Ortada ne yeni-güçlü bir sosyal sınıf var ne de onun ideolojisini oluşturup-formüle edecek, yayacak bir ideolojik, politik, entellektüel-estetik akım. Yeni ve farklı bir toplum projesi söz konusu değildi. O zaman da tarih, ‘kopuşun’ tarihi değil, ‘sürekliliğin’ tarihi olabilirdi ve öyle de oldu... Gerçek durum böyleydi ama söylem farklıydı...”⁴⁸

“Tanzimat döneminden Cumhuriyete varan süreçte yapılan ‘yeniliklerin’, ‘reformların’, ‘inkılâpların’ amacı, ‘eski rejimi’ tasfiye etmek değil, onu yaşatmak, ihya etmektir.”

“Millî Mücadele ve sonrasında... Komprador burjuvazinin işlevini, Rum ve Ermenilerden ‘Müslüman tüccar’a aktarmak dışında yapısal nitelikte hiçbir dönüşüm söz konusu olmadı.”⁴⁹

⁴⁷ Hilmi Yavuz, “Kemalist Müslümanlık” ya da ‘Gardrop İslâmı’, Zaman, 18 Eylül 2011.

⁴⁸ Bkz. (<http://www.komunistzemin.org/yazilar/1/63/fikret-baskaya-ile-rejimin-karakteri-uzerine-soylesi/>).

⁴⁹ Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s.37.

Bunlar ağırbaşlı burjuva tarihçiliğinin bile gerisine düşen kaba saba idealist görüşlerdir. Enver Paşa'dan Mustafa Kemal'e bütün tarihsel şahsiyetlerin feodal Osmanlı düzenini ayakta tutmaya çalıştıklarını iddia etmek, gerçeklerle alay etmektir. Yaşanan burjuva dönüşümü görmemek için kör olmak gerekir. Doğruya ulaşmanın yolu; Tevhid-i Tedrisat, şapka, Latin alfabesi, laiklik, saat ve takvim, ölçü, ceza muhakemeleri, seçme ve seçilme (vb.) gibi düzenlemelerin her birini başlı başına bir devrimmiş gibi ("Atatürk Devrimleri" esprisi) gösteren Kemalistlerin tersini savunmaktan geçmiyor. Türk devrimini "Jakoben" diye abartanlar bugüne kadarki uzun ömürlerini, Atatürk butonunda "Osmanlı ayarlarına geri dön" yazdığı iddiasında bulunan böylesi muhaliflerine borçludurlar.

Türkiye Tarımının Gelişme Yolu

Bugünün Türk köylüsü zekidir, merhametlidir, namusludur, emniyete şâyan-
dır, kanaatkârdır, vakurdur ve çalışkandır.

1938, C. Bayar

Halkın yüzde doksanı tarımla uğraşmaktadır. Ancak çoğunluğunu köylülerin
oluşturduğu Türk nüfusunun yansının toprağı yoktur. Üretim yöntemleri son
derece ilkeldir.

Türkiye’de dört tip arazi mülkiyeti vardır:

1. Feodal mülkiyet (Doğu illeri)
2. Köy Ağalığı (Batı ve Orta Anadolu)
3. Büyük araziler
4. Yardımcı işçi kullanmayan küçük köylü arazileri.

Sabiha Sertel

Ulusal bağımsızlık, nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan Anadolu
köylülerinin sırtından kazanıldı. Ama Kemalistlerin iktidar ortağı
köylüler değil, egemen bloğun daimi üyeleri toprak ağaları, tefecilik
ve aracılık gibi işler de yapan eşraftır. İttihatçılar, “toprak sahipleri-
nin köylü üzerindeki denetimlerini arttıran yasalar çıkararak bu sını-
fı güçlendiren Tanzimat siyasetini sürdürmüş”lerdi.⁵⁰ Kemalistler İt-
tihatçı tarım siyasetine bağlı kaldılar. Ağa topraklarına dokundukları
an büyük toprak sahibi yoldaşlarının anında karşılıklarına dikilecekle-
rini gayet iyi biliyorlardı. Cumhuriyet hükümetlerinin böyle bir gün-

⁵⁰ Feroz Ahmad, Modern Türkiye’nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 58.

demlerinin olmamasının geri planında geleneksel tarım siyaseti vardır. Onları buna zorlayacak özerk bir devrimci köylü hareketi olmadığı, ağa topraklarına köylülerin kendileri el koymadıkları sürece de değişen bir şey olmayacaktı.

Kırlarda pre-kapitalist, feodal ilişkilere dokunulmadan kapitalist yolun izleneceğinin işaretleri daha 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde verilmişti: Aşarın kaldırılması, kredi verilmesi, tarımın makineleştirilmesi, ulaşımın geliştirilmesi... 1925 yılında feodal dönemden kalma aşarın kaldırılması kısmî bir rahatlama yaratmıştır.⁵¹ Ancak bunlar yarı feodal yapıyı tasfiye edecek köklü adımlar olmaktan uzaktır. Değişimin ölçüsü büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına dokunmak olduğu sürece esasta değişen bir şey olmayacaktır.

Osmanlı'dan devralınan toprak ağalığı sistemi kırlarda önemli bir yer tutmakla birlikte, Avrupa ülkelerindeki kadar köklü bir geçmişe ve güce sahip değildi. Konu buraya gelince liberal itiraz gecikmez:

“Türkiye’deki ‘modernleşme’de bir orta sınıf olmadığı gibi bir toprak sahibi sınıf, Prusya’nın Junkerler’ine tekabül edecek bir güç de yoktu. Öyleyse bir feodal sınıfın varlığını varsaymamız gerekmiyordu.”⁵²

Yeldeğirmeni görünce saldırı vaziyeti alan Don Kişot gibi, Murat Belge de sınıf adı geçince kalemini mızrak yapıp saldırıya geçiyor. 1920’ler için “‘burjuvazisi’ ve ‘proletarya’sı olmayan Türkiye Cumhuriyeti’ demişti.”⁵³ Şimdi aynı şeyi feodal sınıf için söylüyor. Doğu dünyasında feodaliteyi peşinen reddettiğini bildiğimizden buna hiç şaşırıyoruz. Ne var ki, dönüp dolaşıyor, Kemalistlerin ve Kadrocuların dediğine geliyor: *Türkiye’de sınıflar yok!* Aslında, “ne sınıf ne sömürü var” diyecek de, tencerenin dibi görünmesin diye kendini tutuyor.

1858 Arazi Kanunnamesiyle toprakta özel mülkiyete imkân ta-

⁵¹ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 63.

⁵² Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14. Temel sınıfların varlığını reddetmek bütün liberallerin amentüsüdür: “Bu ülkede aristokrat yok, burjuva yok, proleter yok.” (abç) (Ahmet Altan, T24 sitesi, 29 Nisan 2014).

⁵³ Murat Belge, “Türkiye’de Siyasî Düşüncenin Ana Çizgileri”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler içinde*, C.IX, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.52.

nınmıştı. Bundan sonraki süreçte taşra soylusu büyük toprak sahipleri güçlendiler. Osmanlı devleti, bir yandan bunların güçlenmesini sınırlamaya çalışırken, öte yandan da 19. yüzyıl boyunca tarımsal meta üretimi yapan küçük ve orta ölçekli işletme sahibi köylüleri ağır bir şekilde vergilendirdi. Orhan Kurmuş, 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde Batı Anadolu tarımında görülen üç tip büyük toprak mülkiyetini şöyle özetliyor: Birincisi henüz çözülmekte olan feodal yarı ağır basan büyük toprak mülkiyeti, ikincisi “kapitalist üretim ilişkileri ile feodal üretim ilişkilerinin... yan yana yaşadığı” ve ortakçılık ve yarıcılık uygulayan geçiş tipindeki yarı feodal işletmeler ve üçüncüsü ise yabancılardan ve özellikle İngilizlerden oluşan kapitalist çiftçilerdir.⁵⁴

Demek ki, feodal büyük toprak sahipliğinin güçlü ve köklü olmaması, olmadıkları anlamına gelmez. Köylü sınıflar üstü soyut bir varlık değil, ciddi bir farklılaşmaya ve kutuplaşmaya uğramış nüfusun ezici çoğunluğudur. Sovyet yazarı Y. N. Rozaliyef’in cumhuriyetin ilk on yılıyla ilgili verdiği bilgiler bunu gösteriyor:

“...büyük toprak sahiplerinin ülkede tüm işlenen toprakların %40-50’sini ellerinde tuttukları sonucuna varmak olanaklıdır. Yaklaşık %40 oranında toprak, çoğu durumda, ücretli tarım işçisi kullanan varlıklı ve orta köylülerin ellerinde bulunuyordu. Yoksullar –toprağın bir bölümünün sahibi ya da bütünüyle topraktan yoksun bırakılmış köylüler (köy nüfusunun %65-70’i)–, işlenen toprakların %5-10’unu kullanıyorlardı.”⁵⁵

Büyük toprak sahiplerinin bir kısmı feodal, yarı feodal nitelikteydi.

⁵⁴ Orhan Kurmuş, Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 166.

⁵⁵ Y. N. Rozaliyef, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri, Sol Yayınları, Ankara, 1978, s.23. Yine, Feroz Ahmad cumhuriyet öncesiyle ilgili şu bilgileri verir: “Bununla birlikte 1913’te toprak az sayıda kişinin elinde toplandı. Feodal lordlar olarak betimlenen bu grup nüfusun yüzde 1’ini oluşturuyor, ancak toprağın yüzde 39’una sahip bulunuyordu. Büyük toprak sahiplerinin oranı yüzde 4’tü ve bunlar toprağın yüzde 26’sına sahiptiler. Öte yandan, küçük ve orta köylü olarak betimlenebilecek yüzde 87 toprağın sadece yüzde 35’ini işgal ediyordu; hiç toprağı olmayanların oranı sadece yüzde 8’di.”(Modern Türkiye’nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 58).

Feodal toprak ağalığının yoğunlaştığı yer, Türk bölgelere nazaran daha tipik ve köklü ilişkilere sahip olan Kürdistan'dı. Kürt köylüleri kimi yörelerde göçebe ekonomisi, doğal ekonomi gibi son derece ilkel koşullarda yaşıyor, kimi yörelerde de ağır bir feodal sömürüye tâbi tutuluyorlardı. Kapitalizmle daha yakın temas içindeki Türk köylüleriye birçok yörede yarıcılık, kesimcilik, marabacılık gibi yarı feodal (kapitalist ve feodal sömürünün iç içe geçtiği) yöntemlerle sömürülmekteydiler. Asalak tefeci-tüccar sömürüsü bunu daha da ağırlaşıyordu.

Feodal, feodal-kapitalist kırması ve kapitalist çiftliklerin yan yana bulunmaları istisnâî değildir, aksine Prusya tarzı gelişmede geçiş durumunun net bir göstergesidir. Bunların feodal toprak beyliği ekonomisinin iç başkalaşımının birbirlerini izleyen uğrakları olduğunu anlamak için, Avrupa'da tarımda kapitalizme geçiş yollarının ne olduğuna, klasiklerin buna nasıl yaklaştığına kısaca da olsa bir göz atmak gerekiyor.

Kapitalizmin anavatanlarında tarımda kapitalizme geçiş devrimci ve evrimci olmak üzere iki ayrı yol izlemiştir. Marx İngiltere, Engels ise Almanya somutunda bunların karakteristik özelliklerini ortaya koymuşlardır. İlk haftasında feodal büyük toprak mülklerini köylülere dağıtan Fransız Devrimi ve feodal geçmişi olmayan ABD birinci yolun tipik temsilcileridir. Bu geçiş biçiminde köylü işletmeleri süreç içerisinde bir yanda büyük kapitalist çiftlikler, öte yanda kır proletaryası olmak üzere kutuplaşırlar. Üretici güçleri hızla ve engelsiz geliştirdiği için bu tarz devrimcidir. İkincisinde ise feodal toprak beyliği ekonomisi iç başkalaşım yoluyla yavaş yavaş kapitalistleşir. Bu tarzda büyük toprak sahipleri üstünlüklerini korumaya ve köylüleri hâlâ yarı feodal yollarla sömürmeye devam ederler. Almanya ve Rusya'da böyle olmuştur. Evrimci yol hem uzun, hem de köylüler açısından zahmetli ve sancılı bir süreçtir.

Bizdeki tarımda kapitalizme geçişin tutucu-evrimci yoludur. Lenin *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserinde "Prusya tarzı gelişme" dediği bu yolu ayrıntılı olarak incelemiştir. Kitabının ikinci baskısına 1907'de yazdığı önsözde şunları söyler:

"Ya eski toprakbeyliği iktisadı, binlerce bağla serfliğe bağlanmış haliyle muhafaza edilir ve bu, yavaş yavaş salt kapitalist, "junker" iktisadı

haline dönüşür. Emek-hizmetinden kapitalizme nihai geçişin temeli, feodal toprakbeyliği iktisadının içbaşkalaşımıdır. Devletin tarım sisteminin tümü kapitalist hale gelir ve uzun bir süre için feodal özelliklerini korur. Ya da eski toprakbeyliği iktisadı, serflüğün bütün kalıntılarını ve her şeyden önce büyük toprak sahipliğini yok eden devrimle yıkılır.”⁵⁶

Türkiye’de büyük toprak sahipliği ekonomisi yukarıda tanımlanan feodalizmden kapitalizme geçişin bütün varyantlarını, yani feodal, yarı feodal ve kapitalist biçimleri bağrında taşıyordu. Ancak 1930’ların sonuna gelindiğinde “saf” biçim giderek silinecek, son ikisi öne çıkacaktır. Tarihçi İlhan Tekeli bunu şöyle açıklıyor:

“Tarımsal kesimde iki tip büyük toprak işletmesi bulunmaktadır. Bir kayda göre, 1938’lerde 418 tane 5000 dönümden büyük tarımsal mülk vardır. Büyük tarımsal işletmelerde de başlıca iki tip vardır. Birincisi, hayvan gücüne ve ortakçılık, ya da marabacılık yoluyla kısmen de olsa toprağa bağlı emeğe dayanılarak işletilen; üretimin bir kısmı pazara intikal eden ağa işletmeleridir... İkinci tip büyük işletmeler, kapitalistleşmişlerdir. Bunlar özellikle Adana, Ege, Trakya gibi dış Pazar için üretim çok önceden geçmiş bölgelerde bulunmaktadır.”⁵⁷

Lenin’in “küçük köylü çiftçiliğinin özgür gelişimi” dediği “devrimci yol” Türkiye için geçerli değildir. 1923 sonrasında Kemalist hükümet ağa topraklarını topraksız köylülere karşılıksız dağıtsaydı, bunun yolu açılmış olacaktı. Ama cumhuriyetin kuruluş yıllarında topraksız köylüye toprak değil, “Umut, fakirin ekmeği, ye Memet ye” (O. M. Arıburnu) misali, bol bol övgü ve reform umudu dağıtılacaktır. II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında mecliste başlayan toprak reformu tartışmalarının önce CHP içindeki toprak ağalarının, sonra yeni kurulacak DP’nin muhalefetiyle karşılaşması bu sınıfın rejim üzerindeki ağırlığını gösteriyor. Toprak meselesi çözülmemiş, sadece çözülmek istenirmiş gibi yapılmıştır:

“Toprak reformu yerine ‘topraklandırma’ siyaseti, Türkiye Cumhuriyeti’nin topraksızlık sorununa büyük toprak sahiplerini rahatsız etmeden bulduğu çözümdür ve tarıma elverişli Anadolu topraklarının önemli bir

⁵⁶ V. İ. Lenin, Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi, Sol Yayınları, Ankara, 1988, s. 22-23.

⁵⁷ İlhan Tekeli, Türkiye’de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s. 93.

kısımının Osmanlı iktidarı boyunca tarıma açılmaması bu siyaseti olanaklı kılmıştır.”⁵⁸

Kemalist tarım politikası, orman arazilerinin küçük miktarlarda dağıtılması, destekleme alımları, sınırlı oranlarda kredi desteği gibi palıyatif önlemlerin ötesine geçmeyecektir. Bir yandan devlet desteğiyle modern yöntemler uygulayan, öte yandan da angarya, ortakçılık, yarıcılık gibi feodal usulleri devam ettiren büyük toprak sahipleri, bu ikili yapıyı yan yana sürdürmeyi kendileri açısından daha yararlı bulmuşlardır.

“Büyük toprak sahiplerine yaslanarak iktidarı ele geçiren burjuva devrimi, bu sınıfı kentli karakteri daha baskın bir yapıya büründürmektedir. Öte yandan bu sınıf, kapitalizm öncesine dair nitelikler taşıyan tefecilik ve onun İslâmî usule uydurulmuş hali olan murabaha gibi ilkel yöntemler ile yarattığı birikimi de yine daha fazla tefecilik ve murabahacılık yapmak için kullanmıştır; zira altyapının olmadığı... dönemde en kârlı iş... nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan yoksul köylüyü anormal faiz oranları sayesinde sömürmeye devam etmektedir.”⁵⁹

Sonuç olarak, Türkiye köylülüğü, yalnız feodalizm ve tefecilik gibi arkaik biçimlerin değil, en ileri ve son sömürü biçimi olan modern emperyalist sermayenin de yükünü sırtında taşımıştır. 19. ve 20. yüzyıl boyunca Türkiye tarımı, tıpkı sanayi, ticaret ve finans alanları gibi, kapitalist-emperyalist işbölümünün belirlediği doğrultuda yapılandırılmıştır. Tarım üzerindeki gerek ağır sömürü, gerekse orantısız, çarpık yapılanma sırt sırta vermiş emperyalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin eseriymiş. Dünya Savaşından sonra DP iktidar olunca bu daha da belirginleşecektir.

Kemalist dönem, büyük toprak sahiplerinin politik olarak da etkin oldukları bir dönemdir. Bu, CHP’nin örgütlenmesine, bakanların ve milletvekillerinin bileşimine otomatikman yansımıştır. Taşraya egemen büyük toprak sahipleri, cumhuriyet dönemi meclislerine özel ve değişmez bir mevkie sahiptiler. Çukurova’nın en büyük kapitalist toprak sahipleri (Cavit Oral, D. Arıkoğlu, A. S. Ursavaş, C. H. Taray, H. Taray, K. Gülek...), Eskişehir yöresinde Emin Sazak gi-

⁵⁸ Nevzat Evrim Önal, Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 76.

⁵⁹ A.g.e., s. 79.

bileri Atatürk'ün meclisinde her dönem kendilerine yer bulmuşlardır. Aynı şekilde, Kürt isyanları esnasında asimilasyona direnen Kürt eşraf yerinden yurdundan edilip sürgüne yollanırken, etnik kimliğinden feragat etmiş feodal ağa, aşiret reisi ve şeyh takımı meclisteki koltuklarını korumuşlardır.

1789 Devrimi, feodal ayrıcalıkları tazminatsız kaldırıp köylüler özgür kılarken, sözde “Jakoben Kemalizm” tarımı her bölgede toprak ağalarının, tefeci-tüccarların ve zengin köylülerin çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde düzenlemiştir. Bu, yakın tarihin değiştirilemez bir gerçeğidir.

Kemalist Diktatörlük

Türk'üz, bütün başlardan üstün olan başlarız;
Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız.

Örnektir uluslara açtığımız yeni iz;
İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz.
Uyduk görüşte bilgi, gidişte ülküye biz;
Tersine dönse dünya yolumuzdan dönmeyiz.

Onuncu Yıl Marşı

Restorasyon devri tarihçileri, halk'tan, ulus'tan, yurttaşlar kitlesi'nden, tümüyle tiers etat'dan bahsedip duruyorlardı. Ama, gerçekte onların savundukları, ulusun küçük bir parçasının menfaatleri, burjuvazinin menfaatleri idi.

G. V. Plehanov

Cumhuriyet, en solundan en sağına kadar muhaliflerin etkisizleştirilmesi üzerine kurulmuştur. Şeyh Said İsyanı (1925) üzerine çıkarılan Tahriri Sükûn Kanunu ile kapsamlı bir temizlik harekâtı başlatılacaktır. Kürdistan'daki askerî operasyonlar ve sıkıyönetim ilânı, Fethi Okyar Hükümeti'nin görevden alınması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, İstiklal Mahkemeleri'nin işletilmesi, İzmir Suikastı Davası ve TKP Tevkifatı art arda gerçekleştirilmişlerdir. Birkaç yıl içinde hem sağ hem sol muhalifler susturulacak, Kemalizmin siyasî tekeli önünde ciddî bir engel bırakılmayacaktır.

1930'larda Avrupa'yı kuşatan faşizm dalgası, Türkiye siyasetini etkilemiştir. İstenmeyen liberal demokrasinin habire ertelenip durması için bundan iyi bahane mi bulunurdu? Atatürk çevresindekile-

rin kurdukları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) Kürt isyanı bahane edilerek, Serbest Fırka (1930) ise büyüme sinyali verince alelacele kapatılmışlardır. Hep naylon bir muhalefet olarak kalacakları bilinse kapatılmazlardı. Böylelikle muhalefetin üstten-alttan gelebilecek bütün kanalları tıkanmış oluyordu. TKP baştan beri yeraltına itilmişti. Sosyalist ve muhalif aydınlar izleniyor, hapse atılıyor, legal kitle örgütlerine ve grevlere izin verilmiyordu. Çok partili dönemde de korunacak TCK'nın 141. ve 142. maddeleri zaten Mussolini'nin ceza yasalarından alınmaydı. Partinin erken kaybedilen ideologlarından Ziya Gökalp, sınıf partilerinin gereksizliğini, Türkiye'de Batıdaki gibi çıkarları birbiriyle çelişen sınıfların yokluğuyla açıklamıştı. Herkesi temsil eden CHP varken başkalarına ihtiyaç duyulmuyor, özellikle sınıflar ve sınıf mücadelesi üzerinden politika yapan partilerden hazzedilmiyordu.

Aynı yıllarda Avrupa'nın radikal muhafazakâr ve faşist politikacılarının baş tacı ettikleri korporatizm (sol Kemalistlerin bilmezden geldikleri, liberallerinse faşizmle özdeşleştirdikleri) genç Türkiye'de kendine elverişli bir ortam buldu. Toplumun sınıflardan değil çeşitli mesleklere bölünmüş bireylerden oluştuğu algısı yerleştirilmeye çalışıldı. Sınıf mücadelesiz, muhalefetsiz, itaat altına alınmış tek tip bir toplum yaratmak için bundan iyi araç bulunamazdı. Bu, "İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış kitle", ulus-devletle kaynaşmış "tek parti" ve "ulu önder" ("ebedî şef") söylemleri ile uyumlu bir bütün oluşturunuyordu.

Yine de İtalya ve Almanya'yla benzerlikleri ve bulaşıklıkları olan 1930'lar Türkiye'sini, faşist diktatörlük olarak nitelemek zorlama olacaktır. Ama, 1930 sonrası rejimle faşizm arasına net bir sınır çizmek de bir hayli zordur. Sınıf mücadelesinin karşısına korporatizmle çıkılmak ve faşist rejimlerden organ nakilleri yapılmakla kalınmamış, özellikle anti-faşist Dünya Savaşında Almanya'yla flört eden Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlığı sırasında çizginin öbür tarafına geçilmiştir.

Atatürk'ün Adâlet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt tek lidere dayanan diktatoryal yapının varlığını över:

"Kemalizm otoriter bir demokrasidir ki kökleri halktadır. Türk milleti bir piramide benzer, taban halk tepesi yine halktan gelen bir baştır ki,

bizde buna şef denir. Şef otoritesini yine halktan alır. Demokrasi de bundan başka bir şey değildir.”⁶⁰

Mustafa Kemal ölünceye kadar cumhurbaşkanı seçilmişti, ama kendisini seçen meclis, halkın serbest iradesine dayanmıyordu. Tek partiye dayanan yarı-korporatist bir rejim zaten başka türlü olamazdı. Korporatizm, politika ve örgütlenme alanını aşırıyordu, çünkü CHP içinde faşizan çizgiler taşıyan Mahmut Esat Bozkurt, Necmeddin Sadak, Muhiddin Birgen kanadı, bunu ekonomik ve toplumsal meselelere, devletçiliğe, tüketime, ithalata, tarıma, planlamaya ve kooperatifçiliğe doğru genişletmeye çalışmaktaydılar. Korporatizmin revaçta olduğu ülkelerin başında kapitalizme yukarıdan aşağı geçilen Bismarck sonrası Almanya ve Mussolini İtalya’sının gelmesi rastlantı değildir. Bu yolun faşizme geçişi kolaylaştırdığına inanmak için bir neden yoktur.

Kemalizmin altı “temel ve değişmez ilke”si sayılan *cumhuriyetçilik*, *milliyetçilik*, *halkçılık*, *devletçilik*, *laiklik* ve *inkılâpçılık* 1931’deki CHP kongresinde kabul edildi. Bunlar çağdaş, seküler ulus-devlet yapılanmasına rehberlik edecek ilkeler olarak belirlenmişti. Bu ilkelerden “*cumhuriyetçilik*” demokrasi ve ulusal devlet projesini, “*devrimcilik*” sosyo-ekonomik dönüşümü, “*milliyetçilik*” emperyalizmden bağımsızlığı, “*laiklik*” demokrasiye bağlılığı, “*halkçılık*” emekten yana olmayı ve dayanışmayı, “*devletçilik*” ise halkçı ekonomiyi ifade ediyordu. Daha doğrusu bu iddiadaydılar. Kadrocular tarafından dünyanın ezilen halklarına bir kurtuluş reçetesi diye takdim edilen “altı ok”, Kemalist cephenin ana propaganda malzemesi olmuştur. Ne var ki bu “ilke”lerin karşılaştıklarıyla içerikleri farklıdır. Ne yarı sömürge, yarı feodal düzenle çelişen, ne de demokratik toplumsal bir düzene hizmet eden bir yanı vardır. Türkiye’nin yakasına bir rozet gibi iliştirilen “çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma” söylemi, hiçbir zaman ulaşılamayan, hep bir serap gibi arkasından koşulan Batı kapitalizmine değişmeyen bir övgü olarak kalacaktır.

Atatürk milliyetçiliği, cumhuriyetten sonra anti-emperyalist söylemle ilişigini iyicene kesecektir. Bunu “Batı medeniyeti” övgüsün-

⁶⁰ Aktaran Ahmet Demirel, Birinci Meclis’te Muhalefet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 610-611.

den anlıyoruz. Yeni düzenin milliyetçiliği artık “Ne Mutlu Türküm Diyene” sloganının da ifade ettiği üzere Kürtleri ve azınlıkları muhatap alan asimilasyonist bir karaktere bürünmüş durumdadır. Mustafa Kemal’in Kürtlere karşı tutumu Lozan’la birlikte zıddına dönmüştür: “‘Türk-Müslüman’ ve ‘Osmanlı-Müslüman’ halklarından ve ‘Türk-Kürt dayanışması’ndan dem vuran Millî Mücadele döneminin baskın söylemi bir gecedde terk edildi.”⁶¹ Bundan böyle Kürt’e Kürt denmeyecek, “Türk” denecektir. Kürtlere verilen “özerklik” vaadi çabucak unutulacak ve unutturulacaktır. Lozan’da dörde bölünen Kürdistan’ın bir parçası Türkiye’ye katıldıktan sonra yeni politika Kürt varlığının inkârı üzerine kurulacak, “emperyalizmin kışkırtması”, “irtica” diye karalanan isyanlar faşizan bir acımasızlıkla bastırılacaklardır. 1930’larda ırkçı-faşizan bir milliyetçilikle yüklü “Güneş Dil Teorisi” ve “Türk Tarih Tezi”nin hikâyesi başlı başına bir konudur.

Kemalizmle özdeş tutulan, belirleyici ilke laikliktir. Hilafetin ilga edilmesinden sonra yargı, eğitim ve toplumsal yaşam bu doğrultuda yeniden yapılandırılacaktır. İmparatorluktan cumhuriyete, uyrukluktan yurttaşlığa geçen Türkiye noksanları olsa da artık laik bir ülkedir. Gelgelelim, burjuva demokratik devrime, devrimci-demokratik bir harekete dayanmadığından toplumun derinliklerine fazla nüfuz edemeyecek, kitleleri yeterince kucaklamayacaktır. İktidarın yeni efendileri kuşkusuz dindar değildiler, laikliğin Batıdaki gibi kabul görmesini de istiyorlardı. Ama esinlendikleri söylenen Fransa’nın yolunu izlemediler. Bunun en önemli kanıtı, dinin (Sünniliğin), Şeyhülislamlığın yerine ikame edilen Diyanet İşleri Başkanlığı’nın eğitim kurumları eliyle yeniden devlete entegre edilmesidir. Din, devletin ve resmî ideolojinin parçası olarak kurumsallaştırılmıştır. Batı tipi laik devlet modelinde din ve devlet işleri nispeten ayrı tutulurken, Türkiye’de devlete bağlı din modeli abartılmıştır. Dinlere (ve dinsizliğe) karşı eşit mesafede durma zaten söz konusu değildir. Sünniliğin (önemli bir kitle oluşturan Alevilere, Hıristiyan azınlıklara rağmen) devlet dini olarak alıkonması, 1908’den fazla

⁶¹ Enk-Jan Zürcher, “Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları”, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Kemalizm içinde, C.II, İletişim yayınları, İstanbul, 2007, s.49.

uzaklaşmadığına delâlettir. Son yıllarda laiklikle İslâmı uzlaştırma girişiminin yarılmayla sonuçlanmasında bunun payı olmadığı söyleyemez. Diyanet kurumu, Türk-İslâm sentezinin geldiği bugünkü noktada, laikliği vuran bir bumeranga dönüşmüştür.

İnkılâpçılık (“devrimcilik”) “ulusal demokratik devrim”in motoru gibi takdim edilir. Ne ki, bu “inkılâplar”ın neden köylülerin, Kürtlerin, işçi sınıfının temel hak ve özgürlüklerini teğet geçtiğinin hiç sözü edilmez. Herhalde, Kemalizmin “radikal küçük burjuva devrimciliği”yle bir ilgisi olmadığını ayırt etmekte kullanılacak bunlardan daha iyi bir ölçü olamaz. Demek ki, “inkılâpçılık”tan kasıt sol Kemalistlerin yorumladıkları gibi “halkçı devrimcilik” değil, modernleşme doğrultusunda toplumu yukarıdan aşağı değiştirmeyi amaçlayan idarî, hukukî, eğitsel, ideolojik, kültürel reformlardır. Bunlar üst sınıfların ihtiyaçlarına göre düzenlendikleri için demokratikleşme kriterine bağlanmamışlardır. Zaten inkılâpçılık “altı ok”tan biri ilân edildiğinde burjuva devriminin yerinde yeller esiyordu. Amaç ileriye açılmak değil, var olanı korumaktır.

Halkçılığa gelince bu “ilke” gösterilmek istendiği gibi devrimci demokratik bir yönelimi, Rusya benzeri radikal bir narodnizmi ifade etmez. Kemalist Türkiye, köylülere toprak ve özgürlük yerine, tahsildar ve jandarmanın yanında, promosyon niyetine “Köylü milletin efendisidir” kolonyası dağıtılan bir ülkeydi. “Halkçılık teması Marksist sınıf mücadelesi kavramına bir yanıt olarak ortaya çıkarılmıştı. Gökalp, 1918 yılında kendi tezini Avrupa’yı sarsan devrimci olaylara bir tepki olarak geliştirdi. Kemalistler de komünizmle ve Bolşeviklerin sınıf mücadelesi anlayışıyla savaşılabilmek için bunu benimsediler.”⁶²

“İnkılâplar”a kof bir “devletçi solculuk” yükleyerek bunlardan bir “teori” çıkarmaya çalışan da zaten Atatürk’ün kendisi değil, Kadrocu ve Yöncü aydınlarıdır. Marksizmden Kemalizme dönen Şevket Süreyya gibi aydınlar, “Kemalist ideoloji”nin devrimci doğasını kanıtlamak adına, diyalektik materyalizmle pozitivist felsefeyi uzlaştırmaya ve dinsel gericiliğe nispetle ileri bir aşamayı temsil ettiği gerekçesiyle Kemalizmi meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

⁶² Paul Dumont, “Kemalist İdeolojinin Kökenleri”, Mustafa Kemal ve Ulusal Bir Devletin Doğuşu içinde, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 241.

Atatürk ve Pozitivizm

18. yüzyıl liberal felsefesi ütopyacıydı. Burjuvazinin ekonomik taleplerini ahlâkî ve idealist bir felsefeye (...) dönüştürüyordu....19. yüzyılın ikinci yarısında ise tam tersine liberalizm ekonominin somut alanını terk etti ve felsefede sığınak aramaya koyuldu. Bu felsefeye geri dönüş dönemi, burjuvazinin dünyasında gerici bir nitelik arz etmiştir. 18. yüzyılda felsefî liberalizm gelecekte haber verenlerin felsefesi idi. 19. yüzyılda körün felsefesi haline geldi.

L. Althusser

Genç Osmanlılardan İttihat ve Terakki'ye varıncaya değin Osmanlı aydını esas olarak pozitivist ideolojiye bağlı olmuştur. Türk modernleşmesinin ikinci etabında da bu değişmedi. 1937'de Anayasa'ya kaydedildikten sonra cumhuriyetin rehberi haline getirilen "altı ok", pozitivizmin Türkiye'ye uyarlanmış haliydi. Bu cümle dolayısıyla, pozitivizmin muhafazakâr yorumunu Meşrutiyet aydınlarına yıkıp, Atatürkçü pozitivizmin ilerici ve "dini afyon gibi kullanan metropollere karşı laik direnişin bir aracı" olarak gösterilmesi elbette ki kabul edilemez.⁶³

Kemalist akademisyenler, pozitivist felsefenin kaynaklarına ve sınıfsal içeriğine dair daima yanıltıcı görüşler öne sürmüşlerdir. Bunlardan biri de Tarihçi Halil İnalcık'tır:

"Atatürk, 1789 Büyük Fransız İhtilali'ni yapanların anladığı biçimde,

⁶³ Taner Timur, Marx-Engels ve Osmanlı Toplumunu, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 180, 188.

Aydınlık Çağı'nın pozitivist felsefesine bağlıdır."⁶⁴

Sina Akşin ise şöyle der:

"Modeli ve esin kaynağı 18. yüzyılda Avrupa'da başlatılmış olan aydınlanma hareketidir... Atatürk Devrimi bir aydınlanma hareketidir."⁶⁵

Halil İnalcık'ın Aydınlanma ile pozitivist felsefe arasındaki zaman ve kapsam farkını bilmediği düşünülemez. Neyin ne olduğunu gayet iyi bilen her iki tarihçinin de Kemalizme ve Türk devrimine radikal bir görünüm vermek istediklerini anlamamak için saf olmak gerekir.

"Pozitivist felsefe" ve "18. yüzyıl Aydınlanması" birbirlerinin yerlerini tutacak şekilde kullanılamaz. Aralarında kapitalizm ve emperyalizm kavramlarını akla getiren bir ilişki var. Sezar'ın hakkını Sezar'a, İsa'nın hakkını İsa'ya vermek istiyorsak, hem ikisi arasındaki ortak paydayı, hem de zıtlıkları görmemiz gerekir. 1789 Devrimi yapıldığı sıra, pozitivistin kurucusu kabul edilen Auguste Comte (1798–1857) daha doğmamıştı. Aralarında yalnız bir asra yaklaşan zaman farkı yoktur, sınıfsal bağlantıları ve siyasal duruşları da farklıdır. Fransız Devrimi *özü* itibarıyla Jakobendi ve Jakobenlere Rousseau başta olmak üzere aydınlanma filozofları (Diderot, d'Alambert, Voltaire, Helvetius, d'Holbach vb.) yol gösterdiler. Monarşiye savaş açan Ansiklopedist kanat, çağdaşları Aydınlanmacılara nazaran daha yıkıcı ve devrimci yanlar taşıyorlardı. Burjuva demokratik devrimler çağının yükseldiği, genç burjuvazinin halkla birlikte eski toplum düzenini alaşağı ettiği tarihsel dönemde, ideolojik kılavuzluk görevini 18. yüzyıl felsefesi yerine getirdi. Dolayısıyla ikisi arasında görmezden gelinmemesi gereken bir paralellik vardır. 19. yüzyıl düşünürü Comte pozitivistinin ortaya çıkışı ise, egemen ve kurulu bir nitelik kazanmış burjuva düzeninin korunmaya ve pekiştirilmeye çalışıldığı tarihsel bir döneme rastlar. Konjonktür burjuva demokratik devrimlerin sona ermekte olduğu, yukarıdan devrimlerin başladığı bir sürece işaret eder. Demek ki, Aydınlanmaya rengini veren burjuva cephesindeki bu dönüşümdür: Yeni yüzyılda eleştirel,

⁶⁴ Halil İnalcık, Osmanlı ve Modern Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.184.

⁶⁵ Yakınçağ Türkiye Tarihi, "Siyasal Tarih: 1908–1923", Milliyet Kitaplığı, İstanbul, (basım tarihi yok), C.I, s. 115–116.

muhalif ve hak eşitliği arayan ve feodalizme her cepheden saldıran burjuvazi yoktur artık. 19. yüzyılda esas problem düzeni ayakta tutmaktır. 1848'de işçiler ayaklanmaya ve düzeni tehdit etmeye başladıktan ve yeni tipte bir sınıf mücadelesi boy verdikten sonra, burjuvazi şiddetle ihtiyaç duyduğu sığınağı pozitivizmde ve öteki idealist felsefelerde bulmuştur. Burjuva demokratik devrimlerden vazgeçiş ve burjuvazinin ricatı, feodal kalıntılar ve aristokraziyle uzlaşarak kurulu düzeni savunmaya çalışan pozitivizmi gündeme getirmiştir. Dolayısıyla, 19. yüzyıl burjuva felsefesi, büyük ölçüde 18. yüzyıla bir tepkidir ve feodalizme karşı mücadeleyi değil onunla uzlaşmayı temsil eder.

Emperyalizm döneminde, 1905 ve 1917 Rus devrimlerinin anıları hâlâ tazeyken Jakoben bir yol izlemek, 1908 ve 1919-1923'ün burjuva önderlerinin harcı değildi. Böyle bir şeyin eldeki iktidarın kaybıyla sonuçlanabileceği düşünüldüğünden, ılımlı, uzlaşıcı ve temkinli bir yol izlendi. Kaldı ki, feodallerle, eşrafla, din adamlarıyla uzlaşmaya cevaz veren Jakobenizm değil, Comte-Durkheim pozitivizmiydi. İttihatçıları olsun, Kemalistleri olsun, 20. yüzyıla sarkmış 19. yüzyıl felsefesine, yani pozitivizme çeken esas budur. Mustafa Kemal'in politik dehasının, manevra yeteneğinin, amiyane tabirle Kürtleri, ağaları, hocaları, şeyhleri kafalayıp herkesi kazanmaya çalışması (öyle olmadığını gösterdik) denilen şeyin ardında bu "felsefe" vardır.

Jakoben önderlere yol gösteren 18. yüzyıl Fransız Aydınlanması'nı da kusursuz, yekpâre bir felsefe olarak görmemek gerekir. Aristokrat veya üst sınıflardan gelen 18. yüzyıl filozofları arasında monarşi yanlıları, yeni bir din arayışında olanlar, eşitlikten aristokratlarla burjuvalar arasındaki denkliği anlayanlar vardır. Bu yüzden, Comte pozitivizminin burjuvaziyle feodalizmi uzlaştırma çabasının kökleri Voltaire'e, hattâ J. J. Rousseau'ya kadar uzatılabilir. Dolayısıyla, Jön Türklerin ve Kemalistlerin 18. yüzyıl filozoflarına ilgiduymalarında olsun, onlar arasında kendilerine dayanak bulmalarında olsun bir çelişki yoktur. Bu filozofların aydınlanmış bir azınlık "aklın egemenliği"ni kuracak dedikleri şey, Engels'in ifadesiyle, "burjuvazinin idealize edilmiş egemenliğinden başka bir şey değildi." En ileriye gidebileni, Jakoben önderlerin ideolojik besin kaynağını oluşturan Rousseau'ydu. Ancak gerek olgunlaşmamış tarihsel

koşullar, gerekse “burjuva akılcılığı” onun önünü tıkıyordu. Toplumsal eşitsizliklerin kaynağının özel mülkiyet olduğunu göremiyor, kötülüklerin kaynağını kötü politikada, erdemsizlikte arıyordu. Robespierre, genç Marx’ın deyişiyle, sadece “büyük zenginliği” değil. “büyük yoksulluğu” da “katıksız demokrasinin engeli” olarak görür. Robespierre’in işçiler ve yoksullara bakışı nihaî çözümlemede burjuvacıdır. Çıkışı ortada bir yerde, ütöpik bir küçük burjuva cumhuriyetinde ararken, ister istemez burjuva devriminin önünü açmıştır. Jakoben hükümet Paris yoksullarının aleyhine de kararlar alacak, Sanskülötlerin demokrasi isteğiyle ters düşecektir. Ne İsa’ya, ne de Musa’ya yaranamaması bundan ötürüdür.

Noktalarken vurgulamak gerekirse, yine de Jön Türklerin ve Kemalistlerin Batıdan alıp Türkiye’ye uyarladıkları söylenen “pozitivizm” ile Fransız Aydınlanması aynı şey değildir. Türkiye’de yukarıdan devrime eşlik eden Fransız Aydınlanması değil, onun kartlaşmış hali demek olan “pozitivist aydınlanma”dır. İşleviyse mevcut düzen önünde insanları olumlu bir tavır takınmaya ikna etmek ve bu doğrultuda eğitmektir. Nitekim Kemalist dönemde (1923-1945) sosyalistler ve sosyalizmden etkilenen aydınlar haricinde, 18. yüzyıl ayarında bir emperyalizm ve Orta Çağ eleştirisi geliştirmiş bir Kemalist entelektüel külliyat(lar) gösterilemez. Atatürk’ün yanında çanta gibi taşıdığı Yakup Kadrielerin, Falih Rıfkıların, Yunus Nadilerin, Afet İnanların düşünsel ürünleri ortadadır. İşçilerin, köylülerin, Kürtlerin sorunlarına duyarsız kalan Kemalist aydınlar, diktatörlüğü meşru göstermeye çalışmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Atatürk, İnönü ve Bayar gibi önde gelen kişiler, Kemalizmin sol yorumlarına ve uygulamalarına bile tahammül edememiş, kendi bünyesinde sola meyledenleri sürekli budamıştır.

Dolayısıyla, aradaki ayrımın tarihçiler kadar, liberal, Kemalist ve muhafazakâr siyasetçiler tarafından da gargaraya getirilmesi resmî tarihin bir parçasıdır. Sosyalistlere gelince 18. yüzyıl aydınlanmasının tarihsel ilericiliğini kabul ederler, fakat onu sol Kemalistler gibi fetişleştirmezler. Bu meseleyi çözecek de sınıf bakış açısıdır. Eğer Fransız Devrimi’nden sosyalizme ve Marksizme bir çıkış kapısı aranacaksa, bu yol Rousseau değil, halk hareketini bizzat yaşamış, Jakoben terörden esinlenmiş Babeuf ve halefleri olmalıdır.

“Burjuvasız Burjuva Devrimi” Masalı

Yeterince sık söylenmiş bir yalan gerçek olur.

Lenin

Türkiye’de sınıflar yok, Türkiye’de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise, henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok...

M. Kemal

20. yüzyıl başlarında bir Türk burjuva sınıfı olmayınca bu rolü liberallere göre Osmanlı bürokrasisi, sol Kemalistlere ve bazı sosyalistlere göre ise “küçük burjuva radikalizmi” üstlenmiştir. Her iki halde de burjuvazi modernleşmenin öznesi değil, sonradan çıkması (nesnesi) olarak görünür.

Emre Kongar bunu şöyle anlatır:

“Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı’nı kazandıktan sonra kafasındaki kuramsal modele göre Türkiye Cumhuriyeti’ni oluştururken, elinde Cumhuriyet’i kuracak çağdaş bir sermaye sınıfı (burjuvazi) yoktu./...Nitekim “Devletçilik” politikası esas olarak “ulusal burjuvazi” yaratma modeli olarak düşünüldü.”⁶⁶

⁶⁶ Emre Kongar şunları da söyler: “Bir sermaye sınıfının (burjuvazinin) yaratılması, Türkiye Cumhuriyeti açısından vazgeçilmez hedeflerden biriydi, çünkü amaçlanan demokrasi, ancak çağdaş sınıflar olan sermaye sınıfı ve işçi sınıfının, feodal kalıntılar olan toprak ağalarının ve köylülerin yerine geçmesiyle kurulabilir ve korunabilirdi” (“Burjuvazi İslâmcılaşırken”, (http://www.kongar.org/aydinlanma/2005/483_Burjuvazi_Islamcilaştirilirken.phphttp://www.kongar.org/aydinlanma/2005/483).

Ulusal Kurtuluş Savaşının kazananı, cumhuriyetin ve burjuvazinin yaratıcı olarak gösterilen Kemal Atatürk'ün putlaştırılması konumunun dışındadır. Bizi, “*çağdaş bir sermaye sınıfı (burjuvazi) yoktu*” denmesi, ilgilendiriyor. Baştan söyleyelim: Emre Kongar eğer bununla, gayrimüslim burjuvaziye karşı Türk burjuvazisinin güçlendirilmesini kastediyor olsaydı, “yaratma” sözcüğü dışında bir itirazımız olmazdı. Fakat onun sözünü ettiği bu değil, Kemalistlerin yoktan burjuva bir sınıf (karşıtı proletaryayı da buna katmak gerekir) yarattıklarıdır. Biz de diyoruz ki burjuvaziyi Kemalistler yaratmadı, isteseler de yaratamazlardı.

Resmî akademinin fosilleşmiş bu klişe tezinin aksine iyi kötü bir Türk burjuvazisi vardı. O zamanlar resmî ideolojiye tâbi olmayan araştırmacılar bunu ortaya koydular. Şimdilerde bilmezden gelinse de bu konuda onlarca araştırma yapılmıştır. Başta zamanın Türkiyeli komünistleri, bağımsız aydınlar ve tarihçiler, yanı sıra Lenin, Stalin, Troçki, Zinovyev, Bela Kun, Rakovsky, Mao gibi pek çok uluslararası şahsiyet bu mealde makaleler yazdılar, beyanatlarda bulundular. Komintern’de ve yayın organlarında bu konular genişçe tartışıldı. K. Vasilyevskiy, A. Alimov, A. D. Novıçev, N. Y. Rozaliyef gibi Sovyet yazarlarının dilimize de çevrilmiş kitapları kütüphanelerde duruyor.

Türkiye’de bulunmuş ve 1923–1929 arası dönemi incelemiş Sovyet yazarı Şnurov şöyle yazmıştır:

“Devrimin önderi M. Kemal’e izafeten Kemalist adı verilen bu Türk millî devrimini Türkiye’nin millî burjuvazisi, yani tüccar, toprak ağası ve o sırada Türkiye’de çok az sayıda bulunan sanayiciler yönetiyordu”⁶⁷

⁶⁷ A. Şnurov, Türkiye Proletaryası, Yar Yayınları, İstanbul, Önsöz. Bazı Sovyet kaynakları da, 1928 yılında yazılmış Komünist Enternasyonal Programı’ndaki sınıflandırmadan hareketle, Türkiye’ye, “orta seviyede kapitalist” ülkelerin sonlarında bir yer verirler: “Orta seviyede kapitalist gelişmeye sahip ülkeler şunlardır: a) ... b) emperyalizm sistemi içinde ikincil bir rol oynayan ülkeler arasında-Polonya, Romanya, İspanya, Portekiz, Macaristan, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Türkiye...” (Burjuva-Demokratik Devrimin Proleter Devrime Dönüşmesi içinde, “Komintern Programının Sınıflandırma Şeması”, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1991, s. 93).

Başka yüzlerce örnek verilebilir, fakat esas altı çizilmesi gereken şudur: Bu tezin dış esin kaynağı pozitivistler, M. Weber, K. Wittfogel ve diğer Avrupa merkezci ideolojiler ise, iç esin kaynağı da burjuvazinin kurucu ideologları ve politikacılarıdır.

Görünüşte sınıfların varlığını inkâr etmeyen Yusuf Akçura şöyle demektedir:

“Yahudi ve Almanlardan müteşekkil Polonya burjuvazisi gibi, Osmanlı burjuvazisi de Garp kapitalizminin komisyoncu ve acenteliğini hamî Yahudi, Rum, Ermeni gibi yerli gayr-ı Türklerle, menşe ve tebâları tespit olunamayan Levantenlerden müteşekkildir. Eğer Türkler, kendi içlerinden, Avrupa sermayesinden de istifade ederek, bir sermayedar burjuva sınıfı çıkaramayacak olursa, yalnız asker, memur ve köylüden kuvvet alan Osmanlı-Türk cemiyeti muasır bir devlete inkılâp edemez.”⁶⁸

Türk kapitalizminin öncüleri, toplumun, “asker, memur ve köylü”den ibaret olmadığını bilmiyor olamazlardı. Sınıf meselesine mesafeli durdukları için temkinli bir dil kullandılar. Böylesi küçük yalanlar, zamanla “*Biz bize benzerizcilik*” diye anılan özgücü tarih anlayışına basamak oldular. Yeni tarih anlayışı, “*bizde sınıflar yok*”, “*devlet-merkezcilik*”, “*Batılılaşma, çağdaşlaşma*”, “*Türk ordusunun biricikliği*”, “*Ne mutlu Türk’üm diyene*” gibi temalar üzerine kurulacaktır. Evrensel-dünya tarihi yaklaşımının karşısına, Türklerin uygar oldukları fakat Batıdan ayrılan bu tarz özellikleriyle dünya halklarından ayrı bir gelişme yolu izledikleri görüşüyle çıkılmıştır. Cumhuriyeti meşrulaştırmak amacı güden Osmanlı tarih yazımı bile şöyle varsayımlara dayandırılacaktır: Türkler barbarlık nedir bilmediler, en eski çağlarda bile devletler kurdular, fethettikleri yerlere adâlet ve düzen taşıdılar, yönettikleri milletlere ve dinlere hoşgörülü oldular... Tarihsel aşamalardan, üretim tarzlarından ve sınıfsal oluşumlardan kopuk şekilde birbirlerine ulanan bu görüşler, resmî

⁶⁸ Dersadet Ticaret Odası’nın gazetesinden (1914) aktaran Attila İlhan, “Farkı Farkedin”, 21.12.1982, Milliyet (Ayrıca bkz. Feroz Ahmad, Modern Türkiye’nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s.59) Attila İlhan, bu makalede Kara Kemal’in şu sözlerini de aktarıyor: “...Öteki medenî ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de bir burjuva sınıfı meydana getirerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bu sınıf sayesinde idame-i mevcudiyetine çalışmak icap etmektedir.” (Türk Yurdu, 1917 Ağustos).

tarih anlatısına eklemlenmiş ve egemen ideolojinin kurumları tarafından gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Bu eski suratı asık ham tezlerin, postmodern köşe yazarlarının elinde ne gülünç hallere düştüğüne hiç girmeyip örneklemekle yetinelim.⁶⁹

19. yüzyıl ortalarından itibaren oluşmaya başlamış, iki burjuva devriminde boy göstermiş, kendi kesiminden bürokratların ve ‘organik’ aydınlarının yardımına muhtaç Türk burjuvazisi istense de gizlenemez. Bu, ekonomik materyaller, çeşitli anlatılar, ticaret odası kayıtları, meclis tutanakları taranarak ortaya çıkarılabilir bir şeydir. Bunları yok farz edip Türk burjuvazisini, *var olan* bir şey olarak değil, *var edilecek* bir şey olarak yutturması, resmî ideolojinin dayanaklarından birisidir. Hikmet Kıvılcımlı, bu aldatmacaların çok iyi farkındaydı; elinden geldiğince, burjuvazinin ve kapitalizmin varlığını inkâr etmenin, sınıf bilincini ve sınıf mücadelesini önlemeyi amaçladığını göstermeye çalıştı. 1965 yılında yayınlanan *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi* adlı kitabında, “biz bize benzerizcilik” ve “bizde sınıflar yok” dâhil, birçok manipülasyona işaret etti. Yerli finans kapitali 1849’da kurulan Şirket-i Hayriye ile başlatmak gibi bazı abartmalara düşmesine karşın, burjuvazinin Şark kurnazlıklarını deşifre etmekten geri durmadı.

Türk burjuvazisinin büyük bir yeniden yapılanma seferberliği başlattığı bir dönemde kendini saklaması, savaş taktiği icabıdır. Hristiyan burjuvazinin tasfiyesini “millî dava” diye yutturması bu se-

⁶⁹ “Marksist köken”den burjuva medyaya transfer Serdar Turgut köşesinde şunları yazmış: “Bizlere hâkim ideolojinin çocukluğumuzdan bu yana anlattığı bir masal vardır. Türkiye’de sınıfların olmadığı ülkemizin tek bir yürek duruşu bu yüzden sergileyebildiği anlatıldı bize. Ben yıllardır bunun ideolojik bir masal olduğunu düşünmüştüm ama şimdilerde anlıyorum ki bu gerçekten doğru olabilir. Yani hâkim ideoloji çok nâdiren yaptığı bir işi yapmış ve bize ilk defa doğruyu söylemiş galiba.../Cumhuriyet sürecinde işadamları devlet tarafından yaratılmamış olsalardı sınıf mücadeleleri ile kendiliğinden oluşsaydı hem demokrasimiz gelişirdi hem de bugünkü sancılar, yanlış uygulamalar katiyen olmazdı./Burjuvazi yok, işçi sınıfı yok peki o zaman ne var? Buna bakarak Türkiye’de toplum yok mu diyeceğiz. Toplumu olmayan ülke kavramı çok komik olsa dahi anlamlı olamayacağına göre bu toplum ağırlıklı olarak küçük burjuvalardan oluşmaktadır.” (“Bazıları beni tiksindiriyor”, Akşam, 14 Eylül 2009).

rinin ilk senaryolarından biridir. Falih Rıfkı Atay (1922) boşuna bas bas bağırıyordu?

“Burjuvalar? Acaba bu Türk sınıfı nerde?.. Cuma günleri, Türk bayrağını yalnız daire direklerinde görüyoruz. Yontma taştan yahut betondan bütün bankalar, ticarethaneler, atölyeler binbir çeşit bayraklarını Pazar günleri çekiyor ve içlerinde hiçbir Türk bayrağı yoktur.”

“Millicilerin özlemi, Namık Kemal günlerinden beri, mevcut olmayan Türk burjuvazisini yaratmaktır.”⁷⁰

Bu âcil çağrı, Türk burjuvaları olmadığı için değil, çoğu zaten kapı dışarı edilmiş gayrimüslimlerin yerlerinin doldurulması, geride kalanların da tasfiye edilmesi içindi.

8 Şubat 1923'teki Balıkesir konuşmasında da Atatürk, sanki ülkede hiç “milyoner” yokmuş, her şeye baştan başlanıyormuş gibi, yeni bir kampanya başlatmıştı:

“Kaç milyonerimiz var? Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerlerin, hatâ milyarderlerin yetişmesine çalışacağız.”⁷¹

“Milyoner” teriminin kullanılması, “kapitalist” dememek içindir. İzmir İktisat Kongresi devam ederken, kongreye kabul ettirdiği görüşleri ve yeni hükümetler üzerindeki etki gücüyle tanınan ünlü Millî Türk Ticaret Birliği gibi sermaye örgütlerine rağmen bunlar söylenebilmıştır. Çünkü yeni aşamanın temel sorunu Türk kapitalizminin inşasıdır. Burjuvazinin programını toplumsal bir davaya dönüştürmenin yolu, sınıf muhtevasını gizlemekten geçmektedir. Gerçekten de bu “milyonerler yetiştirme” kampanyası tez zamanda meyvelerini verecektir. Birkaç yıl içinde İş Bankası'ndan veya diğer devlet kurumlarından aldıkları teşvik ve imtiyazlarla “milyoner” olan çok sayıda milletvekili ve bürokrat türeyecektir.⁷² Para babası toprak

⁷⁰ Aktaran Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, dördüncü kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 1365.

⁷¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II., Divan Yayıncılık, Ankara, s. 98.

⁷² Şevket Süreyya Aydemir, “devlete arkasını vererek, devlet nüfuz ve imkânlarından faydalanan aferist temayüllerin belirlediği bir gerçektir” demiştir. Bunun salgına dönüşmesini ise şöyle açıklar: “Hemen hepsi... millî mücadele günlerinin asker, idareci, yahut siyasetçi elemanları arasında türeyen bazı insanların yeni devrin iktisadî... imkânlarını, az çok maskeli şekillerde, fakat

ağalarının ve tüccarların temsilcileri zaten meclistedir ve büyümenin yollarını her şekilde bulmaktadırlar.

Üsttekiler ne zaman birbirleriyle kapışsalar, o güne kadar kamuoyundan saklananlar bir bir ortaya dökülür: 1917’de İTC’nin kurduğu Millî Fabrikacılar Cemiyeti, Kemalistlerce kapatılınca, İttihatçılardan “hiç burjuvamız yok” yalanı açığa çıkmıştır. Derneğin kurucuları arasında Millî Şayak Fabrikası Tokat Mebusu Hüseyin Rıza Bey, imalathane sahibi Lazistan Mebusu Sudi Bey, şişe ve konserve alanında iki fabrikanın sahibi İzmit Mebusu Ziya Bey, yağ ve alçı fabrikası sahibi Karesi Mebusu Ferhat Bey gibi kapitalistler vardır.⁷³ Buna rağmen, bu defa da “Bizde ne burjuvazi, ne sınıflar var” yalanını Kemalist ideologlar dillerine dolayacaklardır. Hikmet Kıvılcımlı zamanında ve yerinde bir soru sormaktadır:

“Şimdi, Türkiye’de mültezim ve müteahhitlere ‘burjuva’ denilmediği için, kapitalist sınıf bulunmadığı ve ta 1877 yılı Millet Meclisini ele geçirmiş olan bu sınıfın 1908 veya 1923, yahut 1933 yıllarında ne sihirdir, ne keramet yok oluverdikleri, yahut yerli sınıf olmaktan çıktıkları ve toplumu ansızın sosyal sınıfsız bıraktıkları öne sürülürse bu ‘ideolog’luğa ne ad verilebilir?”⁷⁴

Ne ki Kemalist tarih yazımında burjuvaziyi maskeleyen yol çoktur. “Kurtuluş Savaşımız eşraf dediğimiz feodal ya da yarı feodal unsurlara dayanarak yürütülmüştür”, diye yazan Doğan Avcıoğlu buna bir örnektir.⁷⁵ Bu büsbütün yanlış değildir. Tabîî ulusal mücadelede feodallerin ağırlığının abartıldığını, ama öte yandan eşraf için-

daima devletin nüfuzuna dayanarak kendi menfaatlerine kullanmak çabaları olmuştur.” (Aktaran Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 30).

⁷³ Zafer Toprak, “Tanzimat’ta Osmanlı Sanayii”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, C.V, s. 1355.

⁷⁴ Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi, Tarih ve Devrim Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 24-25.

⁷⁵ Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Savaşı, üçüncü kitap, s. 1204. Yazar buradan yola çıkarak “biz bize benzerizcilik”e varır: “Bu sınıf, Türkiye’nin özel koşulları içinde millî bir nitelik göstermiştir. Oysa Çin ve Hindistan’da feodaller, sömürgeci emperyalist devletlerle işbirliği yapmışlar, millî kurtuluş devimi de zorunlu olarak antifeodal bir nitelik kazanmıştır.” (A.g. e.) Böylece, ulusal kurtuluştan antifeodal aşamaya geçilmemesi, Kemalizmin kusuru olmaktan çıkarılarak, feodal, yarı feodal kesimlerin erdemine bağlanır.

deki kapitalistleşme düzeyinin düşük gösterildiğini saymazsak. Taşra zenginlerini ve ileri gelenlerini kapsayan eşraf, çok parçalı bir yapıya sahipti. Kemalist tarih yazımı eşrafı prekapitalist, değişmeyen bir olgu olarak algılamış ve âdeta feodal ağa gibi göstermiştir. Oysa büyük toprak sahibi feodal olabileceği gibi, kısmen ya da büyük ölçüde kapitalistleşmiş de olabilir. Nitekim, “kapitalist Türkiye’nin burjuvazisini oluşturacak şahısların çoğu” eşraftan çıkmıştır.⁷⁶ 1910 yılında kurulan Osmanlı Çiftçiler Derneği’nin toplantılarını parti merkez binasında yapacak kadar İTC ile içli dışlı olmaları hiçbir şekilde tesadüf değildi.

Türk kapitalizmini doğuran iç dinamik tek bir sektöre dayandırılmaz. Avrupa kapitalist pazarının istilâsı yerli sanayiye çökertmesine rağmen, 19. yüzyıl sonlarında Çukurova’da çıırır, Batı Anadolu’da halı ve tütün, Bursa’da ipek işleme endüstrilerinde, çeşitli bölgelerde maden ocaklarında Türk imalatçılar seyrek de olsa varlardı. Ticaret kapitalizmi evresinde Türk sermayesi ağırlıklı olarak ticarî alanda faaliyet gösteriyordu.

“İstanbul’da Ticaret Odaları 1870’lerden beri vardı. En geç kurulan Türk Ticaret Odası’ndan başka, İngiliz, Alman ve Fransız örgütleri de epeydir mevcuttu. Savaş sırasında en aktif dönemini yaşamış olan Türk Ticaret Odası, işgâle birlikte gölgede kaldı. Yabancı tacirler 1918’le 1923 arasında İstanbul’la yapılan bütün ticareti ellerine geçirdiler. Cumhuriyet’in kurulmasından sonra, oda faaliyetlerine istekle başladı...1927’de İstanbul’da iş yapan yabancı tâcirlerin hepsi Türk Ticaret Odası’na üye olmuş durumdaydılar. Örgütün 8451 Türk ve 1595 yabancı üyesi vardı.”⁷⁷

⁷⁶ Nevzat Evrim Önal, Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2012, s.72.

⁷⁷ Çağlar Keyder, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982, s.135. Buna şu örneği de ekleyebiliriz: “Aynı yıllarda -I. Dünya Savaşı öncesinde- Bursa’da faaliyetine devam eden 41 fabrikadan sadece 10 tanesinin Müslüman/Türk sermayedarlara ait olduğunu biliyoruz.../Örneğin 1889-1923 yılları arasında Bursa Ticaret Odasına kaydolan 750 üyenin 313’ü (% 41.7) Müslüman/Türk; 437’si ise (% 58.3) gayrimüslimdir.” (Ayhan Aktar, Kapitalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye’de Küçük Sanayi, Afa Yayınları, İstanbul, 1990, s. 175) 1913-1915 endüstri sayımlarına göre ise “(...) özel mülkiyete ait fabrikalardan sadece 42’si, ya da % 19.6’sı, Müslümanlara aittir. Geri kalan 172 fabrika, ya da %80,4’ü, gayri-müslim azınlıkların

Geç Osmanlı'da olsun, cumhuriyet döneminde olsun meta ekonomisinin ve kapitalizmin boy vermediği, burjuvazinin tek gayrimüslimlerden ibaret olduğu iddiası, bir dizi teze gerekçe yapılmak için ortaya atılmış resmi bir yalandır. Liberaller ve ulusalcılar, resmî tarihten öğrencilikleri sırasında ezberlediklerini, bize "teori" diye satmaya kalkıyorlar. Murat Belge, Ali Cengiz oyunu oynar gibi, 1908'deki malum itirazını değiştirerek bu defa da cumhuriyet dönemine taşıyor: "1920'ler Türkiye'sinde Batı düzeyinde, en azından sanayi burjuvazisi standartlarında bir yerli burjuva sınıfı yoktu." Neden olmadığını da şöyle açıklıyor: "Sanayileşmenin, imalat sektörünün bulunmadığı bir toplumsal formasyonda 'burjuvazi'den söz etmek çapraşık teorik tartışmalara davet eder. Bu ortamda kim 'burjuva'dır ya da hattâ 'burjuva' olabilir mi?"⁷⁸ Neden olmasın? Sanayi burjuvazisinin henüz hâkim olmadığı yerde de burjuvazi olabilir. Çünkü, burjuvazi, modern sanayinin değil, modern sanayi burjuvazinin çocuğudur.

1908 Devrimini işlerken gösterdiğimiz üzere Avrupa'da 17.ve 18. yüzyıllarda, yani sanayi burjuvazisinden önce, ağırlığı ticarî, ama finans ve imalat ayakları da olan bir burjuvazi vardı. Bütün erken dönem Batı devrimlerine de onlar önderlik ettiler. Bu ülkelerin hiçbiri sanayileşmemişti. Öyleyse, "1920'ler Türkiye'si"nin henüz bir sanayi burjuvazisi ya da finans kapitali yoktur, ama "burjuvazisiz" de değildir. Türkiye, neden ancak çağdaşı kapitalist-emperyalist ülkeler platformunda geçerli olabilecek sınıf yapılarıyla tanımlanıyor? Standartların sanayi devrimi öncesini kapsamayacak ölçüler üzerinden belirlenmesi basit bir hiledir. Tarihsel perspektif özürsüz liberallere kalırsa burjuvazi, işçi ve imalatçı başta neydiyse sonda da oydu.

Eğer Fransız Devrimi'ne ya da bir başkasına gönderme yapıyorsa, sınıfların o ülkelerdeki son halleri değil, o zamanki halleri dikkate alınmalıdır. Jacques Ranciere'nin şu uyarısı yerindedir:

mülkiyeti altındadır." (Ayşe Buğra, Devlet ve İşadamları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 68.).

⁷⁸ Murat Belge, Militarist Modernleşme, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 574.

“İlk düzeyde, sadece toplumsal kimlikleri belirten sözcüklere kendi dönemlerinde sahip oldukları anlamın verilmesini gerektirir. Devrim çağındaki sınıf ilişkilerini yanlış anlamamak için mesela şunu bilmek gerekir. O zamanlar *manufacturier* (üretici> imalatçı) büyük sanayici değil, ürünlerini elleriyle yapan biriydi; *laboureur* (emekçi> rençber) tarım işçisi değil, hali vakti genellikle yerinde, mülk sahibi bir köylüydü. *Fermier* (çiftçi> ortakçı) ise esas olarak bir toprağı işlemek için, ama bazen de belli bir bölgede bir memuriyeti üstlenmek için kira ödeyen biriydi.”⁷⁹

Klasik burjuva demokratik devriminin bile başında bulunmayan gelişkinlikte burjuvaziyi, emperyalizmin tepesine çöktüğü, kapitalizme geç ve eksikli girmiş bir ülkede aramak tarihsel bir zorlamadır. Ancak bu laf olsun diye yapılmıyor, toplumda hegemonyayı bürok-rasiye veya küçük burjuvaziye vermek için yer açılması gerekiyor. Yoksa, burjuvazinin varlığı kabullenildiği an, sınıf temsili veya vesayet teorilerine yer kalmayacaktır.

⁷⁹ Jacques Ranciere, Tarihın Adları, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 62.

Devlet Yaratmadı, Önünü Açtı

M. Proudhon için her ekonomik kategorinin iki yanı vardır—biri iyi, öteki kötü. O, bu kategorilere, küçük burjuvanın tarihteki büyük insanlara baktığı gibi bakar: Napoléon büyük bir adamdı; bir sürü iyi şey yaptı; ama bir sürü kötülük de yaptı.

İyi yan ve kötü yan, yararlar ve sakıncalar, birlikte ele alındıklarında, M. Proudhon için her ekonomik kategorideki çelişkiyi oluştururlar. Çözülmesi gereken sorun: Kötü yanı atarken, iyi yan alıkoymak.

K. Marx

(...) toplum, ne doğal gelişim yasalarının üzerinden atlayabilir ne de onları resmî kararlarla iptal edebilir. Ama doğum sancılarının süresini kısaltabilir, şiddetini azaltabilir.

K. Marx

Burjuvazi “*Kayıplar Listesi*”ne alındıktan sonra yerine “bürokrasi” veya “asker-sivil zümre” geçer. Sınıfların nesnel tarihsel oluşumlarının yerini bir kez sınıf ikameciliği ve yaratıcılığı aldı mı, *olmaz olmaz*.

Murat Belge bunu açık seçik söyler:

“Klasik geçişleri (İngiltere, Fransa, Amerika) gerçekleştiren burjuvazinin yokluğunda, ordu öncülüğünde bürokrasi modernleşme iradesinin cisimleştiği kerte olmuştu; amacıysa, olmayan bu sınıfı (burjuvazi) yaratarak bu yokluğu gidermekti.”⁸⁰

⁸⁰ Murat Belge, *Militarist Modernleşme, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2011, s.618. Bürokrasiyi egemen sınıfın üstüne çıkaran ilk sosyalistlerden biri de Mehmet Ali Aybar’dır: “‘Bürokrat’ sınıf bugün Ağa ve Komprador sınıfları yanında yeri olan, hattâ yakın tarihe kadar bu sınıfları açıkça vesayeti altında tutmuş ve hâlâ devlet yönetiminde önemli bir rol oynayan egemen bir sınıftır.” (Türkiye Sosyalizmi, Sosyalist Solu Kitabı içinde, Dipnot Yayınları, An-

Avrupa'da en az dört-beş yüzyılda oluşan burjuvazi, Türk bürokrasisi marifetiyle "ordu öncülüğünde" on yılda ("1930'larda") yaratılır. Dünya tarihi bakış açısından bu bir *Türk mucizesi* sayılmalıdır. Çünkü, Marksist-Leninistlere mal edilen toplum mühendisliği, yaratılış efsanesini aratmayan bir el çabukluğuyla sahneye konmaktadır. *Ol der, ve oluverir!* (Kûn Fe Yekûn!)

"Batılı bir toplum kurmayı amaçlamış olan Kemalistler, 1930'larda devlet eliyle bir burjuva sınıfı yaratarak özel mülkiyeti ve sermaye birikimini esas alan bir düzen yerleştirmeye giriştiler."⁸¹

Geriye dört-beş yüzyıl ile beş-on yıl arasındaki paradoksu aşmak kalır. Anahtar Avrupamerkezci sosyolojinin Batı-Doğu zıtlığında bulunur.⁸² Yazar zaten Marksistlerin kullandıkları sosyo-ekonomik yapı, emperyalizm ve kapitalist dünya ekonomisi gibi analiz araçlarına ihtiyaç duymamaktadır. Oryantalist ayırım ve çıkarımlar, sömürgecilik ve Aydınlanma Çağı söyleminden kalma "Doğu despotizmi" gibi kavramlar ve coğrafi sınıflandırmalar ona yetmektedir.

Buna göre Batı tarihi benzersizdir, orada gelişme "aşağıdan yukarıya" (Almanya, İtalya vs. nereye konacaksa), feodalizmden burjuvaziye ve demokrasiye doğrudur. Doğudaysa "yukarıdan aşağıya", devletten topluma, despotizmden totalitarizme doğrudur. Murat

kara-2013, s. 138.), "Sol" liberaller büyük burjuvaziye "kötü"lüyor gibi görünürler. Ama fiilîyatta korurlar. Sistemin tüm kötülüklerinden devletin egemeni ve sınıf yaratıcısı sıfatıyla bürokrasi sorumlu olunca, burjuvazi günahlarından muaf tutulmuş olur. Göze çarpmadan dümenini yürütmek hâlâ büyük burjuvazinin vazgeçemediği özelliğidir.

⁸¹ Ali Yaşar Sarıbay, Postmodemite ve Sivil Toplum, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.124.

⁸² Bu ayırımı, akademik çevrelere taşıyanlardan biri de Wittfogel ve Weber takipçisi Asaf Savaş Akat'tır. Ona göre: Feodal Batıda toplumu devlet, Doğu (ve Osmanlı'da) ülkelerinde ise devlet toplumu kurar. (Asaf Savaş Akat, Alternatif Büyüme Stratejisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 13) Feodalizmden kapitalizme geçiş gündeme gelince bu oryantalist ayırım şu hali alır: "*Bizde Batı ülkelerinin tersine bir yapılanma var. Avrupa'nın daha çok Batı tarafında bulunan ülkelerin burjuva devrimleri, burjuva sınıfları var... Türkiye'de kapitalizm devlet eliyle kurduruluyor. Burada burjuvazi devletin bir uzantısı, icabında da maşası halinde.*" (Murat Belge ile söyleşi, "'Paket', Sınıfımızı Süslüyoruz Hareketi", Radikal Kitap, 11 10 2013).

Belge bunu burjuvazinin analizinde kullanır: “*Toplumsal kendi kurduğu bir yapı*”ya dayanan İngiltere, Amerika ve Fransa burjuvazileri sonu demokraside biten “*organik-normal*” (İYİ) bir sınıftır. “*Kendi isteğiyle bir başkasına benzeme*”ye çalışan, Batıya “*erişmek üzere seferber olmuş*” Türkiye benzeri Doğulu (gelişmemiş) ülkeler burjuvazisi ise “*güdümlü-anormal*” (KÖTÜ) bir sınıftır. İkisi akla kara gibi farklıdır: Batı dinamik, akılcı ve demokratik, Doğu durağan, akıl dışı ve despottur. Doğulu ülkeler burjuvazisi tarih dışı bir güzergâh izlemişlerdir. Standart dışı oldukları ve devlet eliyle yaratıldıkları için “güdümlü”dürler.⁸³ Siyasî ve kültürel egemenlik kurma, özerk olabilme, sivil, demokratik bir toplum yaratma yetenekleri yoktur. Bir zamanlar sol Kemalistlerin (ve MDD’ciler) de başka bir güzergâhtan aynı sonuca ulaştıkları hatırlanmalıdır: Kemalist cumhuriyeti kuran vatansever-Jakoben “küçük”/“millî burjuvazi”nin (İYİ) önü, “1950 karşı devrimi” ile kesilmiş, Türkiye’nin Amerikan emperyalizmiyle girdiği gayrimillî ilişkiden “kapkaççı”, “acentacı”, “işbirlikçi zümre” (KÖTÜ) peydahlanmıştı. “İşbirlikçi sermaye”, “güdümlü” burjuvazinin muadili oluyordu.

Uzatmayalım, “ikizler”in ulaştıkları sonuç aşağı yukarı aynıdır: Türk büyük burjuvazisi liberale göre bürokrasi tarafından (*dışarıdan-yukarıdan*), sol Kemaliste göre ise emperyalizm tarafından (*dışarıdan*) yaratılmış gayrimeşru bir zümredir.

Burjuvazinin tümünün kötülendiği sanılmamalıdır. Doğu-Batı ayırımından merkez-çevre bağlamına geçilince, “kapalist işveren sınıfı” yeniden iki katmana ayrılır: Devlet yetiştirmesi “*güdümlü burjuvazi*” (Murat Belge), genç ve dinamik “*otantik burjuvazi*” (Ahmet İnsel-Ömer Laçiner).⁸⁴ TÜSİAD içinde örgütlenmiş “*güdümlü burjuvazi*” (KÖTÜ) bürokrasi-cumhuriyet fırlamasıdır. “*Otantik burjuvazi*” (İYİ) ise “ideal tip” Batı ülkelerindeki “organik” burjuvazinin (Murat Belge) bizdeki karşılığıdır. Adına “Anadolu kaplanları”, “taş-

⁸³ Murat Belge ile söyleşi, (<http://www.surecanaliz.org/article/murat-belge-militarist-modernlesme>).

⁸⁴ Bu, aslında Birikimcilerin 1960 sonrası MDD’ciler ve sol Kemalistlerde en çok eleştirdikleri “millî burjuvazi”-gayrimillî burjuvazi ayırımının 2000 versiyonudur. İkisi de burjuvaziyi “iyi” ve “kötü” kanatlara ayırır ve “kötü”ye karşı “iyi”yi savunurlar.

ra burjuvazisi" ya da "İslâmcı sermaye" (vs.) denilen ve MÜSİAD, ASKON, TUSKON gibi rakip örgütler kuran bu katman, devlet tarafından değil kimseye dayanmadan, kendi kendisini yarattığı (acaba?) için demokrasiden ve sivil toplumdan yanadır. İşte, vesayet rejimine son vererek, "*burjuva demokratik devrim*"i gerçekleştiren bu "otantik", ama muhafazakâr burjuvazidir. Türk-İslâm burjuvazisinin verdiği iktidar mücadelesinin bire bir partisi ise AKP'dir (ve Cemaat). "Otantik burjuvazi", bürokrasi ve yarattığı "güdümlü burjuvazi" karşısında devrimi gerçekleştiren "*devrimci burjuvazi*"nin ta kendisidir.

Liberal söylem, kendi coğrafyasına Batı gözüyle tepeden bakan "oryantalizm"le maluldür, fakat ondan da önce iliklerine dek idealisttir. "Batılılaşma", kapitalizmin dışarıdan içeriye, devletten topluma, yukarıdan aşağıya, politikadan ekonomiye, bürokrasiden burjuvaziye, ideolojik-kültürel alandan toplumsal maddî ilişkilere doğru zorla zerk edildiği ters resmedilmiş sürrealist bir tablo olur çıkar. Yani, Osmanlı-Türk modernleşmesi baştan sona üstyapının altyapıyı belirlediği bir süreç olarak tanımlanır. İdris Küçükömer ne demişti? "*Burjuva ideolojisi bize yerli burjuvalarca değil bürokratlarca getirilmiştir.*"⁸⁵ Müritler bunu daha da çeşitlendirdiler: "*Batıdaki burjuvazinin değerlerini özümsemiş ve onun amaçlarını yerine getirmek isteyen insanlar*" (Mete Tunçay)⁸⁶ "*Osmanlı'da... öğrenciler ülkelerine Batı kültürü taşıdılar*", "*Aydınlanma Çağı'nı kendi ülkelerine ithal ettiler*" (Baskın Oran), "*Batı Osmanlı'ya ideoloji de ithal etmeye başlamıştır*" (Emre Kongar). Felsefî bir açılım ve "gelecekteki çözümlerlerin basmakalıplaşmış değerlendirmelerini aşma" savındaki Ahmet İnsel ise, asıl "*toplumsal alanı kuran*" "*simgeler dünyası*"na bakmak gerektiğini söyler.

Böylelikle, Osmanlı'dan bugüne toplumu, iktisadı, sınıfları, top-

⁸⁵ Düzenin Yabancılaşması, İdris Küçükömer, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 226. Bu görüşün fikir babası Max Weber'dir: "Weber'i sık sık, ekonomik açıklamalara karşı kültürel açıklamalar üzerinde ısrar eden, modern dünyanın temel itici gücünün birikim değil, bürokratikleşme olduğunda ısrar eden bir anti-Marx olarak görürüz." (I. Wallerstein, Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Metis yayınları, İstanbul, 2003, s. 248.

⁸⁶ Mete Tunçay ile söyleşi, (<http://12-www.surecanaliz.org>, 24 Aralık 2007).

lumsal çatışmaları, altüst oluşları ithal edilmiş (nakil) “ideolojiler”in, “değerler”in, “Batı kültürü”nün, “simgeler”in yarattığını öğrenmiş oluruz. Batı ve üstyapı her şeydir, altyapı ve Türk toplumu hiçbir şey! Aslında liberal yazarlar Türk burjuvazisinin tarihsel oluşumunu değil, oluşamayışını konu edinmişlerdir. Bu yüzden de bize, “*burjuvaziye leylekler getirdi yavrum*”dan başka anlatacak bir hikâyeleri yoktur. Devletin kökünün toplumsal sınıflara ve ekonomiye değil sınıfların kökünün devlete ve siyasete dayandığını, kapitalizmin dışarıdan “ideoloji”, “değer” veya “kanun” şeklinde ithal edildiğini, Türk burjuvazisini Osmanlı bürokrasisinin yarattığını savundukları sürece de olmayacaktır.

Tarihsel sürece bakışta ne sosyo-ekonomik sistem, ne de feodalizmden kapitalizme geçiş boyutu vardır. Körün değneğini bellediği gibi bir “bürokrasi” tutturulur gider, sanki her şey onun türevidir. Osmanlı toplumunun da, kapitalist toplumun da, burjuvazinin de, işçi sınıfının da, vesayetinin de, baskının da yaratıcısı odur.

Fikret Başkaya tipik bir örnektir. Bir yerde Kemalist bürokrasinin amacının eski toplumu korumak olduğunu söyler, başka bir yerde de saltanatın ayağını yerden kesecek burjuva devleti ve kapitalist ilişkileri yaratma işini ona yaptırır:

“Burjuva temeller üzerine kurulan bir devlet, bir burjuva sınıfı yaratmaya ve onu güçlendirmeye mahkûmdur.”⁸⁷

Marksizmle taban tabana zıt devlet-merkezci bakış açısının parolası budur: Önce devlet vardı! Hegel, Proudhon, Bakunin, Dühring, Weber, Wittfogel gibi bilumum idealistlerin devlet teorilerinin özü budur. Örneğin, geniş bir sülaleye sahip idealist tarih anlayışı, 19. yüzyıl Rus düşünce hayatını boydan boya kaplamıştı ve toplumu devletin yarattığını savunan “etatist ekol” diye anılan çok sayıda liberal hukukçu, filozof ve tarihçiden oluşan bir topluluk vardı. Bu ekolün önde gelenlerinden S. Soloviyeve, “Rusya’da devletin her zaman toplumun başlıca örgütleyicisi ve gelişmenin başta gelen ajanı olduğu” görüşünü savunuyordu.⁸⁸ Jakoben kanattan Lev Tihomirof ise, “Rus

⁸⁷ Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 34.

⁸⁸ Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi 1760–1900*, V Yayınları, Ankara, 1987, s. 134.

tarihinde devletin, her zaman, toplumsal sınıfların yalnızca bir aracı değil, aynı zamanda onların yaratıcısı, tüm toplumsal yaşamın en üst örgütleyicisi olduğu"nu ileri sürmekteydi.⁸⁹

Türk liberalleri bu virüsü tabîî ki Ruslardan kapmadılar. Batıcı sapkın ATÜT'çüler, Amerikan sosyolojisi, baş bayii Şerif Mardin ve resmî tarih ellerinin altında dururken buna gerek de yoktu. Weber yandaşlığını saklamayan Halil İncılık (Ömer Lütfi Barkan vs.), "Osmanlı ailesi olmaksızın bir Osmanlı İmparatorluğu olamazdı" diyecek kadar devlet-merkezcidir.⁹⁰ Osmanlı ve cumhuriyet tarih yazımı, "önce devlet vardı", "sınıfları devlet yaratır" varsayımı üzerine kuruludur. Halil İncılık, Max Weber'in Osmanlı hanedanını inceleyerek türettiği kavramları kullanmaktan geri durmaz: "Patrimonyal egemenlik" der, "toplumsal ve ekonomik ilişkilerin mutlak belirleyicisidir"⁹¹

Ahmet İnel'in muhaliflerine mal ettiği, "Devlet, toplumdan bağımsız, kendisine ait hedef ve çıkarları olan bir yüksek öznedir" tarifi, liberal ve Kemalist devlet anlayışlarına tıpatıp uyar.⁹² Tabîî bunu kabul edince tarihsel materyalizmin bütün kavramlarını unutmak gerekecektir. Çünkü artık idealist ve metafizik sosyolojinin alanı içindeyizdir: "*Teşebbüs zihniyeti*", "*gelenek*", "*akılcı muhasebe*", "*bürokrasi*", "*hukuk*", "*kanun*", "*vesayet*", "*çalışma ahlâkı*", "*kül-*

⁸⁹ A.g.e., s. 209.

⁹⁰ Halil İncılık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, YKY, İstanbul, 2010, s.65. Halil İncılık gibi döndürüp dolaştırmadan, meseleyi 1071'den alıp toptan çözen sosyologlarımız da eksik değildir: "Doğumunu 1071 Malazgirt zaferi ile başlattığımız Türkiye'de, durum bu bakımdan bambaşka olmuştur. Bunun başlıca nedeni de, Hristiyanlardan alınmış olan bütün ülke topraklarının... devletin elinde bırakılması idi... Türkiye'nin daha kuruluşunda, devlet toplumun gidişatına göre biçimlenecek yerde, tersine, toplum devletin elinde yoğunlaşmış, toplumsal sınıflaşmayı geniş çapta siyasal gerekler bu sayede biçimlendirebilmiştir. Demek oluyor ki, Türk toplumunun sınıfsal ayrışımını yaratan faktör devletin kendisi olmuş bulunmaktaydı." (Doğan Ergun, Türk Bireyi Kuramına Giriş, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1991, s. 133).

⁹¹ Aktaran Erdem Sönmez, "Klasik Dönem Osmanlı Çalışmalarında Weber Etkisi", Praksis, Sayı: 23, s. 46.

⁹² Ahmet İnel, "Giriş", Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Kemalizm içinde, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul-2004, s.22.

tür", "psikoloji"... Bunlar liberallerin dillerinden düşmeyen terimlerdir.

Hemen Murat Belge'den bir örnek verilebilir: "Türkiye'de burjuvazi aşağı yukarı her zaman kural olarak kararnamelerle doğmuş, serpilmiş, büyümüştür."⁹³ Türk burjuvazisinin dinamiği Weberci bürokrasi analizinden mülhem tek bir sözcükle açıklanır: "*Kararname*". Yazarın tek kusuru, Marx yerine hakiki liberal Adam Smith'in öğrencisi Sir F. M. Eden'le fikir birliği içinde olmasıdır. Eden denen adam ekonomik yapının siyasal düzenin ürünü olduğunu ve "mülk sahipleri"nin "tümüyle burjuva kurumları tarafından yaratıldığını" düşündüğü için Marx tarafından eleştirilmişti:

"Eden, bu durumda 'burjuva kurumları' kimin yaratıklandır, diye sormalıydı. O, hukukî yanılsamalardan hareketle, yasayı maddî üretim ilişkilerinin ürünü değil, üretim ilişkilerini yasanın ürünü olarak görüyor. Linguet, Montesquieu'nun... 'Kanunların Ruh'u'nu bir fiske ile yıkmıştı:...kanunların ruhu mülkiyettir."⁹⁴

Marx'a ekleyecek bir sözümüz yok ama konuya girmişken görüşüne ona sahip çıkan, ama gerçekte Sir F. M. Eden'in yolundan giden Ahmet İnsel'den bir örnek vermek isteriz:

"Türkiye'de burjuvazi, devlet katından ve devletin çıkarı için yaratılacak bir zümre olarak tasarlandı. Bu anlamda merkezî iktidardan özerk bir varoluş anlamına gelmedi."⁹⁵

Birinci çarpıtma, burjuvazinin sınıf, bürokrasinin zümre olduğu gerçeğinin tersine çevrilmesidir. Yazarın, sermaye sınıfını yaratanın ve yönlendirenin bürokrasi olduğunu öne sürebilmesi için buna ihtiyacı vardır. Ancak Marx, bunu, devrim Fransa'sı özgülünde, yanlış anlamaya yer bırakmayacak bir durulukla açıklar:

"Ama, mutlak monarşi zamanında, Birinci Devrim sırasında ve Napoleon zamanında bürokrasi, burjuvazinin sınıf egemenliğini hazırlama aracından başka bir şey değildi. Restorasyon döneminde, Louis-Philippe zamanında, parlamenter cumhuriyette, bürokrasi, kendi başına ba-

⁹³ Murat Belge, Sosyalizm Türkiye ve Gelecek, Birikim Yayınları, 1989, İstanbul, s. 128.

⁹⁴ Karl Marx, Kapital, C. I, Yordam Yayınları, İstanbul, 2013, s.595.

⁹⁵ Ahmet İnsel, "Türkiye'de Burjuvazinin Serüveni", Görüş, Aralık 2012, s.15.

ğimsız bir güç oluşturma çabaları ne olursa olsun, egemen sınıfın bir âleti idi.”⁹⁶

İkinci çarpıtmaysa burjuvazinin tasarım ürünü bir mamulât gibi gösterilmesidir. Doğuşu, gelişimi ve yok oluşu çok yönlü ve karmaşık maddî önkoşullar gerektiren burjuvazi, sipariş edilebilir bir meta gibi gösteriliyor. Liberale göre üstyapı kurumları, devlet, kanunlar, planlar, projeler sosyal bir sınıf yaratabilirler. Kemalizmi yerden yere vurma gayretiyle tanınan yazarın, cumhuriyetin her şeyiyle “ulu önder”in “proje”lerinin ürünü olduğunu söyleyen sofu Kemalistlerle buluşması dört dörtlük bir ironi konusudur.

Bunun adı, birinci sınıf Dühringciliktir, Proudhonculuktur. Dühring, sömürücü iktisadî sistemin siyasal iktidar ve zor eliyle yaratıldığı savunur ve bunun karşısına da *ahlâkî* çıkarırdı. Marx, kendini böylelerinden ayırmak için, “*toplumun iktisadî oluşumunun gelişimini doğal bir tarihsel süreç olarak*” kavradığını vurgulamak gerektiğini duymuştur.

Eski toplumsal yapı içinde yeterince gelişip olgunlaşmadan yeni üretim ilişkilerinin ortaya çıkmayacağı ve eskisinin yerine alamayacağı görüşü, materyalist tarih anlayışının temel tespitlerinden biridir. Toplumsal süreçlerin insan iradesinden bağımsız nesnel yasaları vardır. Marksizm, tarihsel süreçte devletin, bireylerin, siyasî kurumların iradî müdahalelerinin önemini reddetmez, bunlara aktif bir rol de tanır. Devlet, sistemin varlığını güvence altına almak, üretim ve dolaşımın kapitalist biçimde örgütlenmesinin koşullarını hazırlamakla yükümlüdür. Ama bu, toplumu ve sınıfları yaratma gücünde olduğu anlamına gelmez.

Cumhuriyetin kuruluş yılları sanki bunları tamamen dışlayan bir yol izlemiş gibi sunulur. Yeniden yapılanma ve 1930 dünya bunalımı konjonktürün yarattığı koşulları öznel bir yoruma tâbi tutanlardan biri de Ertuğrul Kürkçü’dür:

“Kemalizm’in başlattığı Batılılaşma sürecinin parçalarını ele alacak olursak, bir modern Türk devleti kurma, iktisadî düzeyde sanayileşme, kalkınma ve yüksek bir kültüre erişme gibi ülkülerin pratik anlamı, as-

⁹⁶ Marx Engels, Seçme Yapıtlar içinde, “Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i”, C.I, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 575.

İlinda Türkiye’de devlet desteğinde bir burjuva sınıfı yaratılmasıydı. II. Dünya Savaşı sonrasına gelinceye kadar Kemalist devlet büyük ölçüde SSCB’den aldığı yardımlarla, daha sonra Batı’yla götürdüğü karşılıklı politikalar içinde savaşa girmeden, bir savaş yıkımına uğramadan II. Dünya Savaşı’ndan çıkmış olmanın avantajlarıyla Türkiye’de burjuva sınıfının teşekkül sürecini sağladı. Bunun elbette toplumsal anlamları ve sonuçları vardı. Bunlardan bir tanesi, ülkede bir işçi sınıfının ortaya çıkmış olması...”⁹⁷

Tarihsel bir süreç gerektiren burjuvazinin oluşumu, ekonomisi, teknolojisi, öteki sınıf ve tabakalarla bağlantıları, siyaseti, kurumları, ideolojisi, dış uzantıları ile karmaşık bir ilişkiler yumağıdır. Yani öyle devlet küreklere asılınca oluverecek şey değildir. Burjuvaziyi SSCB finansmanı ile Kemalist devlet yaratmış olsaydı bu bir sosyal mühendislik harikası olurdu, çünkü bir devletin burjuvazi yaratması (karşıtı işçi sınıfıyla beraber), üstelik bunu Türkiye tarihinin en fakir iki on yılına sığdırması ancak “tasarım” düzeyinde mümkün olabilecek bir şeydir. 1930’dan önce dış ve iç dinamikler sonucu oluşmakta olan bir burjuvazi ve işçi sınıfı yok muydu ki, Batılılaşma projesiyle bu yıllarda yaratılsın? Yarı sömürgeleşme süreciyle eşzamanlı olup, bir yandan emperyalizme eklemlenerek, bir yandan da ticaret, sanayi ve “finans kapital” gibi basamaklardan geçerek günümüze kadar gelen uzun ve iç içe geçmiş karmaşık bir süreci böylesine kısa bir zaman aralığına (1930-40’lar) sığdırılmaz. Eğer Kemalizme her şeyi yaratan bir *dev* olarak bakılmayacak, her taşın altında o aranmayacaksa, sermaye birikim sürecini izlemek için, ondan *en az* 50-100 yıl geriye gitmek gerekir.

⁹⁷ Söyleşi, Sol Kemalizme Bakıyor içinde, Metis Yayınları, 1991, İstanbul, s. 132-133. Ertuğrul Kürkçü liberal tezi olduğu gibi tekrarlıyor: “...Türkiye’de... bir sermaye birikimi olmaksızın kurulmuş bir burjuva devleti var. Türkiye sermayesi demek için 1919’a, 1923’e geri döndüğün zaman göreceğin her şeyi gayri-müslimlerden devralınmış mallardan ibaret, köksüz bir burjuvazi./Kapitalizmin Türkiye’de yukarıdan aşağı kurulmuş olması ve devlet eliyle sermaye birikimi sürecinde gücünü ve kaynağını ticaretten veya sivil toplumdaki hakimiyetinden değil devletten alan bir burjuvazinin bir bakınma göbek bağıni kopartamayışından söz edebiliriz.” (Söyleşi, Son Klasik Darbe içinde, “Türkiye’de Geleneksel Siyaset İktidarı Orduyla Paylaşma Sanatıdır”, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 31).

Engels, devlet ile burjuvazi arasındaki ilişkinin, yaratan-yaratılan bağlamında kurulamayacağını söyleyeli neredeyse 150 yıl olmuştur:

“Sosyal-demokrat işçilerin büyük çoğunluğu, devlet gücünün egemen sınıfların –toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin– kendi toplumsal ayrıcalıklarını korumak için kendilerine sağladıkları örgütten başka bir şey olmadığı konusunda bizimle görüş birliği içinde oldukları halde, *Bakunin, sermayeyi yaratanın devlet olduğunu, kapitalistin kendi sermayesine ancak devletin bir lütfu olarak sahip olduğunu* iddia ediyor.”(a.g.e.)⁹⁸

Benzer şekilde siyasal gücün (tarihsel zorun) bağımsız, öncel ve yaratan olduğunu iddia eden pozitivist Dühring, üretici güçleri ve genel iktisadî koşulları dikkate almıyor, tarihte zorun ve zoru hayata geçiren siyasetin başına buyruk ve belirleyici etken olduğunu savunuyordu. Alman tarihinde iktisadî koşulları siyasal gücün yarattığı iddiasını Engels *Anti-Dühring*’te, gerici rejimin iktisadî gelişmenin gereklerine uygun politikalar geliştirerek ayakta kalabildiğini göstererek çürütmüştür.

Bu anlayışın kökü, devleti maddî hayatın bir ürünü olarak değil, onun dışında ve üstünde bir organizma olarak kavrayan liberal ideolojidir. Bunun aşılması, ikisinin ilişkili, etkileşim içinde bir bütünlük olarak ele alınmasına bağlıdır. Bütün bunlardan sonra meselenin şu yönüne de işaret edelim ki, tıpkı “burjuvaziye devlet yarattı” (ya da bunun tam tersini ima eden) gibi mekanik, tek taraflı görüşlerden sakınılmalıdır. Burjuvazi, kendinden önceki egemen sınıfların hepsinden daha yaratıcı ve girişken bir sınıftır: İlkel sermaye birikiminden itibaren her dönemde devletten azamî ölçüde yararlanmanın yollarını bulmuş, bunu başardığı ölçüde gelişip güçlenmiştir. Sermaye, katışıksız, yekpâre bir bütün değildir, derelerin birleştiği bir ırmağ gibi, farklı fraksiyonları kendinde toplayarak, alt ve üst katmanlardan elemanları kendi parçası yaparak ilerler. Görüşlerinin tamamına katılmasak da Etienne Balibar gibi meseleye çok yönlü yaklaşılmasından yanayız:

⁹⁸ Engels’ten Milano’daki T. Cuno’ya (24 Ocak 1872), Marx Engels Seçme Yazıtlar, C.II, s.507.

“...burjuva sınıfının devlet iktidarını, kendisini iktisadî anlamda egemen sınıf olarak kurduktan sonra ele geçirmede, tam tersine devlet aygıtını geliştirdiği, kullandığı ve kontrol ettiği ölçüde ve bunu yapabilmek için de dönüşerek ve çeşitlenerek (ya da devletin işleyişini sağlayan toplumsal gruplarla; askerlerle, entelektüellerle kaynaşarak) iktisadî (ve toplumsal, kültürel) anlamda egemen olduğudur... O halde, dar anlamda “*kapitalist sınıf*” yoktur; görünürde “temel toplumsal ilişkinin” dışında olan *diğer* toplumsal gruplarla –aydınlar, memurlar, kadrolular, toprak sahipleriyle– belli bir eğilimin sonucu olarak birleştikleri takdirde bir sınıf oluşturan farklı tipte *kapitalistler* vardır (sanayiciler, tüccarlar, para babaları, rantiyeler, vb.). Modern siyasal tarihin önemli bir kısmı bu “birleşme”nin değişkenliklerini yansıtır.”⁹⁹

⁹⁹ Etienne Balibar, Irk Ulus Sınıf içinde, “Sınıf Mücadelesinden Sınıfsız Mücadeleye mi?”, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s. 214.

1950: *Ne Devrim, Ne Karşı Devrim*

Yeni Türkiye, 1930'lardan sonra, ticaret ve sanayi burjuvazisiyle büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına ters düşen kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna yönelik eğilimi gösteren bir politika izlemeye koyulmuştur.

D. Avcioğlu

Otuz yıl sonra Türkiye, küçük bir Amerika olacaktır.

C. Bayar

Türkiye bakımından 1946 öncesi ile sonrası, dünya konjonktürü, emperyalist sistemle eklemlenme biçimi, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ve siyasî rejim biçimi bakımından birbirlerinden net ölçütlerle ayrılabilen iki farklı dönemdir. Ne zaman bu konu gündeme gelse “hasım hısımlar”ın köprüde karşılaşmış masaldaki iki inatçı keçi gibi kafa kafaya toslaştıkları görülür: Birinin “*karşı devrim*” dediğine, öbürü “*devrim*” der.

1930'lara damgasını vuran devlet kapitalizmi, “radikal küçük burjuva devrimci” iktidarın altyapısını oluşturan bir “millî ekonomi” diye yorumlanagelmıştır. Kadro, Yön ve Devrim dergileri, kökleri Şefik Hüsnü'ye uzanan bu görüşü, allayıp pullayıp “halkçı ekonomi” diye yutturmak istiyorlardı. Kemalizmden bir “sol” çıkarmaya soyunmuş Kadro Grubu, yeni cumhuriyetin hanesine sadece bağımsızlık ve laikliği yazmakla yetinmekten yana değildi. Türk toplumunun “imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış” yapısı devletçilikle kalıcılaştırılmak ve bunlardan her biri uyumlu bir bütünün öğelerine dönüştürülmek isteniyordu. Bunun sonucunda, Atatürk'ün konjonktürel-pragmatist bir gözle baktığı devletçilik, kapitalizmin ve sosyalizmin üs-

tünde, az gelişmiş ülkelere seçenek oluşturabilecek üçüncü bir kalkınma yolu olarak lanse edildi. Bugün ulusalcıların nostaljik bir tutkuyla andıkları “altın çağ”, ta o zamanlar icât edilmişti.

Üçüncü bir yolmuş gibi takdim edilen devlet kapitalizmi aslında emperyalizmin büyük bunalımı koşullarında sermaye birikim yetersizliğinin dayattığı bir zorunluluktur. Hattâ, ekonomik korporatizmi, serbest piyasa ekonomisi ile Sovyetik planlı ekonomi karşısında “Üçüncü Yol” olarak ilk lanse edenler İtalyan faşistleri idi. Ancak sermaye yetersizliği çeken Meksika gibi reformist bir ülke de bu yolu kullandı. O dönemde zaten Amerika’dan Avrupa’ya krizdeki kapitalist ülkeler Keynesyan devletçi reçetelerden medet ummaktaydılar. Bu yolun Türkiye’de bunalıma ithal ikameci bir sanayileşme programıyla cevap vermek gibi bir avantajı vardı. 1930’larda Sovyetler Birliği’nin dış politika hesaplarıyla yaptığı yardımlar ve yerli girdiler desteğinde devletçiliğe geçildi. Devletçilik, krizin hafif atlatılması yanında, ithal edilemeyen gıda ve tekstil gibi temel tüketim mallarının içeride üretilmelerini sağladı. Bu sayede mal ve hizmetler, bankacılık, sanayi ve ticaret alanlarında büyük ölçekli entegre tesisler kuruldu. Finans kapital model alınarak kurulan, sınaî, ticarî ve malî sermayeyi tek elde toplamış İş Bankası, Sümerbank ve Etibank gibi tekelci yapılar, sistemin ihtiyaçlarını nispeten karşıladılar. Kemalistlerin, liberallerin, hattâ kimi Marksistlerin bunu “devlet eliyle burjuvazi yaratma” diye etiketlemeleri hiç de doğru değildir. Tek tek üstesinden gelemeyecekleri alanlarda devlet yatırımları yapıp, sonradan bunu çeşitli kanallardan kendine çeken zaten burjuvazinin kendisidir. Çarlık Rusya’sı gibi yerli sermaye kıtlığı çeken fazla gelişmemiş” ülkelerde de devlet büyük meblağ gerektiren alanlara yatırım yapıyordu.

Kapitalistlerin, büyük toprak sahiplerinin ve üst düzey bürokratların ortak mülkiyetinden başka bir şey olmayan devlet işletme ve kuruluşlarının, “halkın mülkü” olduğu, bir çeşit toplumsal mülkiyeti temsil ettiği eski bir kapitalist efsanedir. Egemen sınıfların tek başlarına üstesinden gelemedikleri ortak işlerini devlet kapitalizmi (“kolektif kapitalizm”) yoluyla çözdükleri hiç değilse Marx zamanından beri biliniyor. Aynı yıllarda devlet sektörünün sayısal olarak güçlendirdiği işçi sınıfının, Mussolini İtalya’sından alınan İş Kanunu, grev ve sendika yasakları ile zapturapt altına alındığı, en basit

haklarından mahrum bırakılan emeğin ağır bir sömürüye tâbi tutulduğu, kırdan alınıp kente yatırıldığı her nedense görmezden geliniyor. Üstelik faşizan baskı rejimi Kürdistan cephesinde Türkiye'dekinden daha ağırdı: 1920-1938 yılları arasında art arda patlak veren 17 Kürt isyanında on binlerce Kürt katledildi, bir o kadarıysa Türk bölgelere sürgüne yollandı.

Buna rağmen Taner Timur şöyle demektedir:

“Kemalistlerle jakobenler arasındaki benzer noktalar açıktır. Kemalistler de, Jakobenler gibi uluslarının yaratıcısı olmuşlar ve paradoksal bir biçimde bir demokratik-diktatörlük uygulamışlardır. Rejimin şiddete başvurmasına rağmen, hukuken iktidar tekeline sahip bir hanedanı, tasfiye ettikleri için, toplumsal açıdan demokratik bir işlev görmüşlerdir.”¹⁰⁰

Kemalist diktatörlükle Jakoben diktatörlük arasında benzerlik bulmak zor değildir. Ama görünenin ötesine geçildiğinde bu kaybolur. Sömürülen kesime hiçbir şey vermeyip, ondan aldığını burjuva-toprak ağası rejimin kasasına akıtan bir “Jakobenizm”i neye yarar? Devletçiliğin ülkenin iktisaden yükselmesine değil, olağanüstü teşvikler sağlanan burjuvazinin palazlanmasına hizmet ettiğine hiç kuşku yoktur. Yalan olan o burjuvazinin “millî”, vatansever olduğudur. Burjuvazi savaş sonrası atılımını, özellikle de çokuluslu şirketlerle buluşmasını bu yıllarda yaptığı hızlı sermaye birikimine borçludur. Kemalist Hükümetlerin emeğin sırtından kazanılan kazançları hafifletmeye yönelik en ufak çabaları olmamıştır. Buna karşılık, bürokrasinin kendisi devlet sektöründen azamî ölçüde yararlanmanın ve fırsatı ganimet bilip sınıf atlamanın yolunu bulmuştur. Ülkenin “milyoner”leri arasında yer alan Mustafa Kemal’in kendisi bile artık maaşıyla geçinen biri değildi.¹⁰¹ Yine, başta İş Bankası’nın kurucusu Celal Bayar olmak üzere, İsmet İnönü, Kılıç Ali, Yunus Nadi (ve birçok milletvekili) gibi tanınmış siyaset adamları birçok yerli ve yabancı şirketin ortağıydılar.¹⁰²

¹⁰⁰ Taner Timur, “Sivil Toplum, Jakobenler ve Devrim”, (xa.yimg.com/.../Taner+Timur-Sivil+toplum+Jakobenler+ve+Devrim.pdf).

¹⁰¹ Atatürk’ün vasiyetnamesine dayanarak İdris Küçükömer’in verdiği bilgilere bakılabilir: Düzenin Yabancılaşması, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁰² Korkut Boratav, Türkiye’de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.19-21.

Devlet kapitalizmi methiyelerini, DP'nin 1950'de "devrimci küçük burjuvazi"den aldığı iktidarı, ticaret burjuvazisi ve toprak ağalarına aktardığı teziyle birlikte değerlendirmek daha doğru olur. Kemalistler bu dönemden "Türkiye'de 1945'ten sonra yaşanan karşı-devrim" diye söz ederler.¹⁰³

Bu noktada ne yazık ki sol Kemalistlerle 1960 sonrasının MDD'ci sosyalistleri arasında pek fark yoktur:

"Bayar'ın... bu demeci, Türkiye'de 1954 yılında anti-Kemalist karşı-devrimin tamamlanmış olduğunu, millî bir, güç olan asker-sivil-aydın zümrenin geri plana itildiğini ve devlet dizginlerinin emperyalizmin işbirlikçisi asalak sınıfların eline geçtiğini ve Türkiye'nin bir kez daha gerilere, 1919'da bulunduğu noktaya yakın yere sürüklendiğini gösteren kesin bir kanıttır. Evet, Türkiye'de bir karşı-devrim olmuştur..."¹⁰⁴

O yıllarda takdiri hak eden tek doğru ayırımı, "1950'de DP'nin başa geçmesi, ne devrimdir, ne de karşı-devrimdir" diyen İbrahim Kaypakkaya yapmıştır. 1960 sonrası sosyalistlerin (bu satırların yazarının da içinde bulunduğu MDD'ci grup, örgüt ve kişi) geniş bir yelpazesi, sol Kemalizmin kafasına yerleştirdiği bu tezi benimsemişti.¹⁰⁵

¹⁰³ TKP'nin Sönümlenmesi içinde, "Sunuş", İmge Yayınları, Ankara, 2005, s. 12. Sina Akşin başka bir yazısında da şöyle diyor: "Fakat 1950'de başlayan Kısmi Karşıdevrim Atatürk Devrimini dondurdu, durdurdu." (Türkiye Tarihi, "İkinci Cumhuriyetçilik", Cem Yayınları, İstanbul, 2004, c.5, s. 307) Başta Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli olmak üzere, pek çok kişi bu tezi savunmuştur.

¹⁰⁴ Mihri Belli, Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1 içinde, "Millî Demokratik Devrim", Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 217.

¹⁰⁵ 1971'in ihtilalcı önderleri, zamanlarının yanılığını, gözüpekliklerine yaraşır şekilde paylaşmışlardır. Mahir Çayan: "Kemalizm, küçük burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışdır. Bu yüzden Kemalizm soldur; millî kurtuluşçuluktur." (Bütün Yazılar, Boran Yayınevi, İstanbul, s. 408) THKO Savunması: "...Millî Demokratik Devrim stratejisi, hareketimizin çizgisidir. Diğer bir anlamıyla bütün millici sınıf ve tabakaların ortak devrim anlayışı, Millî Kurtuluş Savaşı'nın bu savaşı ve onun başındaki Mustafa Kemal'i yok edici, ortadan kaldırmacı bir düzen kuran, karşı-devrimci-gerici ittifaka karşı yapılmış olan 27 Mayıs İhtilali'nin ve 1961 Anayasası'nın bir devamı ve tamamlayıcısıdır." (Deniz Gezmiş Savunma, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s. 189) Kemalizmin karşı-

1950'deki iktidar değişimi önceki döneme muhafazakâr bir tepkiyi, bazı fren ve törpülemeleri içerir. Ama bunun cumhuriyetin kazanımlarının tasfiyesi ve “tam bağımsızlık”tan emperyalizm işbirlikçiliğine uzanan topyekûn bir “karşı devrim” diye okumak isabetli olmaz. Çok partili hayata geçiş, içte ve dışta değişen güç dengelerini gözetten bir yeniden yapılanmadır. Seçimler, modernleşmenin hangi varyantının, laikçi-yenilikçi mi, yoksa muhafazakâr-gelenekçi yolunun mu izleneceğini saptamakta bir test olarak kullanılmıştır. İki partinin de üzerinde birleştikleri ‘çok partili parlamenter sistem’e geçiş, burjuva demokratik bir rejim değil, Atatürk-İnönü dönemlerini devam ettiren karşı-devrimci bir diktatörlüktü. Değişimi asıl karakterize eden *dünyaya açılma* ve emperyalist sistemle daha içli dışlı olunan bir sürece girilmesidir. Emperyalizmin yeni jandarması ABD ve müttefikleri, başını SB’nin çektiği sosyalist kampa karşı başlattıkları “soğuk savaş”ta, Türkiye’ye Orta Doğu’da ileri karakolluk görevi vermişlerdi ve iki taraf da bunu benimsenmişti.

1950 seçimleri, “Kemalist devrim”e son veren bir “*karşı devrim*” değildir. “Sağ”daki “sol”un bir “*demokratik devrim*”i hiç değildir. İktidar bloğundaki çatlama, ticaret burjuvazisi ve tarım burjuvazisinden destek alan DP’nin lehine çözümlenmiştir, o kadar. Kapitalist ilişkilerin nispeten geliştiği bölgelerde daha güçlü olan DP, “iktisadî kalkınma” ve “demokrasi” vaadiyle köylü kitlelerini kendine çekmeyi başarabilmiştir. Bu parti, savaş sonrasının elverişli konjonktüründen yararlanarak ve önceliği tarımsal gelişmeye vererek taşradaki nüfuzunu arttırmıştır. İki parti arasında elbette ayrılıklar vardı, fakat iç ve dış politika bakımından birinin diğerinin sağında veya solunda olduğunu gösteren ciddi programatik farklar yoktu: NATO’ya ve CENTO’ya, Kore Savaşına katılım, kapıların yabancı sermayeye açılması CHP’ye rağmen olmuş değildir. IMF üyeliği (1947), Marshall Planı (1947) ve yabancı sermayeye sağlanan kolaylıklar daha İnönü cumhurbaşkanıyken başlamıştı. Bürokrasi bağ-

sına duvar örerek ayrılan sadece İbrahim Kaypakkaya olmuştur. Kemalizm analizi içinde yanlışlar da vardı, ama o sıra radikal devrimci hareket içerisinde Kemalizmle ayrışma gösteren tek önder oydu. Sosyalist saflarda Kemalizmin etkisi Kaypakkaya’dan sonra da devam etti, fakat artık bu eskisi kadar uluorta ve pervasız yapılamadı.

lantısı daha güçlü CHP'nin yüzü daha çok kente ve memura, büyük toprak sahiplerini ve ticaret sermayesini (kısmen eşraf) temsil eden DP'nin ise taşraya, tanıma, köylüye, dindarlara dönüktü.

AKP karşısında bugünkü liberal desteğin bir örneği de o zamanlar yaşandı: DP listesinden bağımsız milletvekili adayı olup seçilemeyen Mehmet Ali Aybar ve karı koca Serteller'in de aralarında bulunduğu bazı sosyalist aydınlar, "halk hareketi" olduğunu ve ülkeye özgürlük getireceğini öne sürerek 1950 seçimlerinde DP'yi desteklediler. İdris Küçükömer sonradan İslâmcı¹Doğucu dediği DP'yi "sol", "Batıcı-laik" dediği CHP'yi ise "sağ" cenahta gösterirken, bu ve benzeri yanılgıları teorileştirecektir. "Sol"u DP sülalesinde arayan bu erken sivil toplumculuk, İdris Küçükömer, Mehmet Ali Aybar, İsmail Cem, Ali Gevgilili ve Asaf Savaş Akat tarafından sahiplenilecek, 1980 sonrasındaysa şimdiki emanetçilerine teslim edilecektir. Kendini Kemalizm karşıtlığı üzerinden şekillendiren bu yorum tarzı, tersiymiş gibi görünmeye çalışsa da, özellikle dikiş yerlerinde muhalifine astar ve yüz kadar yakındır.

Üstelik, şimdilerde kerli ferli profesörlerin buluşuymuş gibi takdim edilen "1950 devrimi" tezini ilk ortaya atan Adnan Menderes'tir. 26 Mayıs 1950'deki I. hükümet programında, "14 Mayıs in-lâbı Türkiye'de gelmiş geçmiş bütün iktidarların hepsinden ileri ve mühimdir" demiştir.¹⁰⁶ Menderes, kendini açıkça önceki hükümetlerin ve "Atatürk İnkılâpları"nın üzerine çıkarmaktaydı. Yeni Başbakan, bu sözleriyle Batılılaşma yolunu muhafazakâr tarzda restore edeceğinin, fazlalıkları tıraşlayacağını işaretini de veriyordu.

Adları dışında "demokrat"lıkla bir ilgileri olmayan, üstelik toprak ağalığından devşirme DP kurucuları, içinden geldikleri CHP'nin günahlarının da ortağıdır. Cumhuriyet tarihinde iktidar ilk defa çok partili bir seçimle el değiştiriyordu, ama bunun demokrasiyle bir alakası yoktu. Tersine, savaş yıllarının faşizan baskı ve yoklukları karşısında halkta birikmiş hoşnutsuzluk ve öfkeyi soğurarak alttan gelecek bir devrimci dalgayı boşa çıkartan bir "devrimkırın" işlevi gördü. Yeni iktidar kendi hegemonyasını güçlendirecek bir projeyle

¹⁰⁶ Açık oturum, aktaran Şevket Süreyya Aydemir, "Atatürk ve Türk Toplumu", Milliyet, 4 Kasım 1973.

gelmiş, egemen sınıfların rakip kesimi namına savaş yıllarındaki baskı, kıtlık ve yokluklar nedeniyle CHP'ye öfke duyan kır ve kent yoksullarını popülist bir söylemle kendine çekip düzene entegre etmeyi başarmıştır. Aşağıdan gelen bir toplumsal muhalefetle ilgisi olmayıp, silâhlı egemen bloğun bir omzundan öbürüne aktaran bir nöbet değişiminin liberaller tarafından nitelikçe ayrı iki dönem olarak sunulması, Kemalistlere zıt yöndeki bir spekülasyondan ibarettir: "1925 - 1945 dönemi ve 1950'den sonraki süreçler bir birinin panzehiridir."¹⁰⁷

CHP, haliyle iç içe olduğu bürokrasi üzerinde geçmişten gelen bir ağırlığa sahipti. Bunu iktidarın bürokrasiden burjuvaziye devri veya bürokratik diktatörlükten burjuva demokrasisine geçiş olarak yorumlamak, birbirlerini tamamlayan iki olguyu karşı karşıya koymak olur.

"İnönü'nün kurmak istediği Çok Partili ... 'demokrasi', solun her türlüşüne ve sağın gayrı meşru türlerine kapalıydı. Demokrat Partililer, bu modeli, İnönü'nün tasarladığından bile daha çarpık hale getirdiler. Sola karşı düşmanlığı, bir isteri düzeyine çıkardılar. Ocak 1951'de o zamana dek görülen en kapsamlı 'komünist' tutuklama kampanyasını gerçekleştirdiler."¹⁰⁸

Dostluğa dayalı Türk-Sovyet ilişkilerini kökten değiştirerek, dış politikada dümeni sırasıyla İngiltere, Almanya'ya ve en son ABD'den yana kıran CHP ile, Kore Savaşı'na balıklama gönüllü asker gönderen ve NATO'ya katılan DP arasında izlenen rota bakımından esasa ilişkin bir fark yoktur. Emperyalist sistemin yeniden yapılanmasına bağlı olarak uluslararası sermayeye eskisinden daha sıkı bağlarla eklemelenen, cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki temkinli dış politikasını ABD uydusu teslimiyetçilikle değiştirerek "*Küçük Amerika*" boş hayaline kapılan DP gayretkeşlikte selefini gölgede bırakmıştır:

"CHP hükümeti dünya pazarıyla yeniden bütünleşme politikasına geri dönmüştü... bu politikayı DP hükümeti de sürdürdü ve ilerletti. Bu po-

¹⁰⁷ A. İ. Yayla, Yeni Asır, 19 Kasım 2006.

¹⁰⁸ Cem Eroğlu, "Çok Partili Sürecin Kuruluşu: 1945-1971", Geçiş Sürecinde Türkiye içinde, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 121.

litikanın bırakılıp ithal-ikameci sınaileşme çizgisine geçişe, 1950'lerin ortalarında yer alan yeni bir kriz neden oldu. Ticaret sermayesinin bazı kesimleri, yabancı sermaye ile işbirliği içinde sanayiciliğe dönüşerek bu geçişin gerçekleşmesinde başrolü oynadı. Dolayısıyla, iç sınıf yapısında bir dönüşüm yer almış ve uluslararası işbölümüyle de yeni bir bütünleşme biçimi kurulmuş oldu.”¹⁰⁹

Koordinatlarını birinci sınıf Amerikan işbirlikçiliğinin, anti-komünizmin ve büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin muhafazakâr politikalarının belirlediği bir partinin, sırf oy aldığı tabana bakılarak “halk hareketi” olarak nitelenmesi elbette ciddiye alınmaz.

¹⁰⁹ Haldun Gülalp, *Kapitalizmin Sınıflar ve Devlet*, Belge Yayınları, İstanbul, 1993, s.42.

TKP'ye Karşı Kemalizm, Kemalizme Karşı TKP

ONBEŞLERİN AĞIDI

- oy anam neden kara bu denizin suları?
- akça mı olaydı oğul onbeşlerin suları?
- oy anam neden pekçe bu denizin dalgası?
- yumuşak mı olaydı oğul onbeşlerin kavgası?
- oy anam neden yaşlı bu denizin canları?
- sevinçli mi olaydı oğul onbeşlerin kanları?
- oy anam neden bora fırtına denizi bu?
- yaralı aslan oğul onbeşler denizi bu!
- oy anam adı neden onbeşler bu denizin?
- kızıl mayası oğul onbeşler bu denizin!

Yaşar Miraç

•

Mustafa Suphi ve yoldaşları, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya gelişlerini Ankara Hükümeti'ne haber verdikleri halde düşman muamelesi görüp katledildiler. Bu, ne fevri bir davranış, ne bir misilleme, ne de başıbozuk çetelerin işiydi. Ankara'nın bilgisi ve Kazım Karabekir'in yönlendirmesi dâhilinde planlanmış bir hareketti. Uygulayıcılarının kim olduğunun fazla önemi yoktur. Bunu yapan, bundan çıkarı olandır! (*Is fecit, cui prodest*)

Emperyalizme karşı mücadele hazırlıklarının tartışılacak bir yanı yoktur. Ulusal devrim ile toplumsal devrimin ayrılmaz bir bütün olduğunun altı, yüzyıl boyunca kalınca çizilecektir. Ortada bir yanlış varsa burada değil, ittifak yapılması düşünülen güçlerle araya konan mesafede aranmalıdır. TKP işçi-köylü Sovyetleri iktidarı, Kemalist-

lerse burjuva devlet için mücadele ediyorlardı. Bu, ittifakın şartlı ve geçici, rekabet ve husumetin esas olacağı anlamına gelir. Esasen Mustafa Kemal meclis çatısı altında olmayan hiçbir odağa izin vermeyeceğini sık sık dile getiriyor, önderliği kimseye kaptırma niyetinde olmadığını açıkça belli ediyordu. Bu, neden her an tetikte olunması ve meşruiyetin yasallıkta aranmaması gerektiğini gösterir. TKP önderlerinin esas hatası, mücadeleye katılmalarını Mustafa Kemal'in iznine bağlamaları ve bunu tek seçenek haline getirmeleridir. Yasallığı esas almanın, kaderini karşı tarafın insafına bırakmak demek olduğunun bilinmesi gerekirdi. Muhtemelen Ankara'nın Sovyetler Birliği'nin desteğinden olmayı göze almadan kendilerine dokunamayacağını hesap etmişlerdi. Ne var ki Kemalistlerin hegemonyayı paylaşmaktansa, İngilizlerle uzlaşmak dâhil her yola başvurabilecek bir tıynete sahip oldukları akla getirilmemişti.

Türkiye'nin ilk komünist kadroları burjuva eğitimi almış, özgüvenleri yüksek, davalarına inanmış kimselerdi. Ölüm dâhil her türlü fedakârlığa hazırdılar. Ancak kadrolarının pişmesini ve sınanmasını sağlayacak illegal örgütlenme ve çalışma deneyimleri olmamıştı. Yeraltıdan uzak yaşamları ve yurtdışında bulundukları sıra edindikleri legal alışkanlıklar, onları, düşmanlarının tuzaklarına açık ve savunmasız hale getirecekti. Bu yüzden Ankara'nın ajanları Merkez Komitesine kadar sızabildiler. Yeraltı mücadelesinde deneyim sahibi Sovyet yetkililerinin uyarılarını ne yazık ki dikkate almadılar.¹¹⁰

¹¹⁰ TKP önderliğinin başvurusu üzerine Stalin, Stasova, Pavloviç, Mustafa Suphi ve İsmail Hakkı'nın katılımıyla bir toplantı yapılmıştı: "Anlaşıldığı kadarı ile Stalin, Suphilere şunları anlatmıştır: TKP üç yıldır, devrim yapmış ve iktidarı almış bir sosyalist ülkenin sınırları içinde siyaset yaptığı için, tüm çalışmalarını, örgütlenme modellerini küçük bir Sovyet devleti gibi kurmuştur. TKP'de parti üyesi olan herkes âdeta devlet memuru gibi maaş almaktadır, üyelerin giyim, kuşam, sağlık, yemek ve ulaşım harcamaları ödenmekte; partide 'işçi, arabacı, seyis' kadroları bulunmakta şube üyelerine 'maaş ve mükafat'lar verilmektedir... TKP üyeleri âdeta devlet memuru gibidir. Oysa, Sovyet Rusya'nın dışındaki ülkelerin çoğunda komünist partiler yasadışıdır ve çok zor gizlilik koşulları altında çalışmaktadır. Stasova ve Stalin gibi yıllarca Çarlık rejimi altında bin bir zorlukla Bolşevik politika yürüten, tutuklanan, Sibiry'a sürülen, yurtdışına kaçmak, sürgünde büyük zorluklara göğüs germek zorunda kalan eski Bolşevikler bu durumu gayet iyi bilmekte ama Suphiler bilmemektedir." (Naciye Babalık, TKP'nin Sönümlenmesi, İmge Yayınları, Ankara, 2005, s.311.

Beş-altı yıl önce içinden geldikleri İttihatçılıktan tam kopamamışlardı. Belki de o günkü devrimci havanın etkisiyle, kısa süre önce benzer görüşleri ve aynı ortamları paylaştıkları "İttihatçı Kemalistler" in bu denli gaddar ve komplocu olabileceklerini akıl edememişlerdi.

Kısa süre sonra tekrar örgütlenen yeni TKP önderliğinin bu trajik olaydan ders çıkarmamaları daha da vahim bir hatadır. Sanki TKP'ye, THİF'e ve Yeşil Ordu'ya indirilen ağır darbeler sağa kayışa yol açtığıyla kalmış, sonra da unutulmuştur. Partinin yeni önderi Şefik Hüsnü yaşananlardan ders çıkarıp, Kemalist iktidarın karşısına devrimci bir alternatifle çıkacağı yerde, yeni düzene destek vermiştir. Öyle ki, kendilerine iç düşman gözüyle bakan Atatürk'e telgraf çekerek, "siyasî inkılab"ı "içtimai inkılab"a dönüştürmesini isteyebilecektir. TİÇSF'nin yayın organı Aydınlık ve Vazife'de yazdığı yazıların çoğu hükümete akıl verme ve tavsiyelerde bulunma üzerinedir. Şefik Hüsnü, Kemalist yönetimi, "*devrimci küçük burjuvazinin iktidarı*" olarak görüyor, emperyalizmi ve feodalizmi tasfiye ederek "demokratik devrim"i tamamlayacağına inanıyordu. Yoksa, ancak bir sol Kemalistten beklenecek, hükümetin "milletin bütün sınıflarının refahını ve mutluluğunu sağlamayı" amaçladığı tarzı yorumlar nasıl yapılabilirdi?¹¹¹ Halkın kendi iktidarıymış gibi, işçi sınıfının önüne "Cumhuriyet Hükümetini ileriye atılmaya teşvik etmek ve zorlamak" görevi konabilecektir.¹¹²

TKP, Kemalist iktidara karşı mücadele edeceğine, Engels'in siyasal tutum konusundaki bir ifadesine uygun düşmüş ve kuyruk olmayı yeğlemiştir:

"Ezilen sınıf, yani gerçekte proletarya, kendi kendini kurtarmak için yeteri kadar olgunlaşmadıkça, çoğunlukla, varolan toplumsal rejimi, olanaklı tek rejim olarak düşünecek ve siyasal bakımdan söylemek gerekirse, kapitalist sınıfın kuyruğunu, onun aşırı sol kanadını oluşturacaktır."¹¹³

¹¹¹ Aktaran Rasih Nuri İleri, Atatürk ve Komünizm, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1970, s. 312.

¹¹² Şefik Hüsnü, Seçme Yazılar, Aydınlık Yayınları, Ankara, 1971, s. 220.

¹¹³ Friedrich Engels, Marx Engels Seçme Yapıtlar, C.III, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s. 402.

Trabzon katliamının ardından yeniden örgütlenen TKP, yasaklanmasına rağmen bu desteği vermiştir. Çünkü, II. Enternasyonal partileri gibi, kapitalizmin gelişmesi hızlandırılarak devrimin yaklaşıracağına inanmaktadır. Kemalizm kapitalizmi geliştirecek, kapitalizm işçi sınıfını büyütecek, işçi sınıfı da sınıf mücadelesini yükseltecek diye düşünülmektedir. O nedenle, parti stratejisi, iktidarla karşı karşıya gelme üzerine değil, yan yana yürüme üzerine kurulmuştur. Ne Takrirî Sükûn Kanunu'ndan sonra yeraltına mahkûm edilmek, ne de Kürdistan başta olmak üzere hiçbir yerde kimseye muhalefet yapma hakkı tanınmaması parti yönetimini ayıktırmıştır.

TKP'nin hatalarında Komintern'in, özellikle de üst yönetimdeki oportünist unsurların paylarının olmadığı söylemek istemiyoruz. Fakat Komintern'in V. Kongresinde Ukrayna delegesi D. Z. Manuilski gibi yerinde eleştiri ve uyarılarda bulunanlar olduğu biliniyor:

“...Türk yoldaşlarımız ciddî taktik hataları işlemişlerdir. Örneğin, T.K.P.'nin yayın organı olan Aydınlık'ta, Komünist Partisini yabancı kapitalizme karşı ulusal kapitalizmin gelişmesini desteklemeye çağıran bazı makaleler çıktı. Bu noktada, Türk yoldaşlarımız arasında, bir zamanlar Rusya'da Bay Struve'nin savunduğu (işçi sınıfı Rusya'da kapitalizmin gelişmesini desteklemeli diyen) 'Yasal Marksizm' görüşünde açık anlatımını bulan bir eğilim görüyoruz.”¹¹⁴

Komintern TKP'yi Kemalizme açık tavır almaya zorlayınca, partide “burjuva demokrasisi çerçevesi içinde devlet ve belediye sosyalizmini destekleyenler” olduğu kabul edilecek, 1926 programı bunlar göz önüne alınarak yazılacaktır. 1928'deki VI. Kongrede TKP delegesi Ali Cevdet'in, “Kemalist burjuvazi tamamen karşı devrim saf-larına geçmiş bulunmaktadır” ifadesi bir dil sürçmesi değildi.¹¹⁵ Eski çizgide ısrar eden Vedat Nedim ve Şevket Süreyya (sonradan Kadro'yu çıkaracak olanlar) gibi aşırı sağ unsurlar merkez komite-sinden atılmışlardı. Ancak yeterince kavranmadığından ve kafalar değişmediğinden 1930 başlarında eski çizgi tekrar hortlayacaktır. Bu defa da Komintern'in 7. Kongresi'nce (1935) kabul edilen “Fa-

¹¹⁴ Aktaran Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, s. 349.

¹¹⁵ Naciye Babalık, TKP'nin Sönümlenmesi, İmge Yayınları, Ankara, 2005, s.441.

şizme Karşı Birleşik Cephe" politikasının gereği olan anti-faşist ittifak bahane edilecek, işçi sınıfı içindeki çalışma CHP ve Halkevleri içine kaydırılacaktır.

TKP, zaman zaman doğru tavırlar da koymakla birlikte, genel de, "burjuva devrimine burjuvazi önderlik eder" Menşevik formülünden kopamamıştır. Hükümetin emperyalizme ve feodalizme karşı adımlar atmaya zorlanması anlayışı bunun ifadesiydi. "Millî kapitalizm" in gelişmesinin sosyalizme geçişi kolaylaştıracağı düşünülüyor, Kemalist Batılılaşma projesi ve devlet kapitalizmi açıkça destekleniyordu. Hatta, "Kemalist Devrim" in hızını keseceği endişesiyle, Kürt isyanları hükümetin ağzıyla "İngiliz kışkırtması" ve "irtica" diye suçlanacaktır. Kürt ulusunun bağrında taşıdığı büyük devrimci potansiyel görülmemekle kalmıyor, meydan şeyhlere, ağalara, aşiret reislerine bırakılıyordu. Bunun adı da, "feodalizmin devrimci bir şekilde tasfiyesini desteklemek için yoğun kampanya" oluyordu.

Yukarıdan burjuva devrimleri karşısında takınılacak tavır dünya komünist hareketinin yabancı olduğu bir konu değildir. Marx ve Engels, kendi zamanlarında Alman işçi hareketinin önderlerinden Lassalle' in Prusya Hükümetinin başı Bismarck' la flört etmesini ve Alman birliği politikasına destek vermesini mahkûm etmişler, devam etmesi halinde bunun kendisini ihanete götüreceği uyarısında bulunmuşlardı. Buna rağmen Lassalle yalnız kapitalist sınıfa saldırıp, toprak sahiplerini göz ardı ederek Junkerleri desteklemiştir. Devrimci cumhuriyet sloganını atmaya ise cesaret edememiştir.

Marx, Alman İmparatorluğunu şöyle tanımlamaktaydı:

"...parlamentar biçimlerle bezenmiş, feodal unsurlarla karıştırılmış, burjuvazinin etkisi altında bulunan ve bürokratik bir biçimde tezgâhlanmış, polis bekçiliğindeki Askerî despotluk yönetiminden başka bir şey olmayan bir devletten, ancak demokratik cumhuriyet koşullarında anlam taşıyabilecek şeyler isteminde bulunmak gibi... hilelere başvurulmamalıydı ve bu devlete, bu gibi istemlerin 'yasal yoldan' kabul ettirilebileceği yüksek sesle ilân edilmemeliydi."¹¹⁶

Prusya' nın yolundan ilerleyen Çarlık Rusya' sında durum daha nettir: Menşevikler, politik arenada karşı karşıya olan Çarlık otokrasisi

¹¹⁶ Marx Engels, Seçme Yapıtlar, C.III, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s. 32-33.

ve liberal burjuvazi olduğu için, burjuva devrimine liberal burjuvazinin önderlik etmesi gerektiğini savunuyorlardı. Kendi önlerine de onu destekleme görevi koymuşlardı. Bu çizginin mantığını en açık, “sosyalizmin haklı görülecek duruma gelir gelmez, bir devrime gerek kalmadan kapitalizmin yerini alacağını” yazan legal Marksist Struve dile getirmişti.

Bütün bunlara kararlı ve ısrarlı bir şekilde karşı çıkan, devrimi, proletaryanın hegemonyası altında, köylülükle birlikte örgütlemeye çalışansa Lenin ve Bolşevikler olacaktır. Lenin’in Çarlık Rusya’sı için öngördüğü devrim stratejisi, yukarıdan aşağıya devrim türüne karşı geliştirilmiştir.

Türkiye’yi bu ülkelerden ayıran özellikler ne olursa olsun, bir komünist partinin görevi burjuvazinin ve toprak ağalarının diktatörlüğünü desteklemek olamazdı. TKP, kendi önderliğinde bir devrim ve siyasî iktidar elde etme peşinde koşmadığı için, meselelerin çözümünü Kemalistlere ihale etmiştir. Bu yüzden, arkasında zengin Marksist-Leninist bir çizgi ve gelenek yerine, etkileri ve sonuçları günümüze kadar uzanan yarı sosyalist, yarı Kemalist bir miras bırakmıştır.

EK 1

OSMANLI TOPLUMU ve FEODALİZM

Türkler köken itibarıyla Orta Asya kabile topluluklarına dayanan göçebe bir halktır. Doğal nüfus artışının, kuraklığın, otlakların yetersizliğinin göçleri tetiklemesiyle yöneldikleri fetihler sonucu İran ve Anadolu içlerine kadar gelmişler ve buralarda çeşitli devletler kurmuşlardır. Türk topluluklarında sınıflaşmanın, devletleşmenin ve feodalizmin önkoşulları yüzyıllar alan bu süreçte oluşmuştur. Osmanlı'nın, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerinden devraldığı feodal üretim ilişkileriyle tanışması, Avrupa'dan yaklaşık beş yüzyıl sonradır. Göçebe aşiret kalıntıları, fetihçilik, gecikmişlik, İslâm ve Bizans etkileri Osmanlı feodalizminin Avrupa'dan farklı yanlar taşımasına yol açmıştır.

Osmanlı toplumu, kurumsal tarih yazımı tarafından daima idealist, tarih dışı ve milliyetçi tarzda ele alınmıştır. "Osmanlı güzellemeleri"ne referans olması için, çöküş sürecinden ve bazı özelliklerinden koparılarak klasik dönem (1300–1600) diye anılan bir 'altın çağ' bile icât edilmiştir. İ. H. Uzunçarşılı, Balkan halklarını eski efendilerinin zulmünden Osmanlı İşgalinin kurtardığını öne sürecek kadar ileri gider. Çürüme halindeki eski feodalite karşısında belki Osmanlı hâkimiyeti geçici bir yumuşama sağlamıştır. Fakat Osman Turan'ın söylediği gibi Anadolu ve Rumeli'nin fethini, sınıf kutuplaşmasına meydan verilmemesi, yeni "nizam"ın "adilâne"liği veya "devlet baba" tutumu ile açıklamak tamamen uydurmadır.¹ Fethedilen topraklarda "kanun ve nizamların zorla tatbiki gibi bir şeye rastlanmadığı"nı, Osmanlı'nın idarî olarak hoşgörülü, dinen müsamahalı ve himayeci olduğunu ileri süren Halil İnalcık'ın yaklaşımı da böyledir.² Sosyalist geçinen Kemal Tahir bile, *Devlet Ana* romanında,

¹ Aktaran Suavi Aydın, "Türk Tarihçiliği Feodalite Örneği", Toplum Bilim, Sayı: 91, s. 58.

² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu*, Erek Yayınları, İstanbul, 1993, s. 105–107. Fetihçilik güzellemesinin başını çekenlerse İslâmcılardır: "Osmanlı'nın kılıcı cerrahın bıçağına benzer", (Necip Fazıl Kısakürek).

Orta çağ Türk toplumunu, dünya tarihinde eşi menendi olmayan, dinsel ve etnik eşitliğin hüküm sürdüğü, sınıfsız, sömürsüz ve baskısız bir toplum olarak tasvir eder. Bir Doğu devleti olan Osmanlı'nın feodal ve "ceberut" değil, özlemi duyulacak bir "kerim devlet" olduğunu savunur.

Osmanlı-Türk toplumunun feodalizm aşamasını yaşadığını kabul eden Fuat Köprülü ve Halil Berktaş gibileri dışında, Kemalist, İslâmcı, muhafazakâr, liberal tarihçiler çoğunluk itibarıyla bu görüştedir. Feodalizm geçmişini, bazı sosyalistler bile kabul etmezler. Her ne kadar Marx ve Engels yeterince ilgilenmemiş olsalar da, "Osmanlı Devleti'nin 'bir çeşit feodalite'ye dayandığını düşündüklerini gösteren sözleri vardır. Engels, "Türkler Doğuda işgâl ettikleri topraklara bir çeşit tarımsal feodalizm soktular" diye yazmıştır.³ Doğu Alman Marksist tarihçi Ernst Werner Selçuklular ve Osmanlılarda feodalizminin oluşumunu ayrıntılı olarak analiz etmiştir. 1960'lar-daki büyük tartışmada birçok Türkiyeli sosyalist bu açıdan ATÜT (*Asya Tipi Üretim Tarzı*) tezine karşı çıkmıştır.

Doğu toplumu olduğu gerekçesiyle Osmanlı'ya feodalizm yakıştırmayanların başını Weberciler ve ATÜT'çüler çekiyorlar. Osmanlı toplumunu patrimonializm kavramıyla açıklayan Weber tipik bir Avrupamerkezcidir. Dünyanın "uygar Batı" ve "barbar Doğu" olarak kutuplaştığı noktasından hareket eder. Sözde Marx'tan yola çıkan K. Wittfogel ise, Asyatik toplumlarda devlet mülkiyetindeki topraklarda özel mülkiyet bulunmadığını, dolayısıyla sınıflaşma ve değişim olmadığını öne sürerek aynı sonuca varır. Türk tarihçi ve sosyologlarının yaptığı, onları taklit ederek söylenenleri Osmanlı-Türk toplumuna taşımak olmuştur. Leninist şematizm ve teleoloji sözlerini dillerinden düşürmeyenler, Halil İnalcık ya da Şerif Mardin'in Weber damgalı dogmaları söz konusu oluncaysa ses çıkaramazlar.

Osmanlı orta çağında karşıt sınıfların varlığını ve feodalizmden kapitalizme geçiş dinamiklerini yadsıyan feodalite tezi karşıtları tımar sistemini hedef seçmişlerdir. Bundan dolayı, feodalizm, ATÜT ve patrimonializm tartışmalarının odağında "tımarlı sipahi"ler var-

³ Taner Timur, Marx-Engels ve Osmanlı Toplumunu, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s.18-21.

dır. Halil İnalcık, toprakların mülkiyetinin devlette toplandığı, “devletin toprak yasalarını uygulayan bir devlet görevlisi” oldukları ve reaya üzerinde tam bir egemenlik kuramadıkları gerekçesiyle tımarlı sipahileri “*memur*” sınıfına sokar.⁴ Şöyle der:

“Hakikatte ise bu devirde, ne Bulgar köylüsü bir serfle, ne de sipahi, feodal bir beyle—mesela bu köylünün eski efendisi boyarla— asla mukayese edilemez. Osmanlı tımar sisteminin esas itibarıyla feodalizmle bir ilgisi yoktur. Köylü... vergileri sipahisine ödedikten sonra artık hiçbir angarya ile mükellef değildir... bu suretle arazinin muayyen ellerde toplanarak büyük arazi sahiplerinin meydana çıkma ihtimali önlenmiş bulunuyordu. Hülâsa, miri arazi rejimi ve tımar sistemi, reayanın istihsal kabiliyetini birinci planda tutan tam devletçi bir siyaseti temsil etmekte idi... memleketin, istilâdan korunması vazifeleri ile mükellef olan topraklı sipahiler, kuvvetli ve müreffeh imparatorluğun asıl temelini teşkil etmekte idiler. Yeni yeni bazı Hristiyan müelliflerin de itiraf ettiği gibi, Osmanlı idaresinde ‘Balkan yarımadası halkı uzun zaman beri unutulmuş bir rahatlığın tadını tadıyordu’”⁵

Avrupa ve Osmanlı feodalizmlerinin tıpatıp aynı oldukları söylenirse, asıl o zaman kuşkulanmak gerekir. Geriden gelmesinin, tarihsel-mekânsal farklılıkların, Arap ve Bizans etkilerinin ayrılıklara yol açmayacağı düşünülemez. Bu, Osmanlı toplumunun feodal olmadığı anlamına gelmez. Marksist tarih anlayışından hayli uzak Rus tarihçi Igor M. Dikonoff bunu şöyle açıklıyor:

“Sultan sarayından başka, beylerbeyinin ve ona tâbi yöreleri yönetenlerin de kendi divanları vardı ve bunlar, fiilen feodal prenslerdi; her birinin kendi sipahi birlikleri vardı. En yüksek kazançlı (yılda 1.000 dükadan fazla getirisi olan) *fief* lere *has* deniyor, bunlar sultanın akrabalarına ve en yüksek görevlilere veriliyordu; *zeamet*’lerin yıllık geliri 200 düka ve üstüydü; *tımar*’larsa 200 dükadan az gelir getirmekteydi. Dolayısıyla, bu idarî değil Askerî feodal bir sistemdi ve saptanan bölgeler askeriydi. Bu sistem, Kürt, Arap ve Hristiyan yörelerinde de, vasal devletlerde de (Kırım, Moldavya, Eflak, Transilvanya) kullanılmamıştır.”⁶

⁴ Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600), YKY, İstanbul, 2010, s. 115.

⁵ Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 116–117.

⁶ Igor M. Diakonoff, Tarihın Yörüngeleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 173.

Sipahinin Batıdaki feodal toprak beyine karşılık düştüğü, reaya ile arasında aynı türden sömürü ve bağımlılık ilişkisi olduğu birçok uzman tarihçinin ortak görüşüdür. Sipahi, kendine tahsis edilen topraklarda reayadan aldığı ürün rant ve para rantın bir kısmını kendine alıyor, geri kalanını devlete aktarıyordu. Bunun karşılığında belirli sayıda asker beslemekle ve zamanı gelince savaşa katılmakla yükümlüydü. Eğer her an savaşıma hazır yeniçeri ocağının yanı sıra sipahiler olmasa, padişah imparatorluğu koruyamaz ve sürdüremezdi. Ele geçirilen toprakları elde tutma ve yenilerini fethetme ihtiyacı Osmanlı feodalitesini askerileşmeye yöneltmiştir.

Ernst Werner şöyle demektedir:

“A.S. Tveritinova, defter ve kanunnameler üzerinde yaptığı derinlemesine incelemeler sonucunda tımarların kesin belirlenmiş sınırlara sahip olduğu, yani vergisel birimler oluşturduğu ve sipahinin, kesinlikle basit bir vergi toplayıcısı değil, köylü üzerinde egemen ve tasarrufta bulunan bir toprak beyi olduğu sonucuna vardı.”⁷

Barkan ve İnalcık ise, kapitalizme ait bir kategori olan ulus-devlet sanki ta o zamanlar varmış gibi, tımara ayrılmış toprakların devletle ilişkisini genelleştirir ve tımar sahibini vergi toplayan basit bir “devlet memuru” konumuna düşürürler. Miri arazi üzerindeki devlet mülkiyetinin abartılması ve öteki olguların önüne perde gibi verilmesi bir dizi idealist teze dayanak yapılır.

Suavi Aydın buna karşı çıkmakta haklıdır:

“Bu örneklerde de görüldüğü üzere, ‘topraklar üzerinde devletin rekabeti’, ‘devletin merkeziliği’ ve ‘merkezin mutlak otoritesi’ temaları, bütün tarımsal formasyonlar ve imparatorluklar gibi Osmanlı imparatorluğunda da bir görüntüden, giderek günün ideolojik ihtiyaçlarına göre kullanılan bir mitostan ibarettir ve bu görüntünün arkasında yerli toprak beylerinin devamı ve/veya imparatorluğun başlangıçtaki fetihçi otoritesi dolayısıyla taşralarda yerleşen toprak aristokrasilerinin egemenleşmesi söz konusudur. Bir kere, imparatorluk sistemine özelliğini verdiği söylenen ‘Klasik’ devirde bile, imparatorluk topraklarında uygulanan toprak tasarruf biçimleri içinde tımara ayrılmış arazi, %50 oranını hiç geçmemiştir... padişah hasları dışında kalan haslar ile tımarların oranı sadece %37’dir. Üstelik ‘diğer haslar’ (‘serbest tımarlar’) kalemi içinde

⁷ Ernst Werner, Büyük Bir Devletin Doğuşu, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, C. I, s. 214.

çoğu sonradan mülkleşen ve vakıflaşan birçok büyük çiftlik gelmektedir. Padişah haslarının yıllık gelir içindeki payı ise %51'dir. Padişah, âdeta en büyük toprak sahibidir; bir tür *grande duke*'dür."⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda mülkiyeti devlete ait olan topraklar yalnızca miri topraklardır. Bunun dışında devlet mülkiyetinde olmayan özel mülk topraklar da vardır. Bunların başında Kürdistan beylerinin mutlak denetimindeki aşiret toprakları Yurtluk ve Ocaklıklar gelir. Mülk tımarlarını, Malike-Divani sistemini, temlik ve vakıfları da buna ekleyebiliriz. Oysa, Marx'ın sözünü ettiği ATÜT'te toprakta özel mülkiyet yoktur.

"... tımar sistemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda, mülkiyet biçiminin ağır basan yönünü oluşturur. Padişahlar, devlet topraklarından bir kısmını, üzerindeki çiftçilerle birlikte, bazı kişilere tamamen serbest mülk olarak vermişler, bir kısmının ise gelirini, hizmet karşılığı, bazı kişi ve kurumlara tahsis etmişlerdir, Malikâne, toprağın *mülkiyetinin*; tımar ise, gelirinin verilmesi yönünden, mülkiyet sahipliği bakımından birbirinden ayrılır."⁹

Osmanlı yalnız feodal değil, aynı zamanda iktisadî, siyasî ve dinsel iktidarın padişahta toplandığı merkezî bir devlettir. İmparatorlukta mülkiyeti devlete ait topraklar çoğunlukta idi. Devlet sahip sıfatıyla toprağı üreticiden alacağı rant ve vergiler karşılığında, askerlik ve öteki hizmetlerle (Selçuklular'da "ikta") ödenmek üzere tımar sahiplerine devrediyordu. Toplum, bir yanda padişah, ulufe ve tımar alan hizmet sahipleri, ulema, kapıkulu, devlet görevlileri, tımarlı sipahiler, kadılar ve müderrisler, öte yanda üretici köylüler olmak üzere iki ana sınıfa ayrılmıştı. Buna rağmen temel çelişkinin bürokrasi ile toplum arasında olduğunu ileri sürmek, gerçeği çarpıtmaktır. Bu, tımarlı sipahinin, soy olarak üstte sayılan, bu yüzden kendisine dirlik verilen üretici köylüden, yani reayadan ayrı, onun ödenmemiş artı emeğine bizzat el koyan feodal bir sınıf olduğunu gizlemek için üretilmiştir. Ömür boyu verilen topraklar tımar sahibi öldüğünde

⁸ Suavi Aydın, "Türk Tarihçiliği Feodalite Örneği", Toplum ve Bilim, Sayı: 91, s. 64.

⁹ Muzaffer Erdost, Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülkiyet İlişkileri, Onur Yayınları, Ankara, 2005, s.151.

kural olarak oğluna geçer. Gerçi, Fernand Braudel bunu feodal olmak için yeterli saymaz, “önfeodalite” kavramını daha uygun görür:

“Çoğu zaman sözü edilen Osmanlı feodalitesi, *beneficium* (görev süresince geçerli temlik) sahiplerinin (tımar) bir önfeodalitesinden başka bir şey değildir; sipahilikler ancak ömür boyu geçerli olan temliklerdir.”¹⁰

Feodal olmayışa gerekçe gösterilen tımar topraklarının veraset yoluyla sonraki kuşaklara devri konusu bazen kasıtlı nedenlerle, bazen de Braudel’de olduğu gibi abartılabiliyor. Oysaki Osmanlı sistemi sanıldığı kadar katı değildi, çoğu zaman bu uygulanmayabiliyordu. 1536 Kanunnamesi gibi erken bir dönemde bile tımarlar *miras hakkı olanlar* ve *olmayanlar* diye ikiye ayrılmışlardı.¹¹ Toprağı işlemek, rant ve vergileri ödemekle yükümlü reaya, Avrupa’da serf’e karşılık düşen toprağa bağlı köylüden başkası değildi. Toprağın sahibi değil zilyedi olan reaya, hem toprağa hem toprak sahibine (sipahiye) bağlıydı. Serf gibi o da bulunduğu yeri terk edemezdi.

ATÜT’çüler, Weberciler, Wallersteinciler ve bazı yerli tarihçiler, Osmanlı toplumunun değişime kapalılığının bir nedenini de kökenini özel mülkiyetten alan sınıf mücadelelerinin yokluğuyla açıklar ve bunu feodal olmadığının kanıtları arasında sayarlar. Kayda geçmiş iç ve dış isyanlarsa, onlara göre sınıf mücadelesiyle alakasız muhalif tutumlardır.

Bu iddiaların aksine Anadolu toprakları Selçuklu geçmişinden Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne kadar nice iç savaşlara, köylü ayaklanmalarına sahne olmuştur. 1240’larda Selçuklu padişahlarının köylüler üzerine düzenledikleri seferler, iç isyanlar, katliamlar, dinsel-etnik hareketler sınıf mücadelelerinin değişik biçimlerinden başka bir şey değildi. Adıyaman’dan başlayıp Malatya, Sivas, Amasya, Konya civarlarına yayılan *Babailer Ayaklanması*, Askerî feodalizme karşı ayaklanan yoksul ve horlanan Türkmen kabilelerinin eşitlikçi, baskısız toplum isteklerinin ifadesiydi. 15. yüzyıl ba-

¹⁰ Fernand Braudel, Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm, Gece Yayınları, Ankara, 1993, c:2, S.531.

¹¹ Suavi Aydın, “Türk Tarihçiliği Feodalite Örneği”, Toplum ve Bilim, Sayı:91, s. 63.

şında Şeyh Bedrettin, Mustafa Börklüce ve Torlak Kemal, içerikçe ve kapsamca uluslararası standartların üzerinde devrimci mücadeleler örgütlemişlerdir. Ondan yüzyıl sonra II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim'in Anadolu'yu Sünnileştirme girişimlerine başkaldıran köylülerin 40 binin başları kesilerek bastırılmalarını ve aynı yüzyılın sonundaki geniş çaplı bir demokratik köylü hareketi olan *Celali İsyanları*nı da saymak gerekir. Sonraki yüzyıllarda sınıf mücadelesi sadece örtük, kısa parlamalar biçiminde değil, şiddetli ayaklanmalar (Patrona Halil İsyanı), çetecilik ya da eşkıyalık gibi sosyal haydutluk tarzında da sürüp gitmiştir. Büyüklü-küçüklü (aralardakileri saymadığımız) bu ayaklanmaların panteist, şehzade kavgası, Safevi uzantısı, kişisel gibi eften püften bahanelerle anti-feodal mücadeleden sayılmamalarının hiçbir haklı ve tutarlı yanı yoktur. Resmî ve sözde gayriresmi tarihin, modern sınıf mücadelelerinin, halk ayaklanmalarının bir geçmişi olduğunu gizlemek için, kendine tarihsel dayanak aradığına kuşku yoktur.

Resmî Türk tarih yazımı, Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerini "biz bize benzeriz" tabelası altında birleştirir. Bu, ATÜT'çülerin, Webercilerin ve benzerlerinin buluşma yeridir. Hep birlikte Osmanlı'nın "âdil"liği, özel mülkiyetin, dolayısıyla sınıfların ve sınıf mücadelelerinin yokluğu, bürokrasinin değişmezliği gibi beylik görüşler üretirler. Cumhuriyet dönemine geçilince ağız değişir ama öz değişmez. Sınıfların devleti değil devletin sınıfları yarattığı, altyapıyı üst yapının belirlediği, burjuvazinin bürokrasinin emir kulu olduğu, Türkiye'de Batılı anlamda sınıflar, sınıf mücadeleleri ve devrimler olmadığı savunulur.

EK 2

TÜRK BURJUVAZİSİNİN GELİŞME SÜRECİ ÜZERİNE
ON HAM NOT

I

Türkler feodalizme olduğu gibi, kapitalizme de 4-5 asırlık bir gecikmeyle girdiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun feodalizmden kapitalizme geçiş süreci, 19. yüzyılın ilk çeyreğiyle başlar. Bu, aynı zamanda bir yarı sömürgeleşme sürecidir. 19. yüzyıl boyunca adım adım genişleyen kapitalist/emperyalist egemenlik, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi dinamikleriyle de birleşerek sosyal yapıda önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretici güçler oldukça yavaş bir tempoda geliştiğinden, hem feodal üretim ilişkileri ile kapitalist ilişkileri iç içe ve yan yana olmuş, hem de değişim uzun bir zaman almıştır. Oluşan bu ikili yapıda, Osmanlı devleti kapitalizme açıldıkça, artı ürünün denetimi, feodal sınıf ve kurumlardan piyasa mekanizmalarına geçecektir.

Sosyal yapıdaki ilk değişikliklerden biri, 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren güçlenen ayanın artı ürünün denetiminde pay sahibi olmasının, bundan yoksun kalan "askerî sınıf"ın Tanzimat döneminde sultanın maaşlı bürokratları haline gelmesiyle sonuçlanmasıdır. Bu, bürokrasi içinde yeni dinamikler ve bölünmelerle sonuçlanacaktır.

Osmanlı'nın Avrupa'yla 19. yüzyıldaki ticareti lonca düzeni içindeki sanatkârların pazar alanını daraltmış ve geriletmiştir. Yine de, manifaktür-fabrika tarzı üretim, lonca sistemi dışında sınırlı da olsa gelişmiş ve işçi sınıfının doğuş sürecini başlatmıştır. Dış ticaretin gelişmesi en çok tüccarları güçlendirmiştir. Avrupa sermayesi hammaddeleri en küçük köyden alıp, sanayi mallarını yine buralara pazarlamak için *yerli aracı* (komprador) kullanmak zorundaydı. Aracılık rolü belirli nedenlerle Rum, Ermeni ve Yahudi tüccara verildi. Osmanlı burjuvazisinin omurgasını oluşturan ve yabancı sermayeyle bütünleşen bu kesim, himaye ve ayrıcalıklardan yararlanarak hızla güçlendi. Bu, Türk-Müslüman yerleşim yerlerinde uçlara itilen

Müslüman tüccarların gücünü ve gelişmesini büyük ölçüde sınırlamıştır.

Gerek dış ticaretin ve ona bağımlı sınaî üretimin gelişmesi, gerekse tarımın ticarete açılması en çok finans kesimini güçlendirecektir. Yarı sömürgeleşme sürecinde tepede yabancı sermaye ve bankaların, altında onlarla iç içe geçmiş gayrimüslim Galata Bankerlerinin, onun altındaysa imparatorluğun tüm milletlerinde görülen ticaret sermayesinden henüz farklılaşmamış tefeci-tüccarların bulunduğu bir hiyerarşik yapılanma oluşmuştu.

Arazi Kanunnamesinden sonra reaya toprak sahibi olmuştur. Toprakta özel mülkiyetin gelişmesi ve tarımsal üretimin dış ticarete açılması, büyük toprak sahiplerini ortaya çıkarmıştır. Müslüman kesim içinde ticaret yapan, şehirde oturan, büyük toprağı olan eşraf buradan türeyecektir. Bunu, topraksız köylülerin ve mevsimlik işçilerin görülmeye başlaması izlemiştir.

19. yüzyıl sonuna gelindiğinde, saray dışında toplum ideolojik-siyasî bakışları, kültürleri, gelenekleri, yaşantıları farklı üç kampa bölünmüş durumdaydı. Birincisi, Batılıların yaşantı ve kültürüne sahip, yabancı sermayeyle aracılık fonksiyonunu yerine getiren ticaret ve finans ağırlıklı gayrimüslim sermayeydi. İkinci kamp bu kesime karşı konumlanmış fakat Batıya açılmaya karşı olmayan Türk ticaret sermayesi, geleneksel bürokrasiden ayrıışan bürokratlar ve büyük toprak sahibi eşraf bloğudur. Üçüncüsü ise saraya, dine, eski kurumlara bağılı, yeni ilişki biçimlerine ve kapitalist dönüşüme karşı gelenekçi kesimdi.¹

II

Türkiye burjuva devrimleri, bu yapılaşmanın ve çelişkilerin düğümlendiği uğraklar olan 1908, 1919-1923 konjonktürlerinde gelişmiştir. Eski yapıya karşı mevzilenen ikinci kesimden oluşan blok, Müslüman Türk toplumunun burjuva dinamiklerini temsil eder. Amacı devleti Osmanlı sisteminin temsilcisi feodal güçlerin elinden almak,

¹ Buradan öncesi (I) İlhan Tekeli'nin Türkiye'de Kentleşme Yazıları adlı kitabından kısmen yararlanılarak yazılmıştır. (Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s. 27-41).

sermayenin etnik bileşimini değiştirmek, emperyalistlerle ilişkileri yeniden düzenlemek ve kapitalist bir yeni düzen kurmaktır.

Türk ticaret sermayesi, bürokratlar ve büyük toprak sahipleri, gelişmelerinin önündeki engel ve rakipleri olarak gördükleri Ermeni ve Rum burjuvaziyi üç büyük hamlede (1914-15, 1923 ve 1942) tasfiye etmişler ve onlardan kalan boşluğu doldurarak iktisadî egemenlikle siyasî egemenlik arasındaki bakışimsızlığa kendi lehlerine yapılandırmışlardır.

Her iki burjuva devrimi de, devletin ve sermaye birikim sürecinin yeniden yapılanmasının yolunu açmıştır.

III

Osmanlı-Türk kapitalistleşmesi, emperyalist kapitalist ülkelerle aynı güzergâhı izlememiştir. Gecikmişliğinin (kapitalizmin tekelci aşamasına paralel gelişmesi), azgelişmişliğinin ve bağımlılığının ardında tarihsel nedenler vardır. Yarı sömürge, yarı feodal yapısı, ileri kapitalist ülkelerden farklı yol izlemesinin hem sebebi hem de sonucudur. Türkiye, basit bir uydu olmasa da, kapitalist-emperyalist dinamiğin baskılaması ve yönlendirmesi altındaydı. Türk burjuvazisi, baştan beri emperyalizmin malî ve teknolojik desteğine muhtaç bir sınıf olarak gelişmiştir.

Türkiye kapitalizminin gelişmesini ve uluslararası işbölümü içindeki yerinin emperyalist sistemce belirlenmesi, yerli sermayenin müzmin noksanlık ve aksaklıklarının önde gelen nedenidir: Sermaye yetersizliği nedeniyle sermaye ihracına muhtaç ve tâbi olmak, arkaik ve geri biçimlerle iç içelik, sınaî ve teknolojik gerilik, üretim araçları üretimindeki zayıflık, sınıfların zayıf ve geriden gelişimi, sosyo-ekonomik orantısızlık. Bunlar Türkiye'nin gelişme sürecini emperyalist merkezlerden ayıran özelliklerdir.

IV

Kapitalizmin tarihi, aynı zamanda sermaye birikiminin tarihidir. Kapitalist toplumun temel dinamiği sermaye birikimi sürecidir. Türkiye'nin kapitalistleşme süreci dönemlere bölünürken sistemin yeniden üretim mekanizmasının, dolayısıyla sermaye birikim sürecinin izlenmesi gerekir.

Kapitalizm, zamana ve ülkeye bağlı olmaksızın, belirli bir ilkel birikim evresi yaşamadan edemez. Osmanlı-Türk kapitalistleşmesinde ilkel sermaye birikim süreci Tanzimat'la 1950'ler arasındaki yüz küsur yıllık dönemi kapsar. Tarım ürünleri ve madenler ihraç edip sınaî mallar ithal eden bir tarım ülkesinin dinamiği ağırlık olarak ticarî sermaye olmak zorundaydı. Sermaye birikiminin kaynakları başta iç ve dış ticaret, yanı sıra müteahhitlik ve imalatıdır. Bu evrede birikim daha çok ticarî kaynaklıydı. Avrupa'nın 1500-1780/1830 öncesinde yaşadığı "ticaret kapitalizmi"ni, Osmanlı-Türk toplumu yabancı sermayeye bağımlılık koşulları altında, birkaç yüz yıl geriden ve üstelik daha kısa sürede yaşamak durumunda kalmıştır.

V

Bir toplumsal yapıda kapitalist üretim ilişkilerinin bütün düzeylerde (sanayi, ticaret, finans, tarım) hâkim hale gelmesi, büyük sanayinin oluşmasına, sanayi burjuvazisinin baskın duruma gelmesine bağlıdır. Avrupa ülkelerinde sanayinin gelişmesi elbirliği, manifaktür ve fabrika aşamalarından geçmiştir. Osmanlı'da ise Avrupa mallarının istilâsı imalat sektörünü çökertince Türk kapitalizminin sınaî ayağı topal kalmış, ağırlık ticaret ve tarımda olmuştur. Modern endüstrinin temeli olan fabrikalar ilk aşamada devlet veya ticaret sermayesi tarafından, ama esas olarak yabancı sermayeyle işbirliği içinde gecikmeli olarak kurulmuştur.

VI

1945-1960 arası ticarî sermayeden *sanayi sermayesine* geçiş dönemidir. Ancak bunun temeli 1930'lu yılların devlet kapitalizmiyle atılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmeyi hızlandıran iki etken öne çıkacaktır: *Birincisi*, belirli bir yerli birikim sonunda ticarî sermayeden sanayi sermayesine dönüşme imkânı doğmuştur. Gerekliliğe ulaşabilmiş ticarî sermaye sahipleri (en iri kesimler) yatırımlarını sanayiye kaydırmışlardır ki, günümüzün oldukça önemli büyük sanayi şirketlerinin ve bankalarının bir kısmı bu dönemde kurulmuştur. *İkincisi*, yerli sermaye ile uluslararası sermaye arasındaki entegrasyondur. Yeni dönemde Türkiye dışa açılırken, dünya ge-

nelinde görülen “*üretici sermayenin uluslararasılaşması*” eğilimiyle buluşmuştur. Finans kapital, üretken sermayenin belirli alanlarda (emek-yoğun endüstri dalları) bağımlı, yarı sömürge ülkelerde gelişmesine izin vermiştir. Büyük sermaye bu sayede yabancı sermaye ile ortak yatırımlara girişerek sanayi sermayesine bağlı birikim sürecini hızlandırmıştır. Önceleri ithal edilen kimi tüketim malları 1950’lerden itibaren uluslararası tekellerle ortak işletmeler kurularak içeride üretilmeye başlanacaktır.

1960’larda ithal ikameci sanayileşme sürecine geçişin pekişmesiyle birlikte, tarım ve ticaret sermayesi kaynaklı sermaye birikiminden, ağırlığın iç pazara yönelik tüketim mallarına kaydığı bir sermaye birikimine geçilmiştir. Ticaret ve sanayi sermayesini çatısı altında birleştirme özelliği gösteren montaj sanayi, holdingçi büyük sermayeye geçişi sağlamıştır.

VII

Sanayi sermayesinin öne geçmeye başlaması, tekelleşmiş sınaî, ticarî ve malî sermaye biçimlerinin kaynaşması sürecini hızlandırmıştır. 1960’larda öne geçen sınaî üretim, ticaret ve tarım dâhil bütün ekonomik yapıyı dönüştürmüş ya da dönüştürecek seviyeye gelmiş durumdaydı. Bundan sonraki süreçte Kürdistan’da yoğunlaşmış feodal kalıntılar önemini yitirmiş, kapitalist üretim ilişkileri belirgin bir egemenlik kazanmıştır.

Ticaretten sanayiye yönelişin ardından, belirli kayıtlarla “finans kapital” de diyebileceğimiz orta düzeyde gelişmiş ülkelerde görülen türde bir büyük sermaye ortaya çıkmıştır.

1970’li yıllar kendi içinde sermayenin anatomisini değiştiren stratejik bir dönemeçtir. Üretken sermaye, para sermaye ve ticarî sermayenin birleşip kaynaşmaları sürecinde ortaya çıkan holding, artık büyük sermayenin öncü bölüğü ve gözde örgütlenme biçimi olmuştur. 1971 yılında kurulan tekelci büyük sermayenin öz partisi TÜSİAD bunun simgesidir. Egemen bloğun kumanda merkezî işbirlikçi tekelci sermayeye geçmiştir. Uluslararası sermayenin yerli uzantısından başka bir şey olmayan holdingler, iştirakler ve diğer yollarla kendilerinden küçük şirket, banka ve fabrikaları denetleyecekleri hiyerarşik bir yapı kurmuşlardır. Ülke ekonomisinin ve siya-

setinin yönlendirici gücü artık sırtını emperyalizme yaslamış holdingci tekelci büyük sermayedir.

VIII

Sermaye birikim süreci 1970'li yılların sonunda dayanıklı tüketim mallar pazarının daralması ve döviz biçiminde sermaye kıtlığı sonucu krize girmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının dikte ettiği 24 Ocak Kararları'yla birlikte yeni bir birikim modeli gündeme gelmiştir. 12 Eylül'ün faşist zoruyla yolu açılacak neoliberal iktisat politikaları ve ihracata dayalı büyüme modeli, uluslararası sisteme eklemlenme biçimini değiştirmiştir. Turgut Özal zamanında başlayan dışa açılma (1980-1988) döneminde meta ihracı öndedir ve bu *ticarî sermayenin uluslararasılaşması* sürecinin yolunu açmıştır.

1988 sonrası uluslararası sermayeye eklemlenme süreci, 2000'e doğru ticarî alandan finans ve sanayi alanına doğru kayacak ve Türkiye burjuvazisi bu çerçevede uluslararasılaşacaktır. Böylece, eklemlenme meta (1980-1988) ve para sermayenin (1988-1999) uluslararasılaşmasından, üretken sermayenin (1999 sonrası) uluslararasılaşmasına doğru derinleşmiş ve giderek üç kerte iç içe geçmiştir. Bu süreçte üretimin ağırlığı da tüketim ve ara mallarından üretim mallarına kaymıştır.

IX

2000'lerde Orta Doğu, Rusya, Orta Asya, Afrika ve Avrupa dâhil dünya ülkelerine açılan Türk büyük sermayesi ciddî oranlarda sermaye ihraç eder hale gelmiştir. Yurt içinde üretilen ürünler artık diğer kıta ve ülkelerde de üretilmekte ve pazarlanmaktadır. Ancak bu, bağımlılığın ortadan kalktığı ya da Türkiye'nin emperyalist ülkeler arasına katıldığı anlamına gelmemektedir. Hattâ, malî ve teknolojik bağımlılık daha da artmıştır. Dış pazarlara açılarak fason üretime geçen Türk firmaları bunu çoğunlukla ABD, Avrupa, Japonya kökenli uluslararası tekellerin uzantısı olarak, onlarla işbirliği kurarak ve teknolojik yardım alarak yapabilmektedir. Türkiye'nin ihracatı hâlâ ithalata bağımlıdır. Çünkü içte veya dışta montajlayarak pazarladığı malları, ithal ettiği yarı mamul mallar sayesinde üretebilmektedir.

X

Son 30 yılda İstanbul büyük sermayesi (erken) ile Anadolu geç sermayesi arasındaki ilişkiler yeniden biçimlenmiştir: “Anadolu kaplanları” denilen kesim uluslararası sermaye ile dolaysız eklemlenme imkânlarından ve AKP iktidarının aktif desteğinden de yararlanarak hızla palazlanmış, erken dönem sermayesiyle rekabet edebilir hale gelmiştir.

Bu çalışma, 1908 ve 1919-1923 burjuva devrimlerini güncel gelişmeler ve sonuçlar ışığında yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır.

Bu memlekette, Türkiye'ye ve dünyaya ilişkin neredeyse bütün tarihsel değerlendirmeler, entelijensiya ya da hegemonik solun nüfuzuyla, daha doğrusu idealizmiyle ilerliyor –egemen olanın egemenliğini yansıtmaya kudreti elbette işlemekte olan sürece aykırı değildir–. Ama bugün hegemonik solu ya da aslında entelijensiyayı oluşturan cemaatler hegemonyasının 1970'li yıllardan başlayarak tesis edildiğini biliyoruz. Şimdi olduğu biçimiyle akademiler, liberal-Kemalist ideolojilerin yeni dönemdeki egemenleşme sürecinde neredeyse başroldeydi.

Militan sol, entelijensiya ya da hegemonik *solun*–Türkiye akademisinin ideolojisine ve nüfuzuna bağlı kalamadı: Militan sol, genellikle Marksist, Marksist eğilimli kabul ettiği Liberal ve Kemalist ideolojiden eleştiriye tâbi tutmadan yararlanmakta beis görmedi. Nihayet Türkiye'de 1908 ve 1919-1923 burjuva devrimlerine dair tespitler, yorumlar ve kanaatler bugünkü dönemde AKP ile uzlaşma salınımına giren entelijensiya ya da hegemonik solun ideolojisi aracılığıyla belirlenmeye devam etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, militan solun kısıtlı bağlılığına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Denenmiş bir daha denemek gerekmiyor. Türkiye militan solu, artık Liberalizme ve Kemalizmle az ya da çok eklenme durumuna bir son vermelidir. Bugüne kadar Liberalizmin ve Kemalizmin 1971'de, 1980 öncesinde ve sonrasında aşıldığı, sosyalistler üzerinde bir etki ve nüfuzunun kalmadığı çok söylenmiştir. Bu doğru değildir, Liberalizmin ve Kemalizmin etkisi, Türkiye solunun 90 yıllık sorunudur. Üstelik önceki yıllardan ileriye değil geriye doğru gidilmektedir.

Bu iki akımın yakın tarihi nasıl yorumladığına kuşbakışı bir göz atmak yararlı olacaktır. Tabii Şeyh Sadi'nin dediği gibi: “Kuş bakışı bakmak güzeldir, ama kuş gibi bakmamak şartıyla.”

epos *inceleme*

ISBN-978-605-4822-10-2

